

**ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ
„НЕОФИТ РИЛСКИ“**

ПРАВНО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

**МЕЖДУНАРОДНА
ПОЛИТИКА**

**Година XVII
Брой 1**

Благоевград, 2021

МЕЖДУНАРОДНА ПОЛИТИКА

Год. XVII

Брой 1

Издание на Югозападния университет „Неофит Рилски“

Правно-исторически факултет

Благоевград, 2021

МЕЖДУНАРОДНА ПОЛИТИКА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Проф. д-р Габриела Белова – Главен редактор
Проф. д.ю.н. Борис Велчев
Проф. д-р Евгени Танчев
Проф. д-р Владислав Чаплински
Проф. д-р Веселин Вучков
Доц. д-р Николай Марин – Декан на Правно-историческия факултет
Доц. д-р Диана Ковачева
Доц. д-р Николай Попов
Гл. ас. д-р Владислав Кръстев
Проф. д-р Рахат Ибраимов
Доц. д-р Тран Ван Хоа
Доц. д-р Ана Джумалиева

Консултанти

Чл.-кор. проф. д-р Александър Янков	Проф. д-р Еньо Савов
Проф. д-р Ирена Илиева	Проф. д.ю.н. Надя Бояджиева
Проф. д-р Любомир Тимчев	Доц. д-р Симо Михов
Доц. д-р Иван Цветанов	Доц. д-р Тодор Кобуров

Чуждестранни консултанти

Проф. д.ю.н. Камилъ Абдулович Бекашев, ръководител катедра „Международно право“, Московски държавен юридически университет „О. Е. Кутафин“
Проф. д.ю.н. Сергей Юрьевич Кашкин, ръководител катедра „Право на Европейския съюз“, Московски държавен юридически университет „О. Е. Кутафин“
Проф. д.ю.н., д.и.н. Алексей Соломатин, ръководител катедра „Теория на държавата и правото“, Пензенски държавен университет
Проф. д-р Константинос Антонополос, Тракийски университет „Демокрит“, Комотини
Проф. д-р Михалис Хрисомалис, Тракийски университет „Демокрит“, Комотини
Проф. д-р Йован Ананиев, Университет „Гоце Делчев“, Щип
Проф. д-р Серж Сюр, Университет Сорбона-Асас, Париж 2
Проф. д-р В. С. Иваненко, преподавател по Международно публично право, Санкт-Петербургски държавен университет
Проф. д-р Сергей Конопльов, Директор на Програма „Черноморска сигурност“ на Университет „Харвард“
Д-р Хуан Гилермо Естай Сепулведа, Университет „Лос Лагос“, Сантяго, Чили

Отговорни редактори и езиково-стилова редакция

Гл. ас. д-р Златка Гергинова
Гл. ас. д-р Анна Христова

Отговорни секретари

Гл. ас. д-р Диана Велева

Администратор на сайта

Инж. Бойко Христов

Редакционната колегия не носи отговорност за изразените мнения и позиции в публикуваните материали, които следва да отговарят на изискванията за академичен стандарт и професионална коректност.

© Всички оригинални материали са на Югозападния университет „Неофит Рилски“
ISSN 2367-5373

Редакция: 2700 Благоевград, пл. Георги Измирлиев – Македончето №1, тел.: 073/88 68 66, e-mail: international_politics@swu.bg

Издател: Университетско издателство „Неофит Рилски“, 2700 Благоевград, ул. Иван Михайлов № 66

INTERNATIONAL POLITICS

EDITORIAL BOARD

Prof. Gabriela Belova, PhD – Editor-in-Chief
Prof. Boris Velchev, Dr. Sc.
Prof. Evgeni Tanchev, PhD
Prof. Władysław Czaplinski, PhD
Prof. Veselin Vuchkov, PhD
Assoc. Prof. Nikolay Marin, PhD – Dean of the Law and History Faculty
Assoc. Prof. Diana Kovacheva, PhD
Assoc. Prof. Nikolay Popov, PhD
Chief Assist. Vladislav Krastev, PhD
Prof. Rahat Ibraimov, PhD
Assoc. Prof. Tran Van Hoa, PhD
Assoc. Prof. Ana Dzhumalieva, PhD

Consultants

Prof. Aleksandar Yankov, PhD	Prof. Enyo Savov, PhD
Prof. Irena Ilieva, PhD	Prof. Nadya Boyadzhieva, Dr. Sc.
Prof. Lyubomir Timchev, PhD	Assoc. Prof. Simo Mihov, PhD
Assoc. Prof. Ivan Tsvetanov, PhD	Assoc. Prof. Todor Koburov, PhD

Foreign Consultants

Prof. Kamil Abdulovich Bekyashev, PhD in Law, Head of the Department of “International Law”, “O. E. Kutafin” Moscow State University
Prof. Sergei Yurevich Kashkin, PhD in Law, Head of the Department of “Law of the European Union”, “O. E. Kutafin”, Moscow State University
Aleksey Solomatina, PhD in Law, Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of “Theory of State and Law”, Penza State University
Prof. Konstantinos Antonopoulos, PhD, Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
Prof. Michalis Hrisomalis, PhD, Democritus University of Thrace, Komotini, Greece
Prof. Jovan Ananiev, PhD, University “Goce Delchev”, Stip
Prof. Serge Sur, PhD, Sorbonne-Assas University, Paris 2
Prof. V. S. Ivanenko, PhD, Professor of Public International Law, St. Petersburg State University
Prof. Sergei Konoplyov, PhD, Director of the Harvard Black Sea Security Program, Harvard University
Juan Guillermo Estay Sepulveda, PhD, University of Los Lagos, Santiago, Chile

Duty editors and linguistic and stylistic editing

Chief Assist. Zlatka Gerginova, PhD
Chief Assist. Anna Hristova, PhD

Secretaries on duty

Chief Assist. Diana Veleva, PhD

Website Administrator

Eng. Boyko Hristov

The editorial staff is not responsible for the views expressed as well as the positions in the published materials that are to meet the requirements for academic standard and professional propriety.

© All original materials belong to the South-West University “Neofit Rilski” ISSN 2367-5373

Editing House: 2700 Blagoevgrad, 1 “Georgi Izmirliiev – Makedoncheto” Sq.; Tel.: 073/88 68 66, E-mail: international_politics@swu.bg

Publisher: University Press “Neofit Rilski”, 2700 Blagoevgrad, 66 Ivan Mihaylov Str.

Съдържание

Проф. д.т.н. Веселин Целков, докторант Камен Алексиев

Защитата на правата на физическите лица в модела на взаимодействие
„електронна медия – посредник - физическо лице“ / 7

Проф. д-р Владко Иванов, Анита Щерева, Весела Токова

Тенденции и приоритети по Източносредиземноморския маршрут след
събитията в Афганистан през 2021 г. / 19

Проф. д-р Габриела Белова, гл. ас. д-р Анна Христова

Изменението на климата и влиянието му върху здравето през призмата
на СЗО/Европа / 30

Доц. д.н. Владислав Лазаров

Националната сигурност в ракурса на съвременните геополитически
предизвикателства / 48

Доц. д-р Пламен Богданов

Организация на националната сигурност на САЩ / 55

д-р Радослав Тодоров

Трансатлантически отношения – състояние и перспективи / 66

Докторант Пламен Русев

Сравнителноправен анализ на административната отговорност на
организациите по ЗАНН и Закона за административните наказания в
Германия / 89

In Memoriam / 104

Нашите автори / 105

ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА В МОДЕЛА НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ „ЕЛЕКТРОННА МЕДИЯ – ПОСРЕДНИК – ФИЗИЧЕСКО ЛИЦЕ“

*Проф. д.т.н. Веселин Целков, Катедра „Национална сигурност“,
Факултет „Информационни науки“, Университет по
библиотекознание и информационни технологии
Докторант Камен Алексиев, Катедра „Национална сигурност“,
Факултет „Информационни науки“, Университет по
библиотекознание и информационни технологии*

Резюме:

В настоящия доклад е разгледана защитата на физическите лица при взаимодействието „електронна медия – посредник – физическо лице“ в контекста на изискванията на Общия регламент за защита на личните данни. Дефиниран е общ модел на взаимодействие и са изследвани въпросите за обработваните лични данни, защитата на правата и личните данни на физическите лица.

***Ключови думи:** Общ регламент за защита на личните данни, електронни медии, права на физическите лица, модели на взаимодействие.*

PROTECTION OF THE RIGHTS OF INDIVIDUALS IN THE MODEL OF INTERACTION "ELECTRONIC MEDIA – INTERMEDIARY – INDIVIDUAL"

*Professor D. Sc. Veselin Tselkov, Department of National Security, Faculty of
Information Sciences, University for Library Studies and Information
Technologies*

*PhD student Kamen Alexiev, Department of National Security, Faculty of
Information Sciences, University for Library Studies and Information
Technologies*

Abstract:

This report examines the protection of individuals in the "electronic media - intermediary - individual" interaction in the context of the requirements of the General Data Protection Regulation. A general model of interaction is defined and the issues of processed personal data, protection of the rights and personal data of individuals are studied.

***Key words:** General regulation for personal data protection, electronic media, rights of individuals, interaction models.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент за защита на личните данни, Регламент (ЕС) 2016/679, GDPR) [1] е развитие на правната рамка и изисква много по-стриктно опазване на личната информация. За пробив в защитата и санкциите са огромни за мащаба и възможностите на повечето администратори на лични данни. Общия регламент променя и философията на защитата на личните данни, а именно:

- основно внимание се отделя на защита на правата на субекта (физическото лице), на данните, а не на организационните и технически мерки за защита;

- проблемът със сигурността на данните се вменява изключително на администратора на личните данни.

Част от основните причини за приемането на Регламента са [2, 3]:

- бързото технологично развитие и глобализацията създадоха нови предизвикателства пред защитата на личните данни; значително нарасна мащабът на обмена и събирането на лични данни;

- технологиите позволяват и на частните дружества, и на публичните органи да използват лични данни в безпрецедентни мащаби, за да упражняват дейността си;

- физическите лица все по-често оставят лична информация, която е публично достъпна и в световен мащаб.

Всичко това е особено валидно и се отнася за взаимодействието „*електронна медия – посредник – физическо лице*“. Методите на системния анализ са основа на това изследване. Използван е конструктивен подход за дефиниране на модела за взаимодействия и спецификация на функциите за защита на правата и данните на физическите лица.

ДЕФИНИРАНЕ НА ОБЩ МОДЕЛ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Общият модел на взаимодействие, моделът „*електронна медия – посредник – физическо лице*“ обхваща:

- структурни елементи на модела;
- взаимодействия в модела;
- базови въпроси в светлината на GDPR.

Структурни елементи на модела

Структурните елементи на модела „*електронна медия – посредник – физическо лице*“ са:

- *електронна медия* – администратор на лични данни, предоставящ за публичен и свободен достъп информационни ресурси;
- *посредник* – администратор на лични данни, предоставящ множество от средства на физическите лица за достъп до информационните ресурси;
- физическо лице.

Взаимодействия в общия модел

В основата на общия модел на взаимодействието „*електронна медия – посредник- физическо лице*“ са:

- електронната медия предоставя собствените си електронни ресурси (електронни страници (уебсайт), бази данни и др.) за публичен и свободен достъп на физическите лица, използвайки инструменти (услуги), предоставени от посредника;
- посредникът предоставя множество от инструменти за взаимодействие (достъп, търсене, специализирани приложения и др.) до електронните ресурси;
- физическото лице използва определени услуги (използвайки някой от инструментите) за свободен и без ограничения достъп да предоставените електронни ресурси;
- за всяко физическо лице електронната медия и посредникът за достъп притежават технологични възможности за записване и анализ на различни характеристики на действията на физическото лице.

Забележка. *Представеният модел на взаимодействие е без ограничения на достъпа до електронните ресурси от физическите лица.*

Базови въпроси

Следвайки изискванията на GDPR, в представения модел на взаимодействие възникват следните базови въпроси:

- Какви са целите за записване и анализ на различните характеристики на действията на физическото лице в електронната среда?
- Каква информация за физическото лице се записва и анализира и каква част от нея попада в категорията лични данни?
- Как са защитени данните и правата на физическите лица в съответствие с GDPR?

ОБРАБОТВАНИ ДАННИ НА ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА

Цели за използване на събраните данни

Събраните данни се използват за:

- подобряване на съществуващите и създаване на по-добри услуги за физическото лице;
- измерване на ефективността на услугите;
- комуникация с физическото лице;
- гарантиране на сигурността, предотвратяване на измами и отстраняване на грешки.

Подобряване на съществуващите и създаване на по-добри услуги

- *Предоставяне на услугите* – информацията се използва за предоставяне на услугите, например за обработване на думите за търсене, за извеждане на резултати или за споделяне на съдържание с получателите от контактите.

- *Поддръжка и подобряване на услугите* – информацията се използва за гарантиране, че услугите работят нормално, например проследяване на прекъсванията или отстраняване на проблемите, за които е сигнализирано. Използва се също за подобряване на услугите, помага да усъвършенстване на функциите за проверка на правописа, използвани в съответната услуга.

- *Разработване на нови услуги* – информацията, която се събира в съществуващите услуги, помага да разработване на нови услуги.

- *Предоставяне на персонализирани услуги, включително съдържание и реклами* – информацията, която се събира, може да се използва за персонализиране на услугите, включително за предоставяне на препоръки, персонализирано съдържание, персонализирани реклами и персонализирани резултати от търсенето. (Пример – Google Play използва информация като кои приложения са инсталирани и кои видеоклипове са гледани в YouTube, за да предлага нови приложения, които може да се харесат.)

Измерване на ефективността

Данните се използват с цел анализ и измерване, за да се разбере как се ползват услугите. Например, анализира се информацията за посещенията на сайтовете, за да се направи оптимизиране на продуктивния дизайн. Също така се използват данните за рекламите, с

които взаимодейства физическото лице, за да се помогне на рекламодателите да разбират каква е ефективността на рекламните им кампании.

Комуникация с физическото лице

Събираната персонална информация, като имейл адрес, телефон и др., може да се използва за директно взаимодействие с физическото лице с цел:

- *изпращане на известие*, например, ако е открита подозрителна активност като опит за влизане в профила ви от необичайно местоположение;
- *възможно е също да се използва за уведомяване за предстоящи промени или подобрения в услугите;*
- *за заявка от физическото лице за решаване на възникнали проблеми.*

Гарантиране на сигурността, предотвратяване на измами и отстраняване на грешки:

- *гарантиране на сигурността на данните;*
- *откриване, предотвратяване и вземане на мерки при измами и злоупотреби;*
- *откриване, предотвратяване и вземане на мерки при технически проблеми.*

Типове съхранявана информация

„Бисквитки“

„Бисквитката“ е малък файл, съдържащ низ от знаци, който се поставя на компютъра ви, когато посещавате уебсайт. Когато посетите сайта отново, „бисквитката“ му позволява да разпознае браузъра ви. В „бисквитките“ може да се съхраняват предпочитания на потребителя и друга информация. Можете да конфигурирате браузъра си да отказва всички „бисквитки“ или да показва, когато се изпраща „бисквитка“. Някои функции или услуги на уебсайта обаче може да не функционират правилно без „бисквитки“.

Кеш за данни на приложенията

Кешът за данни на приложенията представлява хранилище в дадено устройство. С негова помощ, например, уеб приложенията могат да работят без връзка с интернет и да подобрят ефективността си благодарение на по-бързото зареждане на съдържанието.

Лични данни

Това е информация, която физическото лице предоставя и която го идентифицира лично, като например име, имейл адрес или данни за плащане, или други сведения, които логично могат да се свържат с подобна информация, например информацията, която свързваме с личния профил.

Чувствителни лични данни е категория лична информация, свързана с теми, като например поверителни медицински сведения, расов или етнически произход, политически или религиозни убеждения или сексуална ориентация.

Пример: профил в Google. Можете да получите достъп до някои от услугите на Google, като си регистрирате профил в Google и предоставите определена лична информация (обикновено името си, имейл адрес и парола). Тази информация за профила се използва за удостоверяването ви, когато ползвате услугите на Google, и за защита на профила ви от неупълномощен достъп от страна на други лица. Можете да редактирате или да изтриете профила си по всяко време чрез настройките му.

Непозволяваща лично идентифициране информация

Това е информация, която се записва за потребителите по такъв начин, че вече не отразява или не препраща към потребител, който може да бъде лично идентифициран.

Пикселен маркер

Пикселният маркер се поставя на уебсайт или в основния текст на имейл с цел проследяване на определена активност, като например преглежданията на даден сайт или отварянето на имейл. Пикселните маркери често се използват в комбинация с „бисквитки“.

Препращащ URL адрес

Препращащият URL (единен ресурсен локатор) адрес е информация, която се изпраща от уеб браузъра до целевата страница, обикновено когато кликнете върху връзка към нея. Тази информация съдържа URL адреса на последната уеб страница, посетена от браузъра.

Сървърни регистрационни файлове

Повечето сървъри на уебсайтовете автоматично записват заявките за страници, направени, когато се посещават сайтовете. Тези „сървърни регистрационни файлове“ обикновено включват заявката за мрежата, IP адрес, тип на браузъра, език на браузъра, дата и час на заявката ви и една или повече „бисквитки“, чрез които еднозначно може да се идентифицира използваният браузър.

Уеб хранилище на браузъра

Уеб хранилището на браузъра дава възможност на уебсайтовете да съхраняват данни в браузър на дадено устройство. Когато се използва в режим „локално хранилище“, то позволява информацията да се

съхранява между сесиите. Така тя може да се извлече дори след затваряне и повторно отваряне на браузъра. HTML 5 е една от технологиите, улесняващи уеб хранилището.

Уникални идентификатори

Уникалният идентификатор представлява низ от знаци, който може да се използва за еднозначното идентифициране на браузър, приложение или устройство. Тези идентификатори се различават по това доколко са постоянни, дали могат да се задават повторно от потребителите и как се осъществява достъп до тях.

ЗАЩИТА НА ПРАВАТА НА ФИЗИЧЕСКИТЕ ЛИЦА

Важните въпроси, които произтичат от изискванията на Общия регламент във взаимодействието „*електронна медия – посредник – физическо лице*“, са спазването на принципите при обработка на данните и осигуряване на правата на физическите лица [4, 5].

Принципи

Принципите на Общия регламент при обработка на личните данни изискват (Глава II от GDPR):

- законосъобразност, добросъвестност и прозрачност;
- ограничение на целите;
- свеждане на данните до минимум;
- точност;
- ограничение на съхранението;
- цялостност и поверителност.

Права на физическите лица

Основните права на физическите лица при обработка на личните данни (Глава III от GDPR) включват:

- информация и достъп до личните данни;
- коригиране и изтриване;
- ограничаване на обработването;
- преносимост на данните;
- възражение.

Управление на събираните от посредника и електронната медия данни

В контекста на Общия регламент *електронната медия и посредникът* обработват данните на физическите лица и следователно те са администратори (обработващи) на лични данни. В този случай в

предлаганите инструменти и услуги трябва да бъдат интегрирани функции, които да позволяват информираност на физическото лице и достъп и управление на събираните личните (поверителни) данни, по-съществените от които са:

- функции за преглед и коригиране на настройките за поверителност;
- функции за управление, преглед и актуализиране на личните данни;
- функции за управление, преглед и актуализиране на поверителната информация;
- функции за управление на „бисквитките“;
- функции за контролиране на активността и типовете активност;
- функции за настройка на рекламите;
- функции за персонализиране на търсенето;
- функции за експортиране, премахване и изтриване на информацията;
- функции за споделяне на информация.

Защита на личните данни

За осигуряване на адекватна защита на личните данни е необходимо да се осигури:

- сигурност на обработването;
- защита на данните на етапа на проектирането и по подразбиране;
- отчетност.

Сигурност на обработването

Сигурността на обработването (чл.32 от GDPR) изисква от администраторите и обработващите:

- да прилагат подходящи технически и организационни мерки за осигуряване на съобразено с този риск ниво на сигурност, като се имат предвид достиженията на техническия прогрес, разходите за прилагане и естеството, обхватът, контекстът и целите на обработването, както и рисковете с различна вероятност и тежест за правата и свободите на физическите лица. Мерки за сигурност на данните могат да бъдат:
 - псевдонимизация и криптиране на личните данни;
 - способност за гарантиране на постоянна поверителност, цялостност, наличност и устойчивост на системите и услугите за обработване;

- способност за своевременно възстановяване на наличността и достъпа до личните данни в случай на физически или технически инцидент;

- процес на редовно изпитване, преценяване и оценка на ефективността на техническите и организационните мерки с оглед да се гарантира сигурността на обработването.

- При оценката на подходящото ниво на сигурност се вземат предвид по-специално рисковете, които са свързани с обработването, по-специално от случайно или неправомерно унищожаване, загуба, промяна, неразрешено разкриване или достъп до прехвърлени, съхранявани или обработени по друг начин лични данни.

- Да предприемат стъпки всяко физическо лице, действащо под ръководството на администратора или на обработващия лични данни, което има достъп до лични данни, да обработва тези данни само по указание на администратора.

Защита на данните на етапа на проектирането и по подразбиране

Защита на данните на етапа на проектирането и по подразбиране (*Data Protection by Design and Default*, или „Поверителност по дизайн“ и „Поверителност по подразбиране“) са често обсъждани теми, свързани със защитата на данните.

Поверителност по дизайн

„Поверителност по дизайн“ (чл.25 от GDPR) означава, че техническите и организационните мерки трябва да бъдат предприети още по време на планирането на система за обработка за защита на безопасността на данните. Терминът „поверителност по дизайн“ не означава нищо повече от „защита на данните чрез технологичен дизайн“. Зад това стои мисълта, че защитата на данните в процедурите за обработка на данни се спазва най-добре, когато вече е интегрирана в технологията, когато е създадена, като трябва да се вземат предвид видът, обхватът, обстоятелствата и целта на обработката.

Поверителност по подразбиране

„По подразбиране“, както обикновено се определя в цифровия свят, се отнася до вече съществуващата или предварително избраната стойност на настройка, която е присвоена на софтуерно приложение, компютърна програма или устройство. Такива настройки се наричат още „предварително зададени“ или „фабрични настройки“, особено за електронни устройства. „Поверителност по подразбиране“ при обработката на лични данни се отнася до вземане на решение относно

конфигурационни стойности или опции за обработка, които са зададени или предписани в система за обработка, като например а софтуерно приложение, услуга или устройство, или процедура за ръчна обработка, която влияе върху размера на събрани лични данни, степента на тяхната обработка, периода на тяхното съхранение и тяхната достъпност. Администраторът трябва да избере и да бъде отговорен за прилагането на настройките за обработка по подразбиране и опции по начин, по който само обработката, която е строго необходима за постигане на поставената законна цел, е извършва по подразбиране. Основното изискването е защитата на данните да е вградена в обработката по подразбиране.

Отчетност

Администраторът носи отговорност и трябва да е в състояние да докаже спазването на принципите и да обоснове предприетите необходими технически и организационни мерки за защита на данните (чл. 5 от GDPR). Отчетността е един от основните принципи и едно от решенията за защита на данните в цифровия свят. Отчетността може да бъде разгледана в тринадесет основни направления, както следва:

- поддържане на управленската структура;
- поддържане на описите с данни;
- поддържане на политиката за неприкосновеност и защита на личните данни;
- поддържане на операционните политики и процедури;
- повишаваща се тренираност и съзнание (убеждение);
- поддържане на контролите за сигурност;
- поддържане на договорите;
- поддържане на бележките;
- управление на въпросите, оплакванията и дискусиите;
- мониторинг (непрекъснато наблюдение) за новите операционни (оперативни) практики;
- мониторинг (непрекъснато наблюдение) за нарушенията на личните данни;
- мониторинг (непрекъснато наблюдение) на практиките за управление на личните данни;
- следене на външните критерии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В представения доклад са отразени вижданията и опитът на авторите по прилагане на правната рамка за защита на личните данни и

развитието на електронните медии. Основните моменти само са маркирани и до пълното им осмисляне и въвеждане в практиката предстои нелек път. Необходими са съвместни усилия на Националния надзорен орган, научните организации, електронните медии, физическите лица и бизнеса за еднаквото разбиране и тълкуване на изискванията на Регламента, за постигане на обща убеденост и практически действия за защита на правата и неприкосновеността на гражданите.

Представените модели ще бъдат в основата на изграждане на цялостна система за защита на данните в електронните медии, апробиране на резултатите и доказателство за адекватност с изискванията на Регламента.

Литература:

1. Reglament (ES)2016/679 na Evropejskiya parlament i syveta ot 27 april 2016 godina [Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО Конвенцията на Съвета на Европа за защита на гражданите по отношение на автоматичната обработка на личните данни].

2. **Tselkov, V., D. Petkov, G. Sredkov i Pl. Georgiev, Zashchita na dannite. Printsipi I praktiki, Vtoro prereboteno izdanie, Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismeneh“, 2020 g., 333 str., ISBN 978-619-185-441-7.** [Целков, В., Д. Петков, Г. Средков и Пл. Георгиев, Защита на данните. Принципи и практики, Второ преработено издание, Академично издателство „За буквите – О писменех“, 2020 г., 333 стр., ISBN 978-619-185-441-7]

3. **Tselkov, V., S. Denchev I Ir. Peteva, Sigurnost na informacionnite resursi, Akademichno izdatelstvo “Za bukвите – O pismeneh”, 2020 g., 268 str., ISBN: ISBN 978-619-185-432-5.** [Целков, В., С. Денчев и Ир. Петева, Сигурност на информационните ресурси, Академично издателство „За буквите – О писменех“, 2020, 268 стр., ISBN: ISBN 978-619-185-432-5]

4. **Tselkov, V. I G. Sredkov, Zashchita na li`nite dannii i syotvetstvie s Reglament (ES) 2016/679, Nauchni trudiwe na UniBIT, Tom 18, 2020 g.** [Целков, В. и Г. Средков, Защита на личните данни и съответствие с изискванията на Регламент (ЕС) 2016/679, Научни трудове на Университета по библиотекознание и информационни технологии, Том 18, 2020]

5. **Biolcheva, P i G. Sredkov, Otsenka na vyzdejstvieto pri obrabotka na lichni dannii v syotvetstvie s Reglament (ES)2016/679, UNSS, Yubilejna nauchno-prilozhna konferentsiya, 12-14 oktomvri 2018 g. [Биолчева, П., Средков, Г., Оценка на въздействието при обработване на лични данни в съответствие с Регламент (ЕС) 2016/679 (GDPR), УНСС, Юбилейна научно-приложна конференция, 12-14 октомври 2018]**

ТЕНДЕНЦИИ И ПРИОРИТЕТИ ПО ИЗТОЧНОСРЕДИЗЕМНОМОРСКИЯ МАРШРУТ СЛЕД СЪБИТИЯТА В АФГАНИСТАН ПРЕЗ 2021 Г.

Проф. д-р Владко Иванов, Анита Щерева, Весела Токова, Катедра „Национална сигурност и публична администрация“, Правно-исторически факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме:

Статията разглежда актуални проблеми на граничния и миграционния контрол в контекста на събитията в Афганистан след септември 2021 г., когато силите на НАТО се изтеглиха от страната. Анализът се базира на основните тенденции по Източносредиземноморския маршрут и ролята на България на външните граници на ЕС. Изведени са основните приоритети на граничния и миграционния контрол в контекста на досегашните характеристики на миграционния поток от Близкия Изток към Европа и са добавени подходите след завземането на властта от талибаните в Афганистан.

Ключови думи: *граничен и миграционен контрол, Източносредиземноморски маршрут, Афганистан, външни граници на ЕС.*

TRENDS AND PRIORITIES ON THE EASTERN MEDITERRANEAN ROUTE AFTER THE EVENTS IN AFGHANISTAN IN 2021

Prof. Vladko Ivanov PhD, Anita Shtereva, Vesela Tokova, Department of National Security and Public Administration, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

Abstract:

The article examines current issues of border and migration control in the context of events in Afghanistan since September 2021, when NATO forces withdrew from the country. The analysis is based on the main trends along the Eastern Mediterranean route and Bulgaria's role at the EU's external borders. The main priorities of border and migration control in the context of the current characteristics of the migration flow from the Middle East to Europe are outlined and the approaches after the seizure of power by the Taliban in Afghanistan are added.

Keywords: *border and migration control, Eastern Mediterranean route, Afghanistan, EU external borders.*

Въведение

Стратегическият мениджмънт в Брюксел и в София се примири с факта, че в дългосрочна перспектива България и Гърция ще бъдат на периферията на ЕС и Шенген поради неуспеха в тези организации да се привлече Турция. Това означава, че външната граница няма да се измести отвъд Босфора, което поставя двете държави на входа на едно от най-рисковите миграционни направления, известно като Източносредиземноморски маршрут (ИСМ). По него се сливат потоците от Близкия Изток – Турция – България, Кипър и Гърция – Средна Европа и се генерират заплахи от целия пряк и хибриден спектър. Това е външният фактор, който ще определя правната рамка, структурата, управлението и приоритетите на българските институции и особено на Главна дирекция „Гранична полиция“ (ГДГП). Основен вътрешносистемен фактор ще бъде реализацията на националната цел за присъединяване на Република България към Шенгенското пространство в условията на икономическа, миграционна и пандемична криза. Двата фактора ще действат в комплекс, който ще бъде изпитание за нашия авторитет в Европа, участието ни в контрола на миграционните потоци, противодействието на нелегалната миграция и трансграничната престъпност към ЕС. Към тази ситуация се прибавят и нови фактори – Афганистан бе напуснат от силите на НАТО, това вероятно ще се случи с Ирак и с други държави в региона, което допълнително ще усложни миграционната картина. Целта на настоящия анализ е да разкрие тенденциите в развитието на обстановката по ИСМ и да очертае приоритетите в политиките на ЕС и България в областта на граничния и миграционния контрол (ГМК).

1. Изходни вътрешносистемни данни за анализа

За изходна концептуална база на ГМК в България се приемат две основни характеристики. На първо място, Източносредиземноморският маршрут обхваща нашата територия, Гърция и Кипър като държави членки на ЕС. Важно обстоятелство е, че държавните граници на България са с обща дължина 2368 км (сухоземни – 1345 км, морска – 412 км, речна по река Дунав – 611 км). От тях външни граници за ЕС са 1225 км, а 1143 км са вътрешни граници. Българо-турската граница (с дължина 274 км.) прегражда най-рисковото направление към Европа. На второ място, ние официално сме декларирали, че системата на ГМК

в България е изградена и сега тя само ще се усъвършенства. Основният орган, отговорен за граничния контрол, е ГДГП-МВР. Системата има тристепенна йерархична структура и е конструирана на принципа една дирекция – една граница. Обособени са 7 териториални звена – РДГП, в състава на които са създадени звена от по-нисък ранг – 38 ГПУ, 2 БГПК и 38 ГКПП. За външните граници отговарят 5 РДГП, 22 ГПУ, 20 ГКПП и една БГПК, а на вътрешните – 2 РДГП, 16 ГПУ, 18 ГКПП и една БГПК¹.

Въздушното наблюдение на граничната зона и териториалното море се изпълнява от СОВН – самостоятелно звено в ГДГП.

Съгласно нормативната уредба Граничният контрол е дейност, състояща се от гранични проверки в зоните на ГКПП и гранично наблюдение в граничната зона между ГКПП. На граничен контрол подлежат лица, предметите в тяхно владение, транспортните средства и стоките при и по повод преминаване на държавната граница или присъствието им в граничната зона².

Според множество европейски и национални правни актове ГМК е система с множество структури на МВР, МО, МФ, МТИТС, МЗХГ, МЗ, ДАНС, ДАР, ДАБ-МС. На външните граници контролът на стоките е в правомощията на АМ, а на вътрешните граници той се извършва от съвместни екипи от служители на ГДГП, АМ и НАП. Граничният контрол се извършва по начин, гарантиращ сигурността не само на граници на България, но и сигурността на останалите държави членки на ЕС. Основен правен акт в това отношение е Регламент (ЕС) 2016/399³.

Комплексните мерки в системата за граничен контрол на България се прилагат както на външните, така и на вътрешните граници, като имат за цел съевременно разкриване, пресичане и предотвратяване на незаконно преминаване и извършване на престъпления през държавната граница и в другите зони и обекти за ГК. Оценките по Шенген още през 2010-2011 г. показаха, че България осъществява качествено гранично наблюдение на всички граници с обща дължина 2368 км, контролира граничната зона, акваторията и зоните и обектите, подлежащи на граничен контрол. Конструкцията на ГМК засега устоява на интензивните предизвикателства по най-прекия път между страните от Западна и Централна Европа през Балканите към Близкия изток и Азия. Тоест, това е т.нар. ИСМ, по който тече

¹ Според данни от сайта на ГДГП. <https://www.mvr.bg/gdgp>.

² За подробности относно основните понятия вж. Закон за МВР, обн. ДВ. бр. 53 от 27 юни 2014 г., посл. доп. ДВ. бр. 20 от 9 март 2021 г. Допълнителни разпоредби.

³ Регламент (ЕС) 2016/399 на ЕП и на Съвета относно Кодекс на Съюза за правилата за движението на лица през границите (Кодекс на шенгенските граници).

интензивен миграционен, стоков и транспортен поток. Петте европейски транспортни коридора, преминаващи през България, ще увеличават обмена по тази дестинация с което ще нарастват и отговорностите на ГМК.

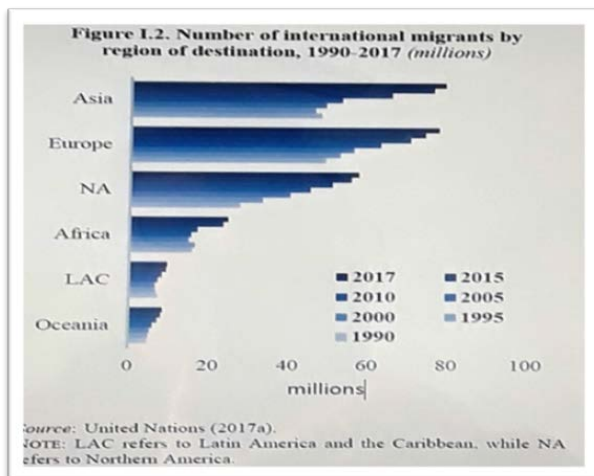
Важно е да се отбележи, че на този етап поради ниския жизнен стандарт България се определя като транзитна страна за движението на мигранти, чиято цел е развитата и уредена част на Европа.

2. Изходни външносистемни данни за анализа

Факт е, че ИСМ, на който е разположена България, е с увеличаваща се интензивност на фона на световна миграционна активност. Новото хилядолетие изненада анализаторите и институциите с едно голямо по размери и бързо развиващо се явление – в търговските и миграционните потоци се оказаха маскирани всички основни заплахи за ЕС и Шенген – тероризъм, контрабанда, нелегална миграция, трафик на хора, корупция. В своя доклад за международната миграция през 2017 г. ООН отбелязва, че през последните седемнадесет години броят на международните мигранти в света продължава бързо да нараства, достигайки цифрата от 258 милиона⁴. Това, сравнено с цифрата от 173 милиона през 2000 г., показва тенденция на устойчиво нарастване (вж. фиг. 1). Вече е ясно, че глобализацията е отприщила процеси, които са следствие от икономически и политически интереси и трудно ще бъдат овладени с обичайните форми на ГК.

Фиг. 1 Брой на мигрантите (милиони) по региони на пристигане, 1990-2017 г.

⁴ За подробности вж. Миланов, И, Етнокултурни характеристики на мигрантите в Р България и тяхното влияние върху СНС, С., 2018 г., с. 13-18.

Източник: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). *International Migration Report 2017: Highlights* (ST/ESA/SER.A/404).

Картината на миграцията през България показва ръст в съответствие със световните тенденции, но истинската заплаха идва от резки, непредвидени скокове – примерът са потоците, възникнали след Арабските революции от 2011 г. За нуждите на настоящия анализ се базираме на данни от 2016 – 2021 г. поради три причини:

- върхът на миграционната ескалация бе през 2015/16 година;
 - в настояще време миграционната активност е по-ниска, но продължава с устойчиви темпове и тази тенденция ще продължи, което налага дългосрочно адаптиране на ГМК към новите предизвикателства;
 - през 2021 г. основен ескалиращ фактор се оказа Афганистан.
- След напускането на силите на НАТО управлението бе овладяно от режима на талибаните, което принуди големи групи от населението да емигрират. Особеното е, че част от напускащите бяха сътрудници на САЩ и държавите от алианса – те бяха заплашени от директна репресия.

Така през 2016 г. са регистрирани най-много (около 43 000) опити на граждани на трети страни да преминат нерегламентирано на територията на Р България през границата на страната. През 2017 – 2020 г. те намаляват, но от началото на 2021 г. интензивността започва да нараства главно поради визираните събития в Афганистан. Правителството взе спешни мерки за укрепване на ГМК и за готовността на държавата да посрещне нови предизвикателства. Естествено, те са съсредоточени на българо-турската граница, без да се пренебрегват морската и българо-гръцката⁵.

⁵ Справки относно миграционната обстановка в Република България

3. Промените в Афганистан и прогнози за следващото десетилетие

Конфликтите по ИСМ и социално-икономическата нестабилност в страните от Близкия Изток, Северна и Централна Африка ще продължават да генерират миграционни потоци към България по пътя им към Централна и Западна Европа. Никой засега не прогнозира последиците от настъпващата икономическа криза, която започна с достигането на рекордни цени на природния газ през есента на 2021 г. и продължава с ефект върху останалите стоки.

Към досегашната картина се прибавя потокът от Афганистан, който се характеризира с висока степен на риск. Контингентът е съставен предимно от млади мъже, чийто живот е преминал в перманентни конфликти и бойни операции. Ситуацията ще бъде сложна и поради епидемичната обстановка и предприетите превантивни мерки за неразпространение на COVID-19 от страните членки на ЕС. Пандемията няма да намали миграционната активност, това ще бъде дългосрочна тенденция по ИСМ.

Българо-турската граница ще продължи да бъде основна входна артерия за незаконната миграция, преминаваща през България и продължаваща към пространството на ЕС. Трафикът ще бъде както през зелена граница, така и през ГКПП, от лица, укрити в товарни и леки автомобили, влакове, автобуси и микробуси. Лицата, занимаващи се с каналджийство, ще продължат да се адаптират в зависимост от новите мерки за ГМК и спрямо потока от Афганистан, в който със сигурност има опитни организатори на канали. В условията на очакваща се световна икономическа криза радикализацията и тероризмът ще продължат да генерират заплахи за глобалната и национална сигурност. Със сигурност може да се очаква, че икономическата криза и разликите в цените по ИСМ ще създадат условия за активизиране на участниците в контрабандната дейност. Близкият Изток ще продължи да генерира лица – жертви на трафик с цел сексуална и трудова експлоатация. Социално-икономическата ситуация в България също способства за устойчиви тенденции по този показател.

Всичко това ще протича в условията на международните ограничения във връзка с COVID-19, ще се търсят нови начини за преодоляване на границата и организация на каналите през интернет.

4. Приоритети за усъвършенстване на ГМК след промените в Афганистан през 2021 г.

На базата на анализа и изведените тенденции можем да формулираме няколко иновативни направления за усъвършенстване на ГМК на ИСН, важна отсечка от който е РБ. Проблемът няма да е само потокът от Афганистан. Вероятно предстои изтегляне на НАТО от Ирак и отслабване на влиянието на Европа в Близкия Изток. Възможно е да се засилят антиевропейските настроения по целия ИСМ, ескалация на конфликтите в хода на голяма световна икономическа криза. Няма изгледи за нормализиране на обстановката в Серия.

Ако приемем за обективни горните оценки, считаме, че основният миграционен натиск ще бъде посрещнат от силите на ГДГП на българо-турската граница, която е с дължина 274 км. Със сигурност част от потока ще опита да преодолее и българо-гръцката граница, която е дължина около 500 км. Това ще усложни нейния контрол и ще наложи нейното укрепване, въпреки че е вътрешна за ЕС, и ако бъдем приети в Шенген, контролът по нея ще отпадне. Получават се близо 800 км. граница, която трудно ще се контролира от сегашния състав на гранична полиция. Фронтът е съизмерим с рисковата част от гръцко-турската граница (203 км. по р. Марица + акваторията на Егейско море и островите). Очевидно е, че България и Гърция нямат ресурса да се справят без целенасочена помощ от институциите на ЕС.

Второ, преговорите с Турция трябва да продължат, за да се върви към нови споразумения за поемане на миграционния натиск. През септември 2021 г. Анкара заяви, че няма да се ангажира с миграционния поток от Афганистан и вероятно ще постави нови финансови и правни условия на ЕС. Ако процесът е успешен, България и Гърция ще имат по-добри условия за организация на ГМК.

По линия на ЕС вече е дефиниран основен приоритет – изграждането на интегрирано гранично управление ще бъде фундаментът за сигурност на външните граници в периода 2020-2025 г. То е сред основните елементи от системата на ЕС за гарантиране на пространство на свобода, сигурност и правосъдие. Целъ единното и хармонизирано прилагане на правилата и стандартите за граничен контрол, ефективното управление на външните граници на ЕС, преодоляване на свързаните с миграцията предизвикателства и цялостно подобряване на сигурността в общностното пространство. През 2018 г. Съветът по правосъдие и вътрешни работи прие заключения, в които препоръчва ЕАГБО в тясно сътрудничество с държавите членки и ЕК да разработи техническа и оперативна стратегия за европейско ИГУ. В допълнение държавите членки бяха

приканени да изготвят или да приведат в съответствие своите национални стратегии.

Нормативна основа на ИГУ е Регламент (ЕС) 2019/1896⁶. В чл. 4 от Регламента са заложили основните елементи на ЕИГУ чрез определяне на 12 стратегически компонента:

1. граничен контрол;
2. провеждане на търсене и спасяване в ситуации, които може да възникнат по време на операции за наблюдение на границите;
3. анализ на риска;
4. сътрудничество между държавите членки;
5. междуведомствено сътрудничество между националните органи, които отговарят за граничния контрол или за други задачи, извършвани на границата;
6. сътрудничество между съответните институции, органи, служби и агенции на Съюза;
7. сътрудничество с трети страни;
8. технически и оперативни мерки в рамките на Шенгенското пространство;
9. връщане на ГТС;
10. използване на най-съвременни технологии;
11. механизъм за контрол на качеството;
12. механизми за солидарност, включително финансиране от ЕС.

Националната стратегия на България за ИГУ е изготвена в съответствие с Техническата и оперативна стратегия за ЕИГУ. Стратегията обхваща период от пет години (2020-2025), като може да бъде актуализирана при необходимост. По линия на граничното наблюдение се предвижда осигуряване на териториалните звена на ГДГП със сили и средства за осъществяване на ефективно противодействие на заплахите за националната сигурност. Националните планове за действие при незаконно навлизане на групи мигранти на територията на страната трябва да се съпътстват от готовност за адекватна реакция и недопускане на възникване на кризисни ситуации по границите на България. Основен проблем при осигуряването на нормалната пропускателна способност през границите ще бъде увеличаването на персонала на ГКПП. Крайно необходимо е разширяване и подобряване на инфраструктурата и

⁶ Регламент (ЕС) 2019/1896 на Европейския парламент и на Съвета от 13 ноември 2019 година за европейската гранична и брегова охрана и за отмяна на регламенти (ЕС) № 1052/2013 и (ЕС) 2016/1624 ОJ L 295, 14.11.2019, ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2019/1896/oj>.

организацията на движение на съществуващите гранични пунктове и изграждане на нови.

Предприетите промени в законодателството през 2021 г. (успоредно с напускането на НАТО от Афганистан) дават възможност на ГДГП да решава задачите без излишни бюрократични процедури по поддържане на граничните съоръжения и инфраструктурата в граничната зона от 30 км.⁷ Това обаче поставя въпроса дали силите, средствата и човешкият ресурс са достатъчни. Предизвикателство е не само поддръжката на съществуващите ИСН, но и тяхното надграждане, въвеждането на нови технически средства, обновяване на наличното оборудване, както и допълнително развитие на възможностите за въздушно наблюдение с използване на пилотируеми и безпилотни летателни средства.

Перспективата е ясна – успоредно с развитието на комуникационния обмен ИСМ ще продължава да бъде изпитание за НЕС. Разочаровани от координацията на ГМК, почти всички държави по ИДСМ започнаха да изграждат гранични защитни съоръжения, които се смятаха за отживелица от времето на Желязната завеса. Турция изгради и продължава строежа на стотици километри прегради от бетонни елементи и телени заграждения по границата със Сирия, сега прехвърля усилията си за преграждане на направленията с Афганистан. Гърция, Унгария и Австрия също построиха подобни съоръжения. От средата на 2021 г. миграционният натиск принуди Полша и Литва да укрепват границите си по същия начин поради навлизането на потоци от Беларус. Следователно не само ИСМ, но и направлението откъм Русия се превръща в рисково, което поставя България, Гърция и Румъния на изпитание по направлението Украйна и Молдова. Сложната ситуация изпреварва решенията и дестабилизира идеята за премахване на контрола на вътрешните граници на ЕС, което се допълва от пандемичните мерки. Тоест, имаме ново изпитание за Шенген – пространство на свобода, сигурност и правов ред без граничен контрол.

В противоположност на разломните европейски процеси по линия на миграционната политика институциите на ЕС предприеха и консолидиращи мерки. Бъдещето на европейския ГМК е свързано с **Европейската агенция за гранична и брегова охрана**⁸. Ролята на Фронтекс ще нараства при координирането на оперативните мерки и разпоредбите на ЕС за съвместна реакция при извънредни ситуации по

⁷ Вж. Решение на МС № 677/17.09.2021 г. с което граничните съоръжения на българо-турската ДГ се дават на разпореждане на МВР.

⁸ Създадена с Регламент (ЕО) № 2007/2004 от 26.10.2004 г. под името Фронтекс.

външните граници. В рамките на съответните им мандати тя си сътрудничи с Европол, Евроюст, EASO (Европейската служба за подкрепа в областта на убежището). ЕС вече разполага със собствен постоянен корпус на европейската гранична и брегова охрана. Корпусът се състои от униформени служители на Фронтекс и държавите членки на ЕС, които оказват съдействие на националните органи, изправени пред предизвикателства по външните граници на съответните държави. Постоянният корпус на Фронтекс има за цел да подкрепи държавите членки при граничните проверки, задачите, свързани с връщания, и борбата с трансграничните престъпления. Той стартира с 6 500 души оперативен персонал през 2021 г. и ще функционира пълноценно през 2027 г. с персонал от 10 000 души. Корпусът ще включва и резерв за бързо реагиране при извънредни ситуации. Очаква се ЕАГБО да засили интензивността на съвместните операции на външните граници. Тези операции се провеждат по морските и сухопътните граници на Европа, както и на международните летища. Всяка операция се основава на анализ на риска и е уникално съобразена с обстоятелствата, идентифицирани от агенцията в нейните документи за анализ на риска. Понастоящем Фронтекс разчита за своите операции главно на държавите членки на ЕС и асоциираните към Шенген държави да предоставят специализирани служители и оборудване, но агенцията е в процес на наемане и закупуване на собствено оборудване.

Въвеждането на нови автоматизирани информационни системи за граничен контрол също е приоритет на ЕС, което ще повиши ефективността на ГМК на външните граници⁹. Предстои въвеждане на Европейска система за информация за пътуванията и разрешаването им (ETIAS)¹⁰. Тя ще контролира гражданите на трети страни, освободени от изискването за виза, които желаят да посетят Шенгенското пространство (включително и България, Хърватия, Кипър и Румъния). Това е онлайн електронна система за предварително одобрение, подобна на ESTA за безвизово пътуване до САЩ и Канада. ETIAS ще извършва проверка в бази данни на съществуващите информационни системи на ЕС като Шенгенската информационна система (ШИС);

⁹ За подробности вж. Илиев, С. Информационни системи на ЕС в областта на укрепването на границите, убежището и провоприлагането. AMBP, 2020 г. ISBN 978-954-348-204-7.

¹⁰ Регламент (ЕС) 2018/1240 на Европейския парламент и на Съвета от 12 септември 2018 година за създаване на Европейска система за информация за пътуванията и разрешаването им (ETIAS) и за изменение на регламенти (ЕС) № 1077/2011, (ЕС) № 515/2014, (ЕС) 2016/399, (ЕС) 2016/1624 и (ЕС) 2017/2226.

Визовата информационна система (ВИС); Данни на Европол; система за влизане/излизане (EES); Евродак; системата на Интерпол.

Заклучение

През първата половина на XXI век границите на България ще бъдат арена на геополитическо противопоставяне между тенденциите на Изтока и отстояването на политиките на ЕС, Шенген и НАТО. Комбинацията на тези обстоятелства ще се проявява чрез хаотични и централизирани процеси, в които важна роля ще имат договореностите с държавите, граничещи с ЕС. В съвременния глобален, взаимно свързан и взаимно зависим свят миграционните процеси и активността на трансграничните канали ще се развиват с противоречиви темпове и с трудно предсказуеми последствия. Бурното развитие на технологиите, особено в областта на комуникациите и транспорта, предполага бързото организиране на големи маси от хора, формиращи бежански потоци, и лесното им придвижване към избраната крайна дестинация. Не съществува точка от земното кълбо, която да не може да бъде засегната от тези процеси, и в този смисъл България няма да бъде изключение. След период на безпрецедентен либерализъм настъпва епоха на ново укрепване на националните и общностните държавни граници. В тази сфера България има дълбоки исторически традиции между Азия и Европа, изградена база за ГМК и специалисти с висок авторитет сред нашите партньори от НАТО, ЕС и съседните балкански държави. Цялостният извод се свежда до един основен приоритет – подготовката на МВР и ГДГП трябва да се осъществява с предвиждане на най-лошия възможен миграционен сценарий по ИСМ. Концентрацията на българо-турската граница ще продължи с възможно интензивно прехвърляне на потоците към българо-гръцката. Това поставя на изпитание България и Гърция, които имат малки ресурси и ще разчитат на солидарна подкрепа от ЕС. Предстои голямо изпитание на институциите на Общността – ако те повишат своята оперативност и целенасоченост, бъдещето на Европа като самостоятелен субект на международната арена ще бъде факт.

ИЗМЕНЕНИЕТО НА КЛИМАТА И ВЛИЯНИЕТО МУ ВЪРХУ ЗДРАВЕТО ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА СЗО/ЕВРОПА

Проф. д-р Габриела Белова, Катедра „Международно право и международни отношения“, Правно-исторически факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград
Гл. ас. д-р Анна Христова, Катедра „Международно право и международни отношения“, Правно-исторически факултет, Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме:

Изменението на климата, изразяващо се в повишаването на температурите и променящите се метеорологични модели, има определени последици, свързани със загуба на благоприятното физическо и психическо състояние на индивида или производителността му. Авторите разглеждат последните документи на СЗО/Европа, в които се анализират важни фактори като екстремните топлинни вълни, движението на въздушните маси, променените модели на валежите, топенето на арктическия лед и затоплянето на световния океан и тяхното влияние върху здравния статус на населението на Европа, а именно увеличаването на сърдечно-съдовите, респираторните и някои инфекциозни заболявания. Обърнато е внимание и върху последици като измененията в продоволствената сигурност, икономическото неравенство и състоянието на уязвими групи хора.

***Ключови думи:** изменение на климата, здраве, продоволствена сигурност, неравенство.*

CLIMATE CHANGE AND ITS IMPACT ON THE HEALTH THROUGH THE PRISM OF WHO/EUROPE

Prof. Gabriela Belova, PhD, Department of International Law and International Relations, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

Chief Assistant Anna Hristova, PhD, Department of International Law and International Relations, Faculty of Law and History, South-West University “Neofit Rilski” – Blagoevgrad

Abstract:

Climate changes, such as rising temperatures and changing weather patterns, have certain consequences associated with the loss of individual’s favorable physical and mental health or productivity. The authors review

recent WHO/Europe documents that analyze important factors: extreme heat waves, air mass movement, changed precipitation patterns, melting Arctic ice and global warming, and their impact on the health status of Europe's population, namely increase in cardiovascular, respiratory and some infectious diseases. The consequences like worsening of food security, economic inequality and the situation of vulnerable groups have also been addressed.

Key words: *climate change, health, food security, inequality.*

Изменението на климата засяга здравето на хората в Европа предимно чрез регистрираното повишаване на температурите и променящите се метеорологични модели. По-чести или интензивни стихийни бедствия, както и промените на въздуха, водата и храните (като качество и количество), на екосистемите, селското стопанство и инфраструктурата е невъзможно да не се отразяват върху здравето и благополучието на индивидите. Предизвикателствата пред здравето ще се увеличават и в бъдеще и ще увеличават съществуващите екологични здравни рискове.

Изменението на климата е пряко свързано с качеството на околната среда като цяло, а също така и със социалната инфраструктура. Именно чрез тях то води до определени последици за здравето, вариращи от загуба на благосъстояние или производителност до смърт на индивида. Проблемите, свързани със здравето, включително и вследствие на климатичните промени, се отнасят към компетентността на Световната здравна организация (СЗО).

Регионалната служба на СЗО за Европа е един от шестте регионални офиса на организацията по света. Той обслужва европейския регион на СЗО, който включва 53 държави и обхваща обширна географска площ от Атлантическия до Тихия океан. СЗО/Европа си сътрудничи с редица държави, международни организации и НПО, за да се гарантира, че се предприемат координирани действия за разработване и прилагане на ефективни здравни политики.

Следва да се има предвид, че европейският регион на СЗО обхваща широк спектър от климатични пояси, тъй като освен частите с умерен континентален климат включва региони като Средиземноморието, Арктика и Централна Азия¹. Към факторите, които влияят върху формирането на климата на европейския континент,

¹ ЕЕА (2017). *Climate change, impacts and vulnerability in Europe 2016*. Copenhagen: European Environment Agency (<http://www.eea.europa.eu/publications/climate-change-impacts-and-vulnerability-2016>).

се отнасят географското положение, разнообразният релеф, както и въздушните маси, различаващи се по произход. Самият континент Европа е разположени така, че се намира в по-голяма близост до Северния полюс, от което зависи количеството на слънчева светлина, която получава. В по-северните части то е значително по-малко в сравнение с южните, където количеството слънчева светлина е почти два пъти повече. Други фактори, оказващи влияние върху формирането на климата, са тропичните зони на Северна Африка, както и Арктика. Положението на континента спрямо Азия, както и спрямо Атлантическия океан, също играе съществена роля за формирането на климата².

Въздушните маси притежават арктичен, умерен, както и тропичен характер. В Европа въздушният поток от запад е доминиращ. Обширните територии, липсата на планински вериги, разположени по линията на меридианите, както и силно разчленените брегове, водят до дълбоко проникване на океанското течение на континента, което понякога преминава дори отвъд Урал. Постепенното проникване на арктичните въздушни маси в Европа води до ниски температури в северните области през всички сезони. Заради високите планински вериги на юг арктични въздушни течения почти не се наблюдават. Тропичните въздушни течения оказват най-силно влияние върху Южна Европа през летните месеци, като с тяхното проникване се обясняват сухото и горещо лято без наличие на почти никакви валежи. Формирането на климата в западните части на континента се обуславя от топлото северноатлантическо течение.

През последните години климатът в държавите от европейския регион на СЗО, както и в други части на света, се променя в резултат на човешки дейности (замърсяване на околната среда, изсичане на горски масиви, увеличаване на броя на автомобилите), които водят и до високи

² Климатът (на гръцки: *κλίμα* – наклон) е характеристика на времето, определен въз основа на многогодишни статистически данни, характерен за дадена местност в зависимост от географското ѝ положение. Изучава се посредством дълготрайни измервания на метеорологичните елементи и определяне на тяхното средно състояние. Такива измервания са правени в продължение на повече от 250 години, и то не само на сушата, но и във високите части на атмосферата, както и в океанските дълбочини. Събраните данни се използват, за да се определи средното състояние на многогодишния режим на времето. Класическият период за осредняване на тези променливи е 30 години, както е определено от Световната метеорологична организация.

нива на емисии на парникови газове³. Тревожните тенденции от края на ХХ и началото на ХХІ век биха могли да бъдат обобщени, както следва:

1. През последните десетилетия в целия европейски регион на СЗО броят на горещите дни се е увеличил, като най-ярко това се забелязва на Иберийския полуостров и в Южна Франция⁴. От 1950 г. крайните стойности на високите температури (т. нар. топлинни вълни⁵) са станали доста по-чести. Например, в Източна Европа, включително в европейската част на Руската федерация, лятото на 2010 г. е изключително горещо, с амплитуди и пространствено разпространение, което надвишава предишната топлинна вълна от 2003 г.⁶ В началото на м. август 2021 г. бе отбелязана една от най-тежките топлинни вълни в Европа от десетилетия насам, включително и нов температурен рекорд от 49.1 градуса, измерени в Турция. Докладът на работната група за Шестото издание на общата оценка на Междуправителствения панел за промяна в климата (IPCC) на ООН, който излезе на 9 август 2021 г., направи ясни изводи относно връзката между изменението на климата и екстремните топлинни вълни, както и серията метеорологични явления в Европа⁷. Междуправителственият панел одобри глава от доклада на ООН, базирана на възникваща област в климатичната наука, която позволява на учените да идентифицират човешкия отпечатък в

³ IPCC (2013). *Summary for policymakers*. In: Stocker TF, Qin D, Plattner GK, Tignor M, Allen SK, Boschung J et al., editors. *Climate change 2013: the physical science basis. Contribution of Working Group I to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press: 3–29.

⁴ Field CB, Barros VR, Stocker TF, Qin D, Dokken DJ, Ebi KL et al., editors (2012). *Managing the risks of extreme events and disasters to advance climate change adaptation: a special report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵ Топлинната вълна е период от много висока температура. Дължи се на необикновеното съчетание на почвена и атмосферна суша с екстремно високи температури, означавани като топлинни вълни (топлинен стрес). Не съществува универсална дефиниция на явлението, което е специфично за даден район и се отнася към нормалната температура за определен сезон. Температури, които са нормални за хората от топлите ширини, могат да бъдат считани за топлинна вълна в по-хладни райони, ако не съответстват на нормалното поведение на климата в тях. Терминът се прилага както за нормални вариации на климата, така и за изключителни промеждутъци на големи горещини, които стават един път в столетието. Екстремните топлинни вълни са имали за последствие катастрофи за земеделието (напр. ниски добиви или проваляне на посевите с царевица и слънчоглед), както и хиляди смъртни случаи от хипертермия.

⁶ Вж. бел. 1 *supra*.

⁷ Докладът на работната група е първата част от Шестия доклад за оценка на Междуправителствения панел за изменението на климата (AR6), който се излезе през 2022 г.

причините за топлинните вълни, наводненията и др.⁸ При високи температури се повишава нивото на аероалергените, провокиращи астматичните заболявания, от които страдат милиони хора в Европа, увеличава се смъртността вследствие на сърдечно-съдови и респираторни заболявания, особено сред възрастните хора.

2. Моделите на валежите се променят. Силните валежи се увеличават в някои региони, със силни регионални и подрегионални вариации в тези тенденции, както посочват някои изследователи⁹. Обилните валежи и променените модели на валежите (повече дъжд; по-малко сняг) често са причина за сериозни наводнения. Такива са отчетени в 50 от 53-те държави в европейския регион на СЗО от началото на хилядолетието. Към сериозните бедствия се отнасят катастрофалните наводнения по Елба и Дунав през м. август 2002 г. и през м. март-април 2006 г.; наводненията в Румъния и алпийските държави през м. август 2005 г.; тежките наводнения в Обединеното кралство през лятото на 2007 г.; в Чешката република, Италия и Полша през 2009 г.¹⁰; както и опустошителните наводнения в Централна и Източна Европа през м. юни 2013 г. и на Балканите през 2014 г.¹¹ На 14 и 15 юли 2021 г. няколко региона на Белгия и в Германия бяха тежко засегнати от опустошителни наводнения, също както и някои региони в Нидерландия, Люксембург, Австрия, Италия и Франция, където наводненията бяха малко по-слаби¹². До опустошителните наводнения се стигна, след като части от Западна Европа претърпяха исторически нива на валежи, като за 24 часа е паднало количество дъжд за повече от един месец. Кьолн, в Северен Рейн-Вестфалия, отчете 154 милиметра валежи за 24 часа, което е почти двойно повече от средното за месец юли от 87 милиметра. В квартал Арвайлер само за девет часа са

⁸ Европа се пържи в топлинна вълна, по-интензивна заради измененията в климата (capital.bg).

⁹ Вж. бел. 4 *supra*, а също и бел. 1 *supra* .

¹⁰ ЕЕА (2010). The European environment, state and outlook 2010: water resources – quantity and flows. Copenhagen: European Environment Agency (<http://www.eea.europa.eu/soer/europe/water-resources-quantity-and-flows>).

¹¹ Guha-Sapir D, Below R, Hoyois P (2015). EM-DAT: the CRED/OFDA international disaster database [online database]. Brussels: Université Catholique de Louvain (<http://www.emdat.be/database>).

¹² Над 200 души загинаха при тези наводнения, много хора бяха евакуирани, имуществените щети бяха тежки, а чрез свлачищата редица села и градове бяха опустошени. Засегнатите територии претърпяха големи разрушения и на места дори промени в ландшафта. Икономическата дейност и селскостопанските ресурси бяха силно засегнати.

паднали 207 милиметра дъжд според Европейската база данни за тежките метеорологични условия¹³.

3. От края на XX век арктическите ледове се стопяват значително. В северното полукълбо пролетната снежна покривка намалява и в повечето арктически региони от началото на 80-те години се забелязват климатични промени вследствие на повишената температура на земната повърхност и променящата се снежна покривка¹⁴. През лятото на 2021 г. Гренландия загуби огромно количество лед. Само разтопеното количество в един от топлите дни (28 юли) е достатъчно да покрие американския щат Флорида с близо 15 см. вода¹⁵. Това бе третата по големина загуба на лед за Гренландия за един ден от 1950 г., като другите два рекорда, също през последното десетилетие, се случиха през 2012 г. и 2019 г.

4. Друга тревожна тенденция е продължаващото и през XXI век затопляне на световния океан, което ще доведе до покачване на морското равнище чрез топене на ледниците и термично разширяване на океанската вода. Предвижда се повишаването на световното морско равнище да бъде между 0,26 и 0,98 метра до 2100 г., в зависимост от сценария на климата. Този процес е съпроводен от допълнителни рискове като ерозия на бреговете и чести бури¹⁶.

Изменението на климата и свързаните с него природни бедствия засягат сигурността на обществото. Сигурността през XXI век зависи от набор от взаимозависими определящи фактори като икономическото развитие и сигурността на прехраната, културните измерения, миграцията и мобилността, въоръжените конфликти и геополитическото съперничество¹⁷. Някои автори дори откриват пряка причинно-следствена връзка и пътица между изменението на климата и насилствените конфликти. Посочват се исторически примери за

¹³ <https://www.dnes.bg/eu/2021/07/19/mnogo-smyrt-i-razruha-kakvi-sa-posledstviyata-ot-golemite-navodneniia-v-evropa.497537>.

¹⁴ Zemp M, Frey H, Gärtner-Roer I, Nussbaumer SU, Hoelzle M, Paul F et al. (2015). *Historically unprecedented global glacier decline in the early 21st century*. J Glaciology. 61(228):745–62.

¹⁵ Ново масивно топене на ледовете в Гренландия само за седмица | Времето.dir.bg.

¹⁶ Cazenave A, Le Cozannet G (2014). *Sea level rise and its coastal impacts*. Earth's Future. 2(2):15–34 <http://doi.wiley.com/10.1002/2013EF000188>.

¹⁷ Adger WN, Pulhin JM, Barnett J, Dabelko GD, Hovelsrud GK, Levy M et al. (2014). *Human security*. In: Field CB, Barros VR, Dokken DJ, Mach KJ, Mastrandrea MD, Bilir TE et al., editors. *Climate change 2014: impacts, adaptation, and vulnerability. Part A: global and sectoral aspects*. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press:755–91.

крахове на империи, политически катаклизми и войни във връзка с мащабни климатични смущения¹⁸.

Следва да се има предвид, че критичните фактори, за които е известно, че допринасят за въоръжените конфликти в рамките на държавите, такива като ниските доходи и социалното неравенство, са особено чувствителни към климатичните промени. Конфликтите и техните въздействия и последици (като пораженията върху инфраструктурата, институциите, загубата на природни и човешки ресурси, миграцията, намалените възможности за препитание) като цяло са уязвими към изменението на климата¹⁹.

Междуправителственият панел по изменението на климата предлага стратегиите за намаляване на бедността да включват рисковете, свързани с изменението на климата, за да се гарантират напредъкът в здравеопазването и достъпът до безопасна вода и канализация, както и други показатели за социалното и екологичното състояние. В своя доклад от 2014 г. Панелът заключава, че „продължаването на емисиите на парникови газове ще предизвика допълнително затопляне и дълготрайни промени във всички компоненти на климатичната система, увеличавайки вероятността от широко разпространени тежки и необратими въздействия за хората и екосистемите. Ограничаването на изменението на климата би изисквало съществено и устойчиво намаляване на емисиите на парникови газове, което би могло да ограничи рисковете от изменението на климата“²⁰.

В публикуваното съобщение през м. август 2021 г. на работната група към Междуправителствения панел по изменението на климата е посочено, че емисиите на парникови газове от човешки дейности отговарят на приблизително 1,1°C затопляне в периода 1850-1900 г., а средно през следващите 20 години се очаква глобалната температура да достигне или да надхвърли 1,5°C затопляне. При 1,5°C на глобално затопляне ще има по-чести топлинни вълни, по-дълги топли и по-къси студени сезони. При 2°C на глобално затопляне обаче топлинните крайности по-често биха преминавали критичните за селското стопанство и за здравеопазването прагове²¹. В глобален план по прогноза на СЗО изменението на климата в периода 2030 – 2050 г. може

¹⁸ Butzer KW (2012). *Collapse, environment, and society*. ProcNatlAcadSciUSA.109(10):3632–9 (<http://www.pnas.org/content/109/10/3632.full>).

¹⁹ Вж. бел. 17 *supra*.

²⁰ IPCC (2014b). *Summary for policymakers*. In: Pachauri RK, Meyer LA, editors. *Climate change 2014: synthesis report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change:1–32.

²¹ *Press_release_wgi_ar6_website-final* (ipcc.ch).

да причини смъртност от около 250 хиляди души на година поради недохранване, малария, диария и топлинен стрес²².

Изменението на климата изостря проблемите пред здравеопазването и икономическото неравенство. Неравенствата се генерират чрез взаимодействието на въздействията, свързани с климата, и съществуващите лишения²³. Климатичните промени може допълнително да намалят способностите на държавите за постигане на целите за устойчиво развитие, които са насочени към хората, просперитета, мира и партньорството²⁴. Неудовлетвореността от бавната реакция на международната общност по отношение на приемането на документи, свързани с изменението на климата, е изразявана многократно. Достатъчно е да припомним фразата, произнесена от бившия президент на Венецуела Уго Чавес, че ако климатът бе някоя финансова банка, отдавна да са я спасили²⁵.

Изменението на климата допринася за икономическото неравенство, насърчава бедността и забавя икономическото развитие по най-различни начини. То има неблагоприятни последици върху икономическия растеж, както посочват някои автори въз основа на оценката на brutния вътрешен продукт²⁶. Изчислено е, че средните загуби в световен мащаб биха могли да бъдат между 1 % и 5 % от БВП при 4°C на затопляне, със съществени регионални различия²⁷.

Като цяло разходите за здравеопазване, свързани с изменението на климата, могат да бъдат разделени на **разходи за въздействие и**

²² WHO | What's good for the planet is good for health.

²³ Olsson L, Opondo M, Tschakert P, Agrawal A, Eriksen SH, Ma S et al. (2014). *Livelihoods and poverty*. In: Field CB, Barros VR, Dokken DJ, Mach KJ, Mastrandrea MD, Bilir TE et al., editors. *Climate change 2014: impacts, adaptation, and vulnerability. Part A: global and sectoral aspects*. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press: 793–832.

²⁴ United Nations (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations (A/Res/70/1; http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E).

²⁵ Христова А. Опазването на околната среда – основно направление в дейността на ООН, Сборник с научни публикации от Международна научна конференция „ООН: исторически традиции и съвременен право“, УИ „Неофит Рилски“, 2015, с. 462.

²⁶ Hutton G, Menne B (2014). *Economic evidence on the health impacts of climate change in Europe*. Environ Health Insights. 8: 43–52.

²⁷ Pachauri RK, Meyer LA, editors (2007). *Climate change 2007: synthesis report*. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva: Intergovernmental Panel on Climate Change.

разходи за адаптиране²⁸. Разходите за въздействие засягат пряко здравния сектор чрез средствата за лечение и засягат икономиката и обществото в по-широк смисъл посредством намалената производителност на труда и отсъствието от работа. **Разходите за адаптация** в сектора на здравеопазването се осъществяват чрез адаптиране на здравната инфраструктура, здравните съоръжения и услугите за полагане на грижи, като например чрез разработване на планове за готовност и реакция при екстремни метеорологични явления и мерки за изграждане на капацитет на здравния персонал.

Независимо от това, изчислено е, че мерките за адаптиране в сектора на здравеопазването като цяло биха довели до икономии, както се вижда в изследването на разходите за здравния сектор от авторите Hutton и Menne²⁹. Преценката и осигуряването на прогнозните разходи за евентуални щети все повече се разглеждат като предпоставка за получаване на финансова подкрепа за адаптиране към изменението на климата.

В повечето съвременни изследвания се очертават следните проблеми:

1. Опасностите, свързани с климата, засягат по-бедните популации, например чрез намалени добиви на различните култури, чрез повишените цени на хранителните продукти и чрез продоволствената несигурност. Увеличените цени и високата степен на несигурност на хранителните продукти чувствително засягат най-бедните домакинства, зависими от размера и редовното получаване на възнагражденията.

2. Нарастващата бедност, повишените цени на хранителните продукти и загубата на имоти и поминък имат потенциала да изострят свързаните с изменението на климата рискове за здравето, особено при бедни и уязвими групи от населението. Изменението на климата може да изостри определени проблеми в икономически по-неразвитите държави като хроничната бедност, слабата институционална подкрепа, зависимостта от природни ресурси, етническите конфликти,

²⁸ Адаптацията е процес на адаптиране към действителните или очакваните неблагоприятни последици от изменението на климата и предприемане на подходящи действия за предотвратяване или свеждане до минимум на щетите, които те могат да причинят. В човешките системи адаптацията има за цел да намали или да избегне вредата или да използва полезните възможности. В някои природни системи човешката намеса може да улесни адаптирането към очаквания климат и неговите последици.

²⁹ Вж. бел. 26 *supra*.

политическата нестабилност, широкомащабни поземлени реформи и неизгодни търговски сделки³⁰.

3. Конфликтите и загубата на препитание, работни места, домове, имоти и други икономически активи може да доведат до липса на ресурси или достъп до здравни грижи или подслон.

4. Загубата на имущество и препитание при екстремни метеорологични условия и бедствия също може да доведе до психологически смущения като безсъние, тревожност и депресия.

5. Несигурните условия на живот, произтичащи от загубата на препитание, работни места, домове, имоти и други икономически активи вследствие на природни бедствия, също причиняват изселване и т. нар. екологическа миграция³¹. Мигрантите, пътуващи до и в рамките на Европа, са в многократно по-висока степен застрашени от здравословни проблеми. Мерките за строги икономии, които водят до съкращения в програмите за превенция и лечение, допълнително изострят рисковете от инфекциозни заболявания сред мигрантите³².

Промените в климата, съпътствани от социалните рискове в европейския регион на СЗО, въздействат по различен начин върху населението от гледна точка на географската област, която то обитава, а също така и на отделните групи в него³³. Местоположението в рамките на европейските подрегиони и специфични области (крайбрежни, градски или селски райони) до голяма степен определя измененията в социалните, икономическите и екологичните фактори и цялостния адаптивен капацитет. Промените на климата засягат всички, но някои групи от населението са значително по-уязвими.

Събирането на научни доказателства е първата важна стъпка при планирането на политиките за защита на здравето вследствие на изменението на климата. Във връзка с изменението на климата 22 държави са разработили национални планове за адаптиране, в които са включени здравни аспекти. Данните от националните проучвания и глобалните оценки показват, че в близко бъдеще може да се очаква следното:

³⁰ Вж. бел. 20 *supra*.

³¹ Природни катаклизми: иде края на цивилизацията? | Новини и анализи по международни теми | DW | 18.05.2021 През септември 2020 година Институтът за икономика и мир (Institute for Economics and Peace) публикува доклад, който прогнозира, че до 2050 година 1,2 милиарда души ще се окажат климатични бежанци, но според редица учени тези данни са прекалено завишени.

³² Kentikelenis A, Karanikolos M, Williams G, Mladovsky P, King L, Pharris A et al. (2015). *How do economic crises affect migrants' risk of infectious disease? A systematic-narrative review*. Eur J Public Health. 25(6): 937–44.

³³ *Protecting health in Europe from climate change: 2017 update*, WHO Regional Office for Europe UN, Marmorvej 51 DK-2100 Copenhagen, Denmark, ISBN 9789289052832.

- икономически, социални и здравни последици от загубения работен капацитет и намалената производителност, повишаване на честотата на респираторните заболявания поради високи концентрации на прахови частици в градските райони и промени в концентрацията на полените, свързани с изменението на климата;
- повишен риск от заболявания и смърт, причинен от интензивна топлина и екстремни топлинни вълни като следствие на по-голям брой пожари;
- незначителни намаления на смъртността и заболеваемостта, свързани със застудяванията, докато в някои области ще се увеличи въздействието върху здравето вследствие на наводненията, произтичащи от обилни валежи, а също така и вследствие на покачването на морското равнище;
- промени в моделите на векторно пренасяни инфекциозни заболявания, предавани чрез кърлежи, комари, гризачи, както и нововъзникващи тропически и субтропични видове хранителни заболявания (включително салмонелоза и кампилобактер³⁴). Така например случаите на салмонелоза се увеличават с 5–10% за всяко 1°C повишаване на седмичната температура, когато температурите на околната среда са над 5°C³⁵;
- увеличаване на тежестта на определени заболявания, предавани чрез водата, при популациите, където водата, канализацията и стандартите за лична хигиена са твърде ниски. Следва да се има предвид, че през 2015 г. е отбелязано увеличение на температурата на водните басейни с 2°C в сравнение със средните показатели. Застояването на водата и заблатяването способства за увеличаване на заболяванията, пренасяни от комари и други насекоми.

Уязвимостта от времето и промените в климата зависи от по-широкия социален и екологичен контекст и нивото на експозиция на населението, както и от достъпа им до ресурси. Възрастните хора,

³⁴ *Campylobacter jejuni* и *Campylobacter coli* се утвърждават като едни от най-често срещаните причинители на гастроентероколитите в света. Кампилобактериозата е стомашно-чревно хранително отравяне, дължащо се на инфекция с бактерии на име *campylobacter jejuni*. Тя е една от най-честите причини за диария. Най-често хората се разболяват при прием на замърсени храни и напитки, ядене на недобре сготвено птиче месо, пиене на несварено или непастеризирано мляко.

³⁵ Kovats RS, Edwards SJ, Hajat S, Armstrong BG, Ebi KL, Menne B (2004). *The effect of temperature on food poisoning: a time-series analysis of salmonellosis in ten European countries*. *Epidemiol Infect.* 132(3):443–53 (<http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=2870124&tool=pmcentrez&rendertype=abstract>).

децата, работниците на открито и мигрантите, например, са особено уязвими групи от населението. Възрастните хора са във фокуса на все по-голям брой проучвания: тяхната уязвимост произтича от сложна смесица от фактори като множество хронични заболявания, бедност, изолация, липса на достъп до транспорт и други въпроси, свързани с мобилността³⁶. Децата, от своя страна, са особено уязвими заради физиологичната и когнитивната си незрялост и по-голямата вероятност да бъдат изложени на измененията на климата за по-дълъг период. Екстремните метеорологични явления може да представляват заплаха за всички етапи от развитието на детето: като плод в организма на майката, като новородени, малолетни лица, юноши³⁷.

От жизненоважно значение е да се гарантира, че действащата понастоящем инфраструктура за безопасност на храните в държавите в европейският регион на СЗО не само се поддържа, но се преразглежда и подобрява. Това изисква постоянно наблюдение на безопасността на храните, съчетано с оценка на риска, управление и комуникация. Стабилните рамки за предприемане на оптималната адаптация към последиците от изменението на климата върху здравето са от съществено значение. Необходимо е както да се сведе до минимум, така и да се предотврати неблагоприятното въздействие на изменението на климата върху здравето, а също така съображенията, свързани със здравето, да бъдат включени като фактор във всички политики и във всички сектори.

СЗО подкрепя държавите относно безопасността на храните чрез *Codex Alimentarius*³⁸, сбор от международни хранителни стандарти и

³⁶ Aubrecht C, Steinnocher K, Kostl M, Zuger J, Loibl W (2013). *Long-term spatio-temporal social vulnerability variation considering health-related climate change parameters particularly affecting elderly*. Nat Hazards. 68(3): 1371–84.

³⁷ Sheffield PE, Landrigan PJ (2011). *Global climate change and children's health: Threats and strategies for prevention*. Environ Health Perspect. 119(3): 291–8.

³⁸ **Codex Alimentarius** (от латински: *Codex* – кодекс, и *Alimentarius* – хранителен) е сборник (набор) от международно признати стандарти, кодекси за добра практика, насоки и други препоръки, свързани с храните, производството на храни и безопасността на храните, приети от Международната комисия на ФАО. Документите от Кодекса обхващат основните хранителни продукти – както обработени и полуфабрикати, така и необработени. Името на кодекса идва от *Codex Alimentarius Austriacus*, сборник от стандарти и описания на множество продукти за хранене, разработени в Австро-Унгарската империя в периода от 1897 до 1911 г. По време на съществуването на СЗО в рамките на организацията са били изработени само два кодекса; те са документи с висока политическа значимост, но не са юридически задължителни. Текстовете на съвременния кодекс се разработват и поддържат от *Codex Alimentarius Commission*, орган, създаден през ноември 1961 г. от Организацията по прехрана и земеделие към ООН (FAO) и присъединил се към Световната здравна организация (WHO) през юни 1962 г. Първата сесия на този орган

насоки за практика, обхващащи всички основни процеси. Заедно с ФАО СЗО предупреждава държавите за извънредни ситуации, свързани с безопасността на храните, посредством международна информационна мрежа. Регионалната служба на СЗО за Европа издига като приоритет изграждането на национален капацитет за управление на предизвикателствата, свързани с безопасността на храните, чрез различни целенасочени проекти.

Изменението на климата засяга продоволствената сигурност³⁹ и храненето чрез променящата се наличност на вода, зърнени култури, стабилността на хранителните доставки, достъпа до храни и безопасността на храните⁴⁰. Освен това нарастващите концентрации на въглероден диоксид, метан и двуазотен оксид в атмосферата намаляват хранителната стойност на важни зърнени и други култури. Климатичните крайности и промените могат да повлияят на три ключови определящи фактори за недохранване на уязвимите популации: продоволствената сигурност на домакинствата, грижите за майката и децата и достъпа до здравни услуги и екологична околна среда⁴¹. Това подкопава устойчивостта на климата и адаптивния капацитет на населението.

Начините, чрез които изменението на климата може да повлияе върху продоволствената сигурност и храненето, са сложни. Промените в политическите структури, икономиката и нестабилността на цените на храните засягат продоволствената сигурност на различни етапи от

се е състояла в Рим през октомври 1963 г. Основните цели на Комисията са да защити здравето на потребителите и да осигури лоялни практики в международната търговия с храни. *Codex Alimentarius* е признат от Световната търговска организация като международна отправна основа при разрешаване на спорове относно безопасността на храните и защитата на потребителите. Към 2020 г. *Codex Alimentarius Commission* има 189 члена: 188 страни членки и една организация, Европейският съюз (EU). В комисията участват със статут на наблюдатели 237 организации: 58 междуправителствени организации, 163 неправителствени организации и 16 организации от системата на Организацията на обединените нации.

³⁹ Продоволствена сигурност е обезпечаването на физически, социален и икономически достъп до достатъчно безопасни и питателни храни, което отговаря на потребностите в рациона и способства за активен и здравословен начин на живот. Продоволствената сигурност е предварително условие за осъществяване в пълен обем на правото на здраве.

⁴⁰ Wheeler T (2015). Climate change impacts on food systems and implications for climate-compatible food policies. In: Elbehri A, editor. Climate change and food systems: global assessments and implications for food security and trade. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations:314–36 (<http://www.fao.org/documents/card/en/ c/2d309fca-89be-481f-859e-72b27a3ea5dc/>).

⁴¹ Tirado MC, Crahay P, Mahy L, Zanev C, Neira M, Msangi S et al. (2013). *Climate change and nutrition: creating a climate for nutrition security*. Food Nutr Bull. 34(4): 533–47.

производството на храни, търговията с тях и достъпа до тях. Прогнозира се, че повишаването на температурата и промените във валежите, независимо от ефектите на въглероден диоксид, ще допринесат за прогнозираното през 2050 г. увеличение на цените на хранителните продукти в световен мащаб. Покачването на цените на храните тласка популациите към ограничаване на приема на храни чрез намаляване или на качеството, или на количеството храна, която консумират. Тези популации могат да бъдат изтласкани до границите на глада. Последиците от тези практики варират от микроелементно недохранване до затлъстяване.

Повишаването на глобалната температура с около 4°C в сравнение с нивата от края на XX век, в съчетание с нарастващото търсене на храни, увеличава вероятността от продоволствена несигурност в регионален и световен мащаб⁴². В този смисъл се очаква броят на недохранените деца да достигне 138 милиона, от които 3,7 милиона в Европа. Докато добивът на зърнени култури може да се увеличи в някои области на европейския регион на СЗО, по-честите екстремни събития като засушавания и наводнения в определени райони може да доведат до намаляване на производството на храни и до увеличаване на недохранването на уязвимите популации.

Южна Европа вероятно ще преживее значителни загуби в производството на храни (до 25 % при повишаване на температурата до 5,4°C), докато производството на храни в някои райони на северна Европа вероятно ще се увеличи поради удължаване на вегетативния период. Необходимо е безопасността на храните и изменението на климата да бъдат разгледани в контекста на устойчивото развитие на селското стопанство и да бъдат заложили в националните планове за адаптация⁴³.

При евентуален сценарий на изменението на климата в посока увеличение от 2,0 – 5,4°C до 2050 г. се очаква, че селското стопанство ще бъде негативно засегнато от промените. Добивите на култури ще спадат, производството ще бъде засегнато, цените на продуктите и месото ще се увеличават и потреблението на зърнени култури ще намалява, което ще доведе до намален прием на калории и

⁴² Porter JR, Xie L, Challinor AJ, Cochrane K, Howden SM, Iqbal MM et al. (2014). *Food security and food production systems*. In: Field CB, Barros VR, Dokken DJ, Mach KJ, Mastrandrea MD, Bilir TE et al., editors. *Climate change 2014: impacts, adaptation, and vulnerability*. Part A: global and sectoral aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge: Cambridge University Press: 485–533.

⁴³ Вж. бел. 34 *supra*.

недохранване на деца⁴⁴. Поради тази причина Втората международна конференция по хранене призна необходимостта от справяне с въздействията на изменението на климата върху продоволствената сигурност и храненето – по-специално относно количеството, качеството и разнообразието на произведените храни, предприемане на подходящи действия за справяне с отрицателните ефекти⁴⁵.

Римската декларация от Втората международна конференция по храненето през 2014 г. признава, че постепенното реализиране на правото на адекватна прехрана в контекста на безопасността на храните се поощрява чрез изграждане на равностойни, достъпни и устойчиви хранителни системи⁴⁶. Всички компоненти на веригата – производството, преработката и разпространението – следва да бъдат устойчиви и ефикасни за осигуряването на по-разнообразна храна по равностоен начин при отчитане на въздействията върху околната среда и здравето⁴⁷. Интегрирането на тези ключови климатични въпроси в дневния ред на устойчивото развитие чрез ефективни и прозрачни партньорства е основополагащо за преминаването към интелигентно селско стопанство, безопасност на храните и опазване на общественото здраве. Не следва да бъде подминаван и фактът, че в своята политика по околна среда Европейският съюз определя някои от най-амбициозните цели в областта на климата. Той е и първият регион в света, в който е прието задължително законодателство, за да се гарантира тяхното постигане⁴⁸.

Именно в тази връзка следва да се спомене ратифицираното през 2016 г. от ЕС Парижко споразумение, чиято дългосрочната цел е насочена към ограничаване на покачването на средните температури в световен мащаб под 2°C в сравнение с периода преди индустриализацията и полагане на усилия за ограничаването им под

⁴⁴ Nelson GC, Rosegrant MW, Koo J, Robertson R, Sulser T, Zhu T et al. (2009). *Climate change: impact on agriculture and costs of adaptation*. Washington, DC: International Food Policy Research Institute (<http://www.ifpri.org/publication/climate-change-impact-agriculture-and-costs-adaptation>).

⁴⁵ FAO, WHO (2014). *Rome Declaration on Nutrition. Second International Conference on Nutrition*, Rome, Italy, 19–21 November 2014: conference outcome document. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations (<http://www.fao.org/about/meetings/icn2/en/>).

⁴⁶ Втората международна конференция за храненето, организирана съвместно от ФАО и СЗО с участието на ЮНЕСКО, УНИЦЕФ и Световната банка, се проведе в Рим, седалището на ФАО, от 19 до 21 ноември 2014 г. Тя надгражда решенията от Първата Международна конференция по храненето, проведена през 1992 г., с оглед осигуряване на по-добра хранителна система и по-здравословно хранене.

⁴⁷ Вж. бел. 45 *supra*.

⁴⁸ Христова А. *Нови тенденции в политиката на ЕС по изменение на климата*, сп. „Международна политика“, 2014, бр. 1 и 2, с. 48 – 52.

1,5°C. Логично продължение на Парижкото споразумение се явява обявяването през декември 2019 г. Европейски зелен пакт⁴⁹, който цели превръщането на ЕС в едно проспериращо общество с модерна, икономична на ресурси и конкурентна икономика, в която няма нетни емисии⁵⁰ на парникови газове и където икономическият растеж и благосъстоянието на гражданите са основни приоритети.

И не на последно място, изменението на климата следва да се отчита и в контекста на правата на човека. Очевидно е, че в условията на природни бедствия едва ли е възможно да се говори за пълно спазване на всички права на човека, но все пак именно тогава съблюдаването на такива права като правото на живот и правото на здраве придобиват особено значение. Следва да се има предвид и фактът, че от универсалните международни актове единствено Конвенцията за правата на хората с увреждания⁵¹ съдържа пряко позоваване на стихийни бедствия. В чл. 11 от Конвенцията е записано, че *„държавите – страни по конвенцията, предприемат в съответствие с поетите от тях задължения по силата на международното право, включително международното хуманитарно право и международното право в сферата на правата на човека, всички необходими мерки за осигуряване защитата и безопасността на хората с увреждания в рисковите ситуации, включително при военен конфликт, хуманитарни и природни бедствия“* (подчертаването е на автора). По аналогичен начин съдебната практика на международните юрисдикции също не е особено богата в това отношение. ЕСПЧ обаче приема, че задължението по чл. 2, пар. 1 от ЕКЗПЧОС за предприемане на „подходящи мерки“ за закрила на живота е възможно да изисква от държавата да извършва и превантивни действия. Този подход Съдът прилага и в случаи на природни бедствия. По делото *Будаева и други срещу Руската федерация*⁵² са установени факти на кално свлачище, затрупало град, при което загива един човек, а други са били ранени. Районът е бил предразположен към кални свлачища, но властите не са предприели действия, които е трябвало да извършат, за да предотвратят повторен инцидент. Съдът смята, че няма оправдание за бездействието

⁴⁹ За повече информация вж. :<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX:52019DC0640>.

⁵⁰ Нетните емисии представляват баланс / равенство на отделените емисии на парникови газове от дейността на човека и погълнатите / абсорбираните от екосистемите (растителност, водни площи).

⁵¹ Ратифицирана със закон, приет от 41-ото Народно събрание на 26 януари 2012 г. ДВ, бр. 12 от 2012 г., в сила за Република България от 21 април 2012 г.

⁵² *Budayeva and Others v. Russia* (№ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 и 15343/02). Решение от 20 март 2008 г.

на властите да осъществяват политиките за териториално устройство и за оказване на помощ при извънредни обстоятелства във връзка с предвидимото излагане на жителите на смъртен риск. Задължението на държавата по чл. 2, пар. 1 от ЕКЗПЧОС е разширено и включва предоставяне на услуги на спешна помощ, когато властите са били уведомени, че животът или здравето на лице е в опасност.

Приетата на 19 май 2021 г. Резолюция на Европейския парламент относно последиците от изменението на климата върху правата на човека⁵³ дава препоръки в няколко важни насоки:

- подчертава, че глобалният преглед, посочен в член 14 от Парижкото споразумение⁵⁴, следва да се използва за преглед на напредъка в интегрирането на правата на човека и други принципи в действията в областта на климата;
- посочва, че Споразумението от Ескасу (Коста Рика), което е открито за ратифициране от 1 септември 2019 г., е първият договор, установяващ правото на здравословна околна среда (член 4);
- осъжда всякакви опити за дерегулация на защитата на околната среда и правата на човека в контекста на пандемията от COVID-19 и на други кризи;
- насърчава ЕС и неговите държави членки и да проправят пътя в рамките на Международния наказателен съд към нови преговори между страните с оглед на признаването на „екоцида“ като международно престъпление съгласно Римския статут от 2002 г.

В заключение, изменението на климата е важна тенденция, която има значително влияние върху здравето на населението в Европа, а и върху цялото човечество вследствие на увеличаване на броя на природните бедствия, засушаванията и недостига на вода. Част от миграционните процеси в света вече се определят като „екологична миграция“ или „климатична миграция“⁵⁵. В резултат на сближаването на позициите на развитите и развиващите се страни са постигнати редица договорености като Рамковата конвенция на ООН по изменение на климата от 1992 г., Протокола от Киото от 1997 г., а през 2015 г. бе

⁵³ Резолюция на Европейския парламент от 19 май 2021 г. относно последиците от изменението на климата върху правата на човека и ролята на защитниците на околната среда по този въпрос (2020/2134(INI)).

⁵⁴ Парижкото споразумение е подписано на 12 декември 2015 г. по време на Парижката конференция по климата. Към ноември 2017 г. 195 държави са подписали споразумението, включително България. Споразумението влиза в сила на 4 ноември 2016.

⁵⁵ Hristova, A., Chankova, D., Climate diplomacy – a growing foreign policy challenge, *Tribune of comparative and international law. JURIDICAL TRIBUNE*, 2020, pp. 194, ISSN: 2247-7195, http://tribunajuridica.eu/arhiva/anul10v2_en.html.

подписано Парижкото споразумение, а впоследствие и Европейският зелен пакт. Последният се явява логично продължение на действията на ЕС за постигане на **целите за устойчиво развитие**. Все още обаче е налице спешна необходимост от създаване на нови и адаптиране на съществуващите международни правни инструменти. Действията за овладяване на изменението на климата са тясно свързани с Целите на ООН за устойчиво развитие (2015—2030 г.), които също трябва да бъдат взети предвид. Срещу последиците от изменението на климата може да се действа заедно и само в съответствие с международното право.

НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ В РАКУРСА НА СЪВРЕМЕННИТЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Доц. д.н. Владислав Лазаров, катедра „Национална сигурност“,
факултет „Информационни науки“, УниБИТ

Резюме:

Изработване на универсален модел за сигурност днес, в глобалната епоха, характеризираща се с доминираща роля на контрола върху ресурсите спрямо контрола върху пространството, е невъзможно поради перманентните противоречия между глобалните играчи на полето на съвременните международни отношения. В духа на съвременните рискове и заплахи за сигурността е необходима промяна на основната философия на анализ и действие – от „сигурност чрез сила“ към „сигурност чрез интеграция“.

Ключови думи: национална сигурност, предизвикателства, рискове, геополитика, международни отношения, стратегически ресурси.

NATIONAL SECURITY IN THE PERSPECTIVE OF MODERN GEOPOLITICAL CHALLENGES

Assoc. Prof. Dr. Sc., Vladislav Lazarov, National Security Department at the
Information Sciences Faculty of the University of Library Studies and
Information Technologies

Abstract:

Developing a universal model of security today, in the global era, characterized by the dominant role of resource control over space control, is impossible due to the permanent contradictions between global players in the field of modern international relations. In the spirit of modern security risks and threats a change in the basic philosophy of analysis and action is needed - from "security through force" to "security through integration".

Keywords: national security, challenges, risks geopolitics, international relations, strategic resources.

Държавите не разполагат с адекватен модел за сигурност в условията на глобална криза. Промяната на геополитическите реалности се характеризира с доминиращата роля на контрола върху ресурсите спрямо контрола върху пространствата. Основните съвременни предизвикателства, рискове и заплахи в сферата на сигурността се

генерират в противоречията, породени от разнобоя в процесите на глобализация и на партикуларизация на света, както и от разликата между глобализацията като необратим икономически процес и глобализма като тип политика.

В условията на глобализация редица изследователи предсказват залеза на националната държава, която ще отстъпи мястото си на транснационалните корпорации, неправителствените организации и международните обединения от типа на ООН, Международния валутен фонд или Световната търговска организация. Новите играчи застават срещу монопола на държавата, включително срещу монопола и силовото влияние. Това са многонационалните корпорации, глобалните финансови пазари, неправителствените организации, организираната престъпност, терористичните групировки и т.н. Дейностите на тези нови играчи не са регулирани от международното право, което е продукт на официални спогодби между „нациите държави“. И всичкото това стратегическо многообразие обуславя съвременния модел на икономически, социален, политически и духовен живот.

Международните отношения днес са обект както на традиционните ресурсни предизвикателства, така и на заплахи с неполитически произход (пандемии, климатични промени). Съвременници сме на трансформиращата роля на различни центрове на сила и региони. Факт е обаче, че делегирането на гаранциите за сигурност предимно на големите държави поражда напрежение и дава приоритет на силата в международната практика. Схващането, че сигурността в международния ред трябва да е грижа на големите държави, защото са мощни, с ограничено участие на малките страни, защото са слаби, е мисловно отражение на положение, от което на света сега се налага експедитивно да се освобождава¹.

За неформалното право за място в структуроопределящия кръг на системата на международните отношения в постоянна конкуренция са между десет и петнадесет страни. Характерно е, че разширението на кръга е за сметка на държави, намиращи се далече от центъра в предишните състояния на международната система, например Китай и Индия.

Модерните геополитически концепции включват в себе си постиженията от миналото и опита, натрупан в голямата игра. Заедно с това се отчитат новите реалности, които трудно се побират в рамките на перманентно осъвременяваната, вездесъща концепция на закона за глобалния дуализъм – „водата срещу сушата“. Въпреки все по-важната роля на регионалните лидери, в полицентричната система на световните

¹ Мичев. С. Илюзията за сигурност. С. 2012.

отношения са обособени два глобални центъра (САЩ и Китай), съществено превъзхождащи всички останали по основните стратегически показатели.

Актуалните предизвикателства пред националните политики в ракурса на глобалната несигурност са диверсификацията, опазването на околната среда, употребата на алтернативни енергийни източници, борбата с климатичните изменения.

Доскоро силата се приемаше за водещ аргумент, основно средство в международните отношения. Силата – това са ресурсите, с които участниците в системата за международна сигурност реализират интересите си в конфликтите. „Искаш свобода, искаш сигурност – бъди силен. Всичко е много просто... – мощ, влияние, ...съюзници.“²

Познатият модел, условно определен като „постигане на сигурност чрез сила“ , обаче, е непродуктивен в новите реалности и е неоснователно да очакваме чрез до неотдавна актуалните познати ни силови политики и методи да постигаме желаните нива на сигурност. „За новите правила никой не е готов. Старите вече ги няма.“³ имаме ситуация позната като „interregnum“-период с неопределена продължителност, през който старият ред е разрушен, но новият все още не може да възникне.“⁴

Новите форми на колективно насилие се свързват с мрежови организации, които нямат точно местоположение. Съвременните конфликти са популярни като „информационни войни“, „кибервойни“, „хибридни войни“. Мрежовият характер на конфликтите ангажира и по-горе споменатите различни недържавни субекти.

Внимание обаче предизвикват някои специфични за днешните международни отношения обстоятелства, отличаващи формиращата се система от предишните ѝ състояния:

- интензивният /необратим/ процес на глобализация, водещ чрез универсализиране и хомогенизиране на света до неговата транснационализация;

- проблематиката на сигурността – т.нар. повсеместна „секюритизация“ /иначе финансов термин, реализирал впечатляващо политологическо приложение/ – сигурност за сметка на свободата и личната неприкосновеност на индивида;

- значителното развитие на явлениято „недържавни играчи“, като действащи актьори в международно-политическата система без реален риск да изземат необратимо функциите на държавата.

² Старилов. Н. Геополитика или как ето седелается. СПб, 2015.

³ Лукянов. Ф. Россия в глобальной политике. М. 2015.

⁴ Wolfgang Streeck .How will capitalism end, London. 2016.

Безспорен факт е, че въпреки промените във функцията на държавата в постмодерното общество единствено чрез силата на нейния инструментариум е възможна реализация на вече коментирания модел „сигурност чрез интеграция“ и същевременно постигане на сигурност при очевидни дезинтеграционни процеси и наличие на други играчи на полето на сигурността.

Важен елемент на модела „сигурност чрез интеграция“ е изграждането и поддържането на критичната инфраструктура. От гледна точка на управлението при кризи от ключово значение е състоянието на тази инфраструктура. Чрез ресурсното осигуряване и поддържането на нейните обекти се гарантира тяхната устойчивост и снижаване на тяхната уязвимост, а това има съществено значение за управлението на глобални по обхват кризи.

Актуалната геостратегическа среда се характеризира с безпрецедентна взаимозависимост и взаимообвързаност: свобода – сигурност – ресурсно осигуряване.

Най-динамична е ситуацията в бързоразвиващите се държави, където темпът на индустриализация и увеличаващото се потребление на населението предизвикват еквивалентно търсене на енергия. Тъй като обективен интерес на всеки глобален актьор е да запази контрола над управляваните ресурси и да реализира политики за анексиране на чуждите в собствена полза, не е сериозно да се очаква, че принадлежността на държавата към дадена наднационална военна или стопанско-икономическа организация ще гарантира ad-hoc, особено при кризисни обстоятелства, суверенитета и стратегическите и потребности и интереси.

Т.нар. стратегически енергийни ресурси са политико-икономически монопол на съвременните международни отношения. Днес относително висок дял имат три компонента – нефт, газ и въглища – 3/4 от общото потребление на суровини, срещу 1/4 за атомната енергия и възобновяемите източници, при това в дългосрочна перспектива. Към настоящия етап за т.нар. „алтернативни източници“ (геотермални електроцентрали, приливно-отливни, вълнови, соларни, ветрови централи, енергия от морски и океански течения) е характерно повисокостойността им усвояване, както и липсата на изградена инфраструктура, което ги ситиуира в трудна за масово усвояване позиция.

Икономическата криза от края на първата декада на века инициира нов модел на икономическо развитие познат като „екологично ориентиран ръст“. Водещата му парадигма предвижда екологията не просто да се взема предвид при развитието на международните отношения, а да заеме водещо място в системата на глобалните отношения. Особено актуална към настоящия момент е т.нар. „Зелена

сделка на ЕС“ – комбинация от няколко мощни инструмента за трансформиране на икономиките на страните членки на Съюза, на първо място в икономиката, впоследствие в политическата, социалната и културната сфери, не като тенденция, а като качествено нов етап на глобализма. Очаква се финансовите параметри на подкрепата в рамките на Фонда да достигнат 1 трлн. за следващата Многогодишна финансова рамка на ЕС за периода 2021 – 2027 г.

Предизвикателствата на времето налагат нови икономически решения и визии: растяща необходимост от кръгови вместо линейни бизнес модели; концепцията за услуги вместо ресурси. Изтъква се и нуждата от икономика, основана на нова ресурсна стратегия на базата на възобновяеми източници и т.нар. нови ресурси от „кръговите материални потоци“ (Super Smart Society). Клъстеризирането или каскадирането биха могли да се превърнат в основна методологична характеристика на бъдещите индустриални паркове.

В този смисъл е необходимо да се изработи нов подход, при който не се търси противопоставянето на вещественото и информационното, на енергията и информацията, а възможното единство, което трябва да бъде в основата на нови стратегии. Така редом с познатите стратегически енергийни ресурси стоят знанието, информацията като стратегически ресурс и е-управлението. Икономиката на знанието е нов подход към икономическите реалности, при който знанието се превръща в основен ресурс на развитието и прерогатив на сигурността.

Съвременните глобални кризи имат съществена разлика спрямо кризите от епохата преди глобализацията, а именно информационното им отразяване. Без съвременните средства за комуникация е абсолютно невъзможно функционирането на обществото и на всеки отделен човек.

Информационното общество, икономиката на знанието, информацията като стратегически ресурс, е-управлението и достъпът до информация са вече признати съществени страни на глобалното общество. Днес информацията се определя като основен ресурс за всички сфери – политика, държавно управление, икономика, образование, здравеопазване, култура. Процесът на промяна обхваща целия спектър на обществения живот, той е повсеместен и необратим.

Формирането на „нов световен ред“, както и евентуално преустройство на планетариума и социума не се реализира в контролирана среда или лабораторни условия и често е съпътствано с прояви на турбулентност и фрагменти на дезорганизация.

„Натрупаната вътре нова енергия не укрепва съоръжението, а увеличава натоварването на носещата конструкция и ... са необходими мъдри архитекти за създаване на нов проект.“⁵

На лидерството в сигурността се отрежда важна роля за формиране и утвърждаване на правилата и принципите за функциониране на моделите за сигурност в „постпандемичния свят“.⁶

„Ролята на лидера на системата за сигурност е „да вижда бъдещето“ като разграничава и отделя важното от маловажното, значимото от безсмисленото, и благодарение на тези си способности лидерът поставя точните цели.“⁷

Какво е виждането на лидерите: „Несъответствието между действителната ни власт и онова, което хората очакват от нас, е източникът на най-силния натиск, на който е подложен всеки държавен лидер.“⁸

Според видния руско-американски /Wikipedia/ политолог и професор по международни отношения и политически науки в San Francisco State University Андрей Циганков „през XXI век успешни ще бъдат държавите, които ще съумеят да се възползват от натрупания исторически опит и да го интегрират в съвременните показатели на сила и жизнеспособност..., заимствайки най-добрите качества на другите модели“.⁹ Да отговорят на предизвикателството на века ще успеят само тези водачи, които ще удовлетворят следните критерии:

- да управляват елита;
- да планират развитието си;
- да координират курса си с обществото;
- да инвестират в социални програми;
- да насърчават ценностите на силната държава по света.

Осъвременяването на системата за сигурност трябва да бъде извършено прецизно, но експедитивно, с мобилизиране на кадровия и интелектуален потенциал на нацията, с участието на академичния капацитет на държавата, заедно с наличния научноизследователски и технологично-експертен потенциал, с акумулирането на съществуващите до момента опит и експертиза, адаптирани към настоящите предизвикателства.

⁵ Лукянов. Ф. Мир на взводе. М. 2015, с. 11.

⁶ Goshko Petkov, Mayiana Mitevskа-Encheva, Emilia Lazarova, Petya Radeva, LEADERSHIP STYLES IN THE INNOVATIVE EDUCATIONAL AREA, The Macrotheme Review 8(1), Spring 2019, ISSN 2379-9765 print ISSN 1848-4735 online.

⁷ Krushkov, N., Security Leadership Creativity, Luca Poggiali Editore, 2019, ISBN 978-88-941786-7-8, p. 144.

⁸ Моизес. Н., Краят на властта. С. 2015.

⁹ Цыганков. А. Валдаиский клуб. Сильное государство 21 века. М, 2015.

В заключение искам да отбележа, че заявените прогнози и анализи не са гарантирани от неординарни и форсмажорни обстоятелства – природни и / или смесени по произход катаклизми, както и редица социални конфликти, които най-често ще възникват по повод на дефицит на ресурси.

Пандемията COVID-19 се оказа именно такава глобално предизвикателство, влияещо на функционирането на държавата и обществото. Става дума за промени от мащаб, при който държавите преминават проверка на своята функционална годност за безопасността и живота на гражданите и отстояване на суверенитета си. В тези условия автентичният гарант срещу глобалните предизвикателства е именно традиционната държава. Тя затова и съществува.

Библиография:

1. Мичев. С. Илюзията за сигурност. С. 2012.
2. Стариков. Н. Геополитика или как ето делается. СПб, 2015.
3. Лукянов. Ф. Россия в глобальной политике. М. 2015.
4. Wolfgang Streeck. How will capitalism end, London. 2016.
5. Лукянов. Ф. Мир на взводе. М. 2015. с. 11.
6. Gosho Petkov, Mayiana Mitevska-Encheva, Emilia Lazarova, Petya Radeva, LEADERSHIP STYLES IN THE INNOVATIVE EDUCATIONAL AREA, The Macrotheme Review 8(1), Spring 2019, ISSN 2379-9765 print ISSN 1848-4735 online.
7. Krushkov, N., Security Leadership Creativity, Luca Poggiali Editore, 2019, ISBN 978-88-941786-7-8, p. 144.
8. Моизес. Н., Краят на властта. С. 2015.
9. Цыганков. А. Валдаиский клуб. Сильное государство 21 веке. М, 2015.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА НАЦИОНАЛНАТА СИГУРНОСТ НА САЩ

Доц. д-р Пламен Богданов, Катедра „Национална сигурност“, Факултет „Информационни науки“, Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме:

В доклада е анализирана еволюцията на разбирането и организацията на националната сигурност на САЩ от края на Втората световна война до наши дни. Анализирано е развитието на функциите на основните структури, включени в организацията на националната сигурност на Съединените щати.

***Ключови думи:** национална сигурност, национална отбрана, международни отношения, Съвет по национална сигурност.*

ORGANIZATION OF THE NATIONAL SECURITY OF THE UNITED STATES

Assoc. Prof. Plamen Bogdanov, PhD, National Security Department, Information Sciences Faculty, University of Library Studies and Information Technologies

Abstract:

The paper analyzes the evolution of the understanding and organization of US national security from the end of World War II to the present day. The development of the functions of the main structures involved in the organization of national security of the United States is studied.

***Keywords:** national security, national defense, international relations, National Security Council.*

Въведение

Политиката за сигурност се определя като „държавна дейност, произтичаща от общополитическия курс, която осигурява оптимално съотношение между структурните елементи на сигурността за създаване на най-благоприятни условия за развитие на обществото, държавата и личността и гарантиране на неговите жизненоважни интереси“.¹ А както

¹ Стойчев, С. Основи на националната и международната сигурност, С., 2010, с. 26.

посочват редица изследователи, „същинският обект на сигурността винаги остава интересът“.²

За реализиране на политиката си за сигурност държавите изграждат системи за национална сигурност или за защита на националната сигурност.

Счита се, че понятието „национална сигурност“ е споменато за първи път от американския президент Теодор Рузвелт през 1904 г. за да обоснове включването на Панамския канал в зоната на американските национални интереси.³

За изследване на системата за национална сигурност обикновено се прилага общата теория на системите. Системният подход дава основа за извеждане на определението, че система е всяка съвкупност от елементи и връзките между тях и околната среда, взети заедно с техните свойства и свойствата на връзките, която функционира като единно цяло за постигането на определена цел.

Приема се, че системата за национална сигурност, като много други системи, се състои от нормативна уредба, сили, средства и пунктове за тяхното разполагане. На тази основа може да се обобщи, че **системата за национална сигурност** е *система от правно-нормативна уредба, функционално структурирани и дислоцирани органи (сили и средства), имащи задачата да осигуряват сигурността на държавата*. Обикновено системата за национална сигурност има четири институционални стълба: армия, полиция, специални служби и отбранителна индустрия.⁴

В Република България, например, са възприети понятията система за национална сигурност и система за защита на националната сигурност. Първата има за цел да поддържа в оптимално състояние националната сигурност, да повишава управляемостта на държавните органи при активно включване на гражданите и техните организации и да функционират ефективно за реализиране на Стратегията за национална сигурност на страната.⁵ Системата за защита на националната сигурност включва държавни органи и структури, които осъществяват дипломатическа, отбранителна, разузнавателна, контраразузнавателна, оперативно-издирвателна, правоохранителна и

² Стефанов, Г. Теория на международните отношения, София: Сиела, 2004, с. 186.

³ Кантарджиев, В. Националната сигурност на САЩ, Русия и Китай в геополитическия контекст, сп. „Геополитика“, бр. 1, 2016.

⁴ Манев, Е. Глобална, регионална и национална сигурност, София: Софттрейд, 2012, с. 476.

⁵ Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България, приета с Решение на Народното събрание от 14.03.2018 г., обн. ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.

охранителна дейност и които са представени в съвета по сигурността към Министерския съвет.⁶

1. Основи на националната сигурност на САЩ

Въпреки появата на понятието „национална сигурност“, до средата на XX век в САЩ се използват основно термините „отбранителна способност“ и „държавна сигурност“, като им се придава предимно военнополитическо значение.

Националната сигурност започва да се тълкува в по-широк смисъл – първо, като вътрешна сигурност, целяща генериране на вътрешно благосъстояние и развитие на нацията, и като външна (международна) сигурност, изразяваща се в отстояване на американския суверенитет, териториална цялост и реализиране на националните интереси в международните отношения.

Структурата на националната сигурност се дели, първо, на защита на трайни (жизненоважни) интереси, които са постоянни от създаването на САЩ, и на следващо място – на дефиниране на цели и задачи в сферата на националната сигурност в конкретен исторически период.⁷

Понятието „система за национална сигурност“, използвано в много държави, в САЩ много рядко се използва в общоприетия смисъл. То се дефинира най-вече като *„всяка информационна система (включително телекомуникационна), използвана от агенция или от контрактор на агенцията или друга организация от името на агенция, чието функциониране и използване включва:*

- разузнавателни дейности;
- криптографски дейности, свързани с националната сигурност;
- командване и управление на военни сили;
- оборудване, което е неразделна част от оръжие или оръжейна

система;

или

- е критично важна за непосредственото изпълнение на военни или разузнавателни мисии;

или

- е защитена по всяко време чрез процедури, създадени за информация, специално одобрена по критерии, установени с

⁶ Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, в сила от 01.11.2015 г., обн. ДВ, бр. 61 от 11 август 2015 г., изм. ДВ, бр. 94 от 13 ноември 2018 г., изм. ДВ, бр. 69 от 4 август 2020 г.

⁷ Кантарджиев, В. Националната сигурност на САЩ, Русия и Китай в геополитическия контекст, сп. „Геополитика“, бр. 1, 2016.

*Изпълнителна заповед или със закон на Конгреса, за класифицирана в интерес на националната отбрана и външната политика“.*⁸

Така в Съединените щати под система за национална сигурност се разбира основно техническа система, осигуряваща дейности в областта на националната сигурност на страната.

В САЩ е възприет терминът **„Национална сигурност на Съединените щати“** като обединяващо понятие, което обхваща американските политики за национална отбрана и външни отношения.⁹

Мерките, предприемани за осигуряване на американската национална сигурност, включват¹⁰:

- използване на дипломатията за обединяване на съюзниците и изолиране на заплахите;

- създаване на икономическа мощ за предизвикване на сътрудничество;

- поддържане на ефективни въоръжени сили;

- прилагане на политики за гражданска защита и подготовка за действие при извънредни обстоятелства (включително антитерористично законодателство);

- осигуряване на устойчивост и достатъчност на критичната инфраструктура;

- използване на разузнавателните служби за разкриване и неутрализиране или недопускане на заплахи и шпионаж, и за защита на класифицираната информация;

- възлагане на контраразузнавателните служби и тайната полиция да защитават нацията от вътрешни заплахи.

В началото на XXI век националната сигурност на САЩ се разглежда и като способност на националните институции да предотвратяват използването на сила от противниците за нанасяне на вреда на американците или на техните национални интереси и доверието на американците в тази способност.¹¹

В края на второто десетилетие на XXI век в САЩ **националната сигурност** се определя като *общо понятие, включващо националната отбрана и международните отношения на Съединените щати с цел*

⁸ DOE O 470.6 Chg 1 (MinChg) Technical Security Program, Approved Date: Sep 2, 2015, Last Update: Jan 11, 2017.

⁹ U.S. Department of Defense, Joint Chiefs of Staff. Joint Pub. 1-02, New Revised Edition, 1990.

¹⁰ Encyclopedia of United States National Security, 2 Vol., Sage Publications, Dec 2005, ISBN 0-7619-2927-4. //https://us.sagepub.com/ - достъпно на 29.07.2021.

¹¹ Sarkesian S. C., J. A. Williams, S. J. Cimbala. US National Security: Policymakers, Processes & Politics, Fourth Edition, USA, Lynne Rienner Publishers, 2008, p. 4, ISBN: 978-1-58826-416-9 pb.

постигане на: военно или отбранително предимство над чужда държава или група от държави; благоприятна позиция в международните отношения или състояние на отбраната, осигуряващо успешно противопоставяне на враждебно или разрушително действие, идващо отвътре или извън страната, явно или скрито.^{12, 13}

2. Организация на националната сигурност на САЩ

Организацията на Националната сигурност на САЩ по същество остава непроменена от 1947 г., когато на 26 юли президентът Хари Труман подписва *Закона за националната сигурност (National Security Act of 1947)*. Законът реорганизира военните и разузнавателните агенции на американското правителство след Втората световна война и по същество полага основите на националната сигурност на САЩ. Заедно с измененията и допълненията от 1949 г., законът от 1947 г.:

- създава Министерство на отбраната;
- създава отделно Министерство на ВВС;
- подчинява видовете въоръжени сили на новия министър на отбраната;
- създава Съвет по национална сигурност, който да координира политиката за национална сигурност;
- създава Централното разузнавателно управление.¹⁴

Със закона се обединяват Министерството на войната (преименувано на Министерство на Сухопътните войски) и Министерството на флота в Национално военно ведомство (National Military Establishment), начело с граждански министър на отбраната. Създава се и Министерство на ВВС, което отделя ВВС от Сухопътните войски в техен собствен вид въоръжени сили. Законът запазва Корпуса на морската пехота като самостоятелен вид въоръжени сили, подчинен на Министерството на флота, в което влиза и морската авиация.¹⁵ В началото министрите на трите вида въоръжени сили (граждански лица) имат статут на полу-членове на правителството, но с промени в закона от 10 август 1949 г. са подчинени на министъра на отбраната. С тези изменения Националното военно ведомство е преименувано на *Министерство на*

¹² Joint Publication 1, Doctrine for the Armed Forces of the United States, 25 March 2013, Incorporating Change 1, 12 July 2017, p. GL-9 – GL-10.

¹³ DOD Dictionary of Military and Associated Terms, As of November 2019, p. 150.

¹⁴ Zegart, A. B. Flawed by Design: The Evolution of the CAI, JCS, and NSC, Stanford University Press, 1999, ISBN 0-8047-4131-X.

¹⁵ National Security Act of 1947, Public Law 235 - 61 Stat. 496, approved July 26, 1947. [//https://www.dni.gov/](https://www.dni.gov/) - достъпно на 29.07.2021.

отбраната. Целта е да се обединят Сухопътни войски, ВМС и ВВС в единна структура.

Обединеният комитет на началник-щабове е създаден официално със закона от 1947 г. с отговорност да създава обединени командвания в стратегически райони, когато такива командвания са в интерес на националната сигурност. Президентът създава обединени и специфични бойни командвания за изпълнени на военни мисии. Военните министерства определят сили за бойните командвания, като отговорността за тяхната поддръжка и администриране се назначава от министъра на отбраната на военно министерство. Силите, които не са придадени, остават в правомощията на военното министерство.

През 1953 г. президентът и министърът на отбраната определят министерствата на видовете въоръжени сили да функционират като „изпълнителна институция“ за обединените командвания.

Ролята и мисиите на видовете въоръжени сили са определени с Изпълнителна заповед, а законово – със **Закона за реорганизиране на Министерството на отбраната от 1958 г.** С този закон са увеличени правомощията за ръководство и контрол на министерството и е определена ясна командна верига от президента и министъра на отбраната до бойните командири. Законът отстранява трите военни министерства от оперативната командна верига и определя ясно техните отговорности за поддръжка и администриране на обединените командвания.

Съгласно американската конституция максимални права и отговорности за националната отбрана има президентът. С текст в Закона за националната сигурност от 1947 г. президентът използва министъра на отбраната като свой главен помощник по всички въпроси, свързани с Министерството на отбраната.

Национални командни органи (*National Command Authority - NSA*) са президентът и министърът на отбраната заедно с техните заместващи ги заместници и приемници. Терминът се използва за означаване на конституционния орган за ръководство на въоръжените сили при изпълнение на военни действия. Както придвижването на войски на друг театър, така и изпълнението на военни действия трябва да се ръководи от Национален команден орган. Съгласно закона никой друг в командната верига няма правомощия за такива действия.¹⁶

Съветът по национална сигурност, създаден със Закона за национална сигурност от 1947 г., има *функция* да съветва президента по

¹⁶ Перов, И. Пентагон: ставка на победу в ядерной войне, Зарубежное военное обозрение, № 7, 1989. //https://pentagonus.ru/publ/pentagon_stavka_na_pobedu_v_jadernoj_vojne/ – достъпно на 06.06.2020.

отношение на интегрирането на вътрешната, външната и военната политика, свързани с националната сигурност, както и да осигурява възможност видовете въоръжени сили и другите министерства и агенции на правителството да взаимодействат по-ефективно по проблеми, отнасящи се до националната сигурност.

При създаването си Съветът по национална сигурност включва: президента, вицепрезидента, министъра на външните работи, министъра на отбраната, министъра на енергетиката, директора за общата сигурност и председателя на борда по ресурсите за национална сигурност.

Президентът може да назначи за членове на Съвета по предложение и със съгласие на Сената и: министри и заместник-министри на други министерства и военни министерства, председателя на борда по въоръженията и председателя на борда за изследвания и развитие. Председателят на Обединения комитет на началник-щабове, в неговото качество на главен военен съветник на Съвета по национална сигурност и подчинен на президента, може да присъства и да участва в заседанията на Съвета.¹⁷

В края на второто десетилетие на XXI век Съветът по национална сигурност е определен като *правителствен орган, специално предназначен да подпомага президента в интегрирането на всички сфери на политиката за национална сигурност.*^{18, 19}

В началото на третото десетилетие на XXI век функциите на Съвета вече са разширени. Към функцията, определена в закона от 1947 г., са добавени и:

- да извърша оценка на целите, ангажиментите и рисковете за САЩ, свързани с действителната и потенциалната военна мощ на САЩ, и да прави препоръки в това отношение до президента;
- да прави препоръки до президента относно политики по проблеми от общ интерес за министерствата и агенциите на правителството на САЩ, свързани с националната сигурност;
- да координира, без да получава оперативни правомощия, отговора на правителството на САЩ на зловредни чуждестранни операции и кампании за влияние.

Към началото на 2021 г. членове на Съвета по национална сигурност са президентът, вицепрезидентът, министърът на външните работи, министърът на отбраната, министърът на енергетиката, министърът на финансите, както и други служители на американското

¹⁷ National Security Act of 1947, Public Law 235 - 61 Stat. 496, approved July 26, 1947. //https://www.dni.gov/ - достъпно на 29.07.2021.

¹⁸ Joint Publication 1, Doctrine for the Armed Forces of the United States, 25 March 2013, Incorporating Change 1, 12 July 2017, p. GL-10.

¹⁹ DOD Dictionary of Military and Associated Terms, As of November 2019, p. 150.

правителство, които определи президентът. Това може да бъдат директорът на Националното разузнаване, директорът на Националната полиция за контрол на наркотиците, председателят на Обединения комитет на началник-щабове и националният кибер-директор.²⁰

В закона от 1947 г. е регламентиран и въпросът за осигуряване на непрекъснатост и приемственост в президентската власт. Установен е конкретен и ясен ред за изпълнение на президентските функции. В случай на смърт на президента или негова недееспособност да изпълнява функциите на ръководител на правителството и върховен главнокомандващ на въоръжените сили приемници (в последователен ред) са: вицепрезидентът, говорителят на Камарата на представителите, временният председател на Сената, министърът на външните работи, министърът на финансите, министърът на отбраната, министърът на правосъдието, министърът на вътрешните работи, министърът на селското стопанство, министърът на търговията, министърът на труда, министърът на здравеопазването и социалните служби, министърът на жилищното строителство и градското развитие, министърът на транспорта, министърът на енергетиката, министърът на образованието.²¹

След терористичните атаки на 11 септември 2001 г. със Закона за вътрешна сигурност от 2002 г. (Homeland Security Act of 2002) и реорганизирането на 22 американски агенции и бюра, свързани със сигурността и борбата с бедствия и катастрофи, от 1 март 2003 г. е създадено *Министерство на вътрешната сигурност (Department of Homeland Security)*. То става нова структура в организацията на Националната сигурност на САЩ.

Според закона сред основните задачи на министерството са предотвратяване на терористични атаки в САЩ, намаляване на уязвимостта на страната от тероризъм, минимизиране на щетите и подпомагане на възстановяването от терористични атаки и изпълнение на всички функции на структурите, които са предадени на министерството, включително да бъде център за планиране на

²⁰ National Security Act of 1947, Chapter 343, 61 Stat. 496, approved July 26, 1947, As Amended through Public Law 116-283, Enacted January 1, 2021. // <https://www.govinfo.gov/> - достъпно на 29.07.2021.

²¹ Перов, И. Пентагон: ставка на победу в ядерной войне, Зарубежное военное обозрение, № 7, 1989. // https://pentagonus.ru/publ/pentagon_stavka_na_pobedu_v_jadernoj_vojne/ – достъпно на 06.06.2020.

противодействието на природни и причинени от човека кризи и извънредни ситуации.²²

Нов елемент в структурата на Националната сигурност са създадените на 20 декември 2019 г. **Космически сили на САЩ** (*US Space Force*). Те са резултат на развитието на американските военни космически технологии и на необходимостта от формиране на съответни организационни структури. Силите имат свое командване и стават шести самостоятелен вид въоръжени сили (в състава на Министерството на ВВС), след Сухопътните войски, Военноморските сили (ВМС), Военновъздушните сили, Морската пехота (в състава на Министерството на ВМС) и Бреговата охрана. Космическите сили на САЩ са поредният вид въоръжени сили след обявяването на първите в Закона за националната сигурност от 1947 г.

Така в началото на третото десетилетие на XXI век основните структури на **организацията на Националната сигурност на САЩ** включват:

- *Съвет по национална сигурност*;
- *Министерство на отбраната* с Обединен комитет на началник-щабове, министерства на Сухопътните войски, на Военноморските сили (с два вида въоръжени сили – Военноморски сили и Корпус на морската пехота) и на Военновъздушните сили (с два вида въоръжени сили – Военновъздушни сили и Космически сили на САЩ) и различни разузнавателни агенции и структури, подчинени на министерството и на видовете въоръжени сили;
- *Министерство на вътрешната сигурност*;
- *Офис на директора на Националното разузнаване* – координира дейността на разузнавателните агенции към различни министерства и структури, обединени в Разузнавателна общност;
- *Централно разузнавателно управление (ЦРУ)*;
- *Агенция за национална сигурност (АНС)* – включена е в състава на Министерството на отбраната и е най-голямата държавна агенция за сигнално разузнаване (най-вече на комуникациите и електронно разузнаване) на международни терористи и чуждестранни сили, организации и хора. Директорът на агенцията е и ръководител на Американското кибер-командване;
- *Федерално бюро за разследване (ФБР)* – влиза в състава на Министерството на правосъдието.

²² An Act to establish the Department of Homeland Security, and for other purposes (Homeland Security Act of 2002), Public Law 107–296, 107th Congress, Nov. 25, 2002. //https://www.dhs.gov/ - достъпно на 29.07.2021.

Освен това и други министерства, сред които Министерството на външните работи, Министерството на енергетиката, Министерството на финансите, имат разузнавателни и контраразузнавателни структури.

Заклучение

Анализът на националната сигурност на САЩ показва, че тя притежава основните елементи, характерни за системите за национална сигурност на много държави, а именно – функционално структурирани органи и правно-нормативна уредба, предназначени да осигуряват сигурността на държавата. През годините след Втората световна война в съответствие със средата за сигурност и интересите на САЩ се развиват както структурите, така и правно-нормативната основа на националната сигурност на страната. Основополагащ документ за националната сигурност е Стратегията за национална сигурност на САЩ. На нейна основа се разработва серия от последващи стратегически документи като Стратегия за национална отбрана, Национална военна стратегия, Ядрена доктрина на САЩ (Преглед на ядреното състояние), Национална стратегия за вътрешна сигурност, Национална стратегия за разузнаване и редица други.

Библиография:

1. Aktualizirana strategiya za natsionalna sigurnost na Republika Bulgariya, prieta s Reshenie na Narodnoto sabranie ot 14.03.2018, obn. DV, br. 26 ot 23.03.2018. [Актуализирана стратегия за национална сигурност на Република България, приета с Решение на Народното събрание от 14.03.2018 г., обн. ДВ, бр. 26 от 23.03.2018 г.].

2. Zakon za upravlenie i funktsionirane na sistemata za zashtita na natsionalnata sigurnost, v sila ot 01.11.2015, obn. DV, br. 61 ot 11 avgust 2015, izm. DV, br. 94 ot 13 noemvri 2018, izm. DV, br. 69 ot 4 avgust 2020. [Закон за управление и функциониране на системата за защита на националната сигурност, в сила от 01.11.2015 г., обн. ДВ, бр. 61 от 11 август 2015 г., изм. ДВ, бр. 94 от 13 ноември 2018 г., изм. ДВ, бр. 69 от 4 август 2020 г.].

3. Kantardzhiev, V. Natsionalnata sigurnost na SASHT, Rusiya i Kitay v geopoliticheskiya kontekst, sp. "Geopolitika", br. 1, 2016. [Кантарджиев, В. Националната сигурност на САЩ, Русия и Китай в геополитическия контекст, сп. „Геополитика“, бр. 1, 2016].

4. Manev, E. Globalna, regionalna i natsionalna sigurnost, Sofiya: Softtrejd, 2012. [Манев, Е. Глобална, регионална и национална сигурност, София: Софттрейд, 2012].

5. Perov, I. Pentagon: stavka na pobedu v yadernoy vojne, Zarubezhnoe voennoe obozrenie, № 7, 1989. //https://pentagonus.ru/publ/pentagon_stavka_na_pobedu_v_jadernoj_vojne/ – dostapno na 06.06.2020. [Перов, И. Пентагон: ставка на победу в ядерной войне, Зарубежное военное обозрение, № 7, 1989. //https://pentagonus.ru/publ/pentagon_stavka_na_pobedu_v_jadernoj_vojne/ – достъпно на 06.06.2020].
6. Stefanov, G. Teoriya na mezhdunarodnite otnosheniya, Sofiya: Siela, 2004. [Стефанов, Г. Теория на международните отношения, София: Сиела, 2004].
7. Stojchev, S. Osnovi na natsionalnata i mezhdunarodnata sigurnost, S., 2010. [Стойчев, С. Основы на националната и международната сигурност, С., 2010].
8. An Act to establish the Department of Homeland Security, and for other purposes (Homeland Security Act of 2002), Public Law 107–296, 107th Congress, Nov. 25, 2002. //https://www.dhs.gov/ - достъпно на 29.07.2021.
9. DOD Dictionary of Military and Associated Terms, As of November 2019.
10. DOE O 470.6 Chg 1 (MinChg) Technical Security Program, Approved Date: Sep 2, 2015, Last Update: Jan 11, 2017.
11. Encyclopedia of United States National Security, 2 Vol., Sage Publications, Dec 2005, ISBN 0-7619-2927-4. //https://us.sagepub.com/ - достъпно на 29.07.2021.
12. Joint Publication 1, Doctrine for the Armed Forces of the United States, 25 March 2013, Incorporating Change 1, 12 July 2017.
13. National Security Act of 1947, Chapter 343, 61 Stat. 496, approved July 26, 1947, As Amended through Public Law 116-283, Enacted January 1, 2021. //https://www.govinfo.gov/ - достъпно на 29.07.2021.
14. National Security Act of 1947, Public Law 235 - 61 Stat. 496, approved July 26, 1947. //https://www.dni.gov/ - достъпно на 29.07.2021.
15. Sarkesian S. C., J. A. Williams, S. J. Cimbala. US National Security: Policymakers, Processes & Politics, Fourth Edition, USA, Lynne Rienner Publishers, 2008, ISBN: 978-1-58826-416-9 pb.
16. U.S. Department of Defense, Joint Chiefs of Staff. Joint Pub. 1-02, New Revised Edition, 1990.
17. Zegart, A. B. Flawed by Design: The Evolution of the CAI, JCS, and NSC, Stanford University Press, 1999, ISBN 0-8047-4131-X.

ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ – СЪСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВИ

д-р Радослав Тодоров, Университет по Библиотекознание и информационни технологии

Резюме:

Светът се трансформира от еднополюсен към многополюсен глобален ред, в който структурата на международната система трябва да бъде адаптирана в съответствие с интересите и амбициите на основните участници. Европейският съюз и Русия се конкурират за влияние в европейското пространство за сигурност. Русия се стреми да се върне на световната сцена с методите на геополитиката и демонстрацията на военна сила. САЩ са фокусирани върху Близкия изток и Източна Азия, като според някои анализатори Европа се нарежда едва на трето място по важност за американските интереси. Китай, въпреки че не е пряк играч в структурата на европейската сигурност, се стреми да се превърне в незаменим фактор в международните отношения посредством глобално икономическо влияние, което ще има сериозни последици за световния баланс на силите. На много места в света демокрацията е в отстъпление, а държави с авторитарни режими се радват на увеличаващо се международно влияние и сила.

Ключови думи: *глобален ред, европейско пространство, международни отношения, сигурност.*

TRANSATLANTIC RELATIONS – CURRENT STATUS AND PROSPECTS

Radoslav Todorov, PhD, University of Library Studies and Information Technologies

Abstract:

The world is transforming from a unipolar to a multipolar global order, under which the structure of the international system must be adapted in accordance with the interests and ambitions of the main actors. The European Union and Russia are competing for influence in the European security space. Russia seeks to return to the world stage with the methods of geopolitics and the demonstration of military force. The United States are focused on the Middle East and East Asia, with some analysts saying that Europe ranks only third in importance to American interests. Although not a direct player in the structure of European security, China seeks to become an indispensable factor in international relations through global economic influence, which will have

serious consequences for the global balance of power. In many parts of the world, democracy is in retreat, and countries with autocratic regimes are enjoying increasing international influence and power.

Keywords: *global order, European security space, international relations, security.*

Конфронтацията между Изтока и Запада, която е съвсем очевидна днес, включва противоречия от различен характер: икономически интереси, качествена разлика между управляващите елити и несъвместимост на основните интелектуални нагласи. Всички тези противоречия нарастват и взаимно се подсилват. Връзката между икономическо, социологическо и духовно напрежение обаче се проявява във всички велики войни в човешката история. Особеността на съвременния антагонизъм е, че това напрежение става глобално и обхваща цялата планета.

Цялата история на планетарната конфронтация между Изтока и Запада в нейната цялост може да бъде сведена до фундаменталния дуализъм на „Сушата“ и „Морето“. Това, което днес наричаме Изток, е една-единствена маса солидна земя: Русия, Китай, Индия – огромно парче земя, „Средната земя“, както я нарича великият английски географ Халфорд Макиндер. Това, което днес наричаме Запад, е един от световните океани, полукълбо, съдържащо Атлантическия и Тихия океан. Конфронтацията между морето и континенталния свят е глобалната истина, която лежи в основата на обяснението на цивилизационния дуализъм, който постоянно генерира планетарно напрежение и стимулира целия процес на историята.

Планетарният характер на битката между „Сушата“ и „Морето“ е разкрит за първи път по време на войните на Англия срещу революционна Франция и Наполеон. Вярно е, че тогава разделението на „Суша“ и „Море“, Изток и Запад, все още не е било толкова ясно, както днес. В крайна сметка Наполеон е победен не от Англия, а от континентална Русия, Австрия и Прусия. Тогава номосът на Земята все още се е състоял в баланса между силите на „Сушата“ и „Морето“. През 1812 г., когато сблъсъкът достига своя връх, САЩ обявяват война не на Наполеон, а на Англия. След това е имало сближаване между Америка и Русия и двете млади държави са се стремели да се дистанцират както от Наполеон, така и от Англия.

Отношения САЩ – Русия

Първи и най-фундаментален момент е моделът за изграждане на

отношенията на Русия със САЩ. От гледна точка на класическата геополитика, а също изхождайки от радикалната противоположност на еднополюсния и многополюсния сценарии, цялата стратегия на САЩ е насочена против „Сушата“: към нейното сдържане, обкръжаване, отслабване, фрагментиране и маргинализиране. Тази стратегия изобщо не зависи от конкретната американска администрация и персонални възгледи на един или друг отговорен американски политик. САЩ не могат да не мислят и да не действат така, тъй като в това се състои постоянният вектор на тяхната планетарна стратегия, започвайки от Томас Удроу Уилсън, който довел САЩ съвсем близо до световно господство.

Всичко това, към което се стремят САЩ в зоната на евразийския континент, е пряко противоположно на стратегическите интереси на „Сушата“ и изграждането на многополюсния свят. Тази противоположност на възгледа за организиране на политическото пространство на Евразия е абсолютна аксиома, недопускаща нито изключения, нито нюанси. САЩ искат да видят Евразия и баланса на силите в нея такива, че това максимално да съответства на еднополюсността и глобализацията. „Сушата“ се придържа към пряко противоположна гледна точка.

През последните две десетилетия руският президент Владимир Путин определи курса на интересите на собствената си страна, което противоречи на интересите на САЩ и на американския съюзник ЕС. Последните вярват, че демокрацията е начело на закона, като осигурява стабилност и сигурност в страните от Източна Европа. Междувременно Путин разглежда разпространението на демократичните идеи като реална заплаха за режима му, а присъствието на уязвими съседи като възможност за подобряване на сигурността на Русия.

Всяко подобрене в отношенията между Русия и САЩ извън контрола на оръжията може да зависи от една от двете отстъпки: САЩ ще изоставят идеята за демокрация и ще признаят руския модел на влияние в бившия СССР като по-приемлив; или Путин ще реши, че демокрацията в по-голямата част от региона и присъствието на суверенни съседи не застрашават неговите интереси. Но това е малко вероятно да се случи в близко бъдеще. Изборът на Джо Байдън за нов президент на САЩ, който поддържа демокрацията и продължава да отстоява демократичните ценности, означава, че не може да се говори за отстъпки поне през следващите четири години.

Американските политици получиха ясен урок от американския опит през XX век, откъдето произтичат и съответните им нагласи към света след Студената война. Подобно на много други те идентифицираха връзката между изтеглянето на САЩ от Европа след Първата световна

война и избухването на Втората световна война само двадесет години по-късно. Те също така отбелязаха, че решението на Съединените щати да запазят присъствието си в Европа е с цел ограничаване на влиянието и разширението на комунистическата идеология. На тази основа американските политици решиха, че доминиращото влияние на Америка върху европейската сигурност е необходимо решение за запазване на мира в региона през бурните времена, последвали Студената война. Избухването на войната в Югославия само изостри американските страхове от разпространение на национализма.

Но САЩ също се опитаха да убедят първо СССР, а след това и Русия, че Западът няма да се възползва от края на господството на Москва в Източна Европа, за да подкопае сигурността на бившата суперсила.

До края на 90-те години на миналия век изглежда, че въпреки всички трудности в отношенията между САЩ и Русия, САЩ и Европа успяха да преодолеят различията, възникнали по време на „Студената война“ и предотвратяват по-силно проявление на национализма в Европа. Сръбският лидер Слободан Милошевич вече не можеше да отприщи терор в Западните Балкани; Чехия, Унгария и Полша се присъединиха към НАТО и скоро други страни последваха примера им; ЕС продължи напред с разширяването на своите ценности; изглеждаше, че Русия все още се ориентира към Запада. През ноември 1999 г. Клинтън посети университета Джорджтаун, за да отбележи десетата годишнина от падането на Берлинската стена. В известен смисъл това беше завършването на усилията му, насочени към развиване на визията на президента Джордж Буш за „цяла и свободна Европа“. Клинтън напомни на публиката, че възнамерява да направи за източната половина на Европа това, което Америка е успяла да направи за западната ѝ половина след Втората световна война. Що се отнася до Русия, той твърди, че още нищо не е приключило и нейната трансформация току-що е започнала.

Клинтън каза още, че САЩ са на върха на своята мощ и просперитет. Като потвърждение на това той има предвид способността на Съединените щати да ръководят международните дела по свое усмотрение. В крайна сметка отличителният белег на неговото управление беше създаването на възприятие за Съединените щати като „незаменима нация“. За съжаление убеждението, че Съединените щати вече са на върха на своя просперитет, се оказа реалност, тъй като други държави, включително Русия, получиха повече власт и способността на САЩ да доминират над тези страни беше значително намалена.

Размишлявайки за 90-те години на миналия век, Путин видя подигравка с Русия. Той вярва, че целта на Запада е да наложи визия за неговия световен ред. Путин заяви, че разпадането на СССР е „най-

голямата геополитическа катастрофа на века“. Всичко това се е превърнало в трагедия за руския народ и десетки милиони руснаци са се оказали извън територията на Русия.

Путин не предвиждаше възстановяване на СССР. Но вместо да води ориентирана към Запада политика като неговите антисъветски предшественици, което може да означава младши партньор за Русия, Путин реши да създаде своя независима сила, способна да взаимодейства със Запада при свои условия и да доминира над най-близките си съседи. В началото политиката на Путин не е остро враждебна, а е насочена към освобождаването на Русия от наемската на Запада и Америка.

От американска гледна точка разширяването на НАТО, войната в Косово през 1999 г., едностранното оттегляне на Америка от Договора за противобалистични ракети през 2002 г., войната в Ирак през 2003 г., подкрепата за „цветните революции“ в Грузия, Киргизстан и Украйна, всичко това са разпръснати политически събития. Представителите на САЩ вярват, че не увреждат руските интереси, а напротив, укрепват демокрацията и върховенството на закона в Централна и Източна Европа, защитавайки жителите на Косово от бруталния режим на Милошевич, създавайки възможност за защита на Съединените щати и съюзниците от иранската балистична ракета, премахвайки възможността иракският президент Саддам Хюсеин да заплаши света с оръжия за масово унищожение и да подкрепи реформаторите, опитващи се да изградят демокрация в крехките държави.

Руската гледна точка е съвсем различна. Московските власти наблюдават как САЩ поддържат и разширяват своя съюз след Студената война, включително територии, по-рано контролирани от СССР: Естония, Латвия и Литва. През 1999 г. НАТО подклажда военните действия в Сърбия въпреки възраженията на Русия и без да координира това със Съвета за сигурност на ООН, където благодарение на статута си на постоянен член Русия има възможност да наложи вето върху подобно действие. Само четири години по-късно НАТО влезе във войната срещу Ирак въпреки липсата на съгласие от Съвета за сигурност на ООН и Русия, както и Франция и Германия. Мнозина в Москва гледаха на оттеглянето на САЩ от Договора за противобалистични ракети като на влошаване на средствата за ядрено възпиране на Русия, особено след като администрацията на Джордж Буш обяви планове за система за противоракетна отбрана с прехващачи и радари, разположени в Полша и Чехия. В очите на Путин извършването на „цветни революции“ не бе знак за просперитета на гражданското общество, а допълнително потвърждение за това, как САЩ се стремят да променят европейския режим, включително руския регион. По този начин възгледите на САЩ и Русия за едни и същи събития се различават. САЩ вярват, че

провеждането на такава политика не се пресича с руските интереси, докато Москва, напротив, представя имиджа на САЩ като държава, която се стреми да наложи волята и принципите си на други в ущърб на интересите на Русия.

През 2007 г. Путин присъства на годишната конференция по сигурността в Мюнхен и изнася реч, изразяваща своето противопоставяне на действията на САЩ. Той се оплаква от едностранните действия на САЩ: „Единствен център на властта, единствен център на сила, единствен център за приемане на решения – свят с един господар и суверен, всичко това е пагубно...“¹ Той аргументира, че процесът на разширяване на НАТО „няма нищо общо с модернизацията на самия алианс“, задавайки въпроса: „Против кого е насочено това разширяване?“².

И винаги е имало Украйна, която според изказването на Путин пред президента Джордж Буш през 2008 г. не е била суверенна – „дори не е държава“. Десет години по-рано Елцин предупреди Клинтън, че не може да допусне членството на Украйна в НАТО и настоя за частно споразумение, съгласно което САЩ няма да настоява за това. До февруари 2008 г. посланикът на САЩ в Русия Уилям Бърнс в докладите си до началниците си във Вашингтон окачествява влизането на Украйна в НАТО като ужасен кошмар за руския елит. Той предупреждава, че руските служители ще разгледат предложението на Украйна (и Грузия) за присъединяване към НАТО на предстоящата среща на върха на НАТО като „стратегическо предизвикателство“.

Франция и Германия се противопоставят на това предложение на Украйна и Грузия, но по време на срещата на върха на НАТО те стигат до компромис, постигнат в рамките на алианса: според декларацията на НАТО Украйна и Грузия „ще станат членове на НАТО“. Започвайки война с Грузия през 2008 г. и нахлувайки в Украйна през 2014 г., Путин повтори предупрежденията на Бърнс, че няма да толерира преминаването на определени зони, които представляват твърде голяма заплаха за руските интереси.

Конфликтите в Украйна и Грузия отразяват разминаването на интересите между САЩ и Русия по време на управлението на Джордж Буш и Владимир Путин. Според изявлението на Клинтън от 1994 г. до президента Елцин, САЩ вярват, че разпространението на западни институции ще осигури необходимата стабилност и сигурност за страните от Източна Европа. Междувременно Русия защити своята

¹ https://www.brodbg.com/news-3-524-Myunhen_2017__Putin_preduprezhdava_Tramp_potvarzhdava.html.

² https://www.brodbg.com/news-3-524-Myunhen_2017__Putin_preduprezhdava_Tramp_potvarzhdava.html.

привилегирована сфера на влияние срещу западните норми, правила и институции. Западът вярва, че суверенните държави могат сами да избират бъдещето си, което от своя страна се разглежда в Москва като потенциална заплаха за руските интереси и дори за режима.

Изглежда, че всички представени конфликти са причина за кратка почивка или така нареченото „нулиране“ по време на президентството на Барак Обама и Дмитрий Медведев. Нулирането е оперативен политически подход, при който двете страни признават основните си интереси. Обама даде ясно да се разбере, че няма намерение да търси членство в НАТО за Украйна и Грузия, и се отказа от плана за противоракетна отбрана на администрацията на Буш в полза на разполагането на друга система за противоракетна отбрана, по-ясно разработена за противодействие на Иран. Междувременно Русия се съгласи да подкрепи по-строги санкции срещу Иран, за да насърчи Техеран да се откаже от разработването на ядрени оръжия. Но най-важното от всичко е, че Москва позволи на САЩ да създадат нов маршрут за доставки на Афганистан през контролирано от Русия въздушно пространство, което означава, че САЩ вече не са зависими от Пакистан. И двете държави се съгласиха, че е в техен общ интерес да сключат ново споразумение за контрол на оръжията – нов договор за СТАРТ, който може да намали още повече стратегическите ядрени оръжия и да осигури мерки за сигурност.

Обаче периодът на „нулиране“ приключи. Въпреки че руската страна се въздържа от гласуване в Съвета за сигурност, което позволи на НАТО да нанесе въздушни удари по Либия през 2011 г., за да защити населението на Бенгази, Путин реагира остро, когато операцията ускори свалянето и доведе до смъртта на президента Муамар Кадафи. През същата година в Русия избухват протести срещу парламентарните избори и Путин тълкува изявленията на тогавашния държавен секретар Хилари Клинтън като подстрекателство към опонентите си. Отношенията между страните се влошават, след като Путин анексира Крим през следващата година и започна гражданска война в Източна Украйна. Атаката на големи държави срещу техните по-малки съседи, особено в Европа, е част от една отминала епоха – и това шокира европейците, които чрез създаването и разширяването на ЕС стигат до заключението, че войната на континента е рецидив от миналото. В отговор САЩ и техните съюзници налагат санкции срещу Русия.

Всеки опит на Доналд Тръмп да подобри американско-руските отношения е обречен на провал от самото начало. След като беше компрометиран от намесата на Русия в президентските избори през 2016 г. в САЩ, Тръмп не можеше да позволи на другите да повярват, че той следва указанията на Путин, особено в редица ключови области.

Междувременно Конгресът не само не пожела да отмени санкциите срещу Русия, но и въведе нови, след като стана известно за руската намеса. Американските правителствени служители – както политически фигури, така и служители от кариерата – остават ангажирани да продължат политиката на САЩ за предоставяне на уверения на източните съседи на НАТО и за укрепване на политиките за ограничаване след инвазията на Русия в Украйна, включително увеличаване на въздушните и морските патрули в регионите на Балтийско и Черно море и провеждане на засилени военни учения и ротация на разположени военни контингенти. Освен това американската национална отбранителна стратегия и стратегията за национална сигурност на администрацията на Тръмп ясно показаха, че Русия и Китай са „стратегически съперници“. И по настояване на съветника по националната сигурност на Тръмп Джон Болтън, бившият президент отстъпи от тригодишния договор за ядрените сили със среден обсяг заради дългогодишна жалба за руски нарушения.

Въпреки че неговият предшественик отказа да поднови „Новия СТАРТ“, Байдън договори петгодишно подновяване с Русия малко след встъпването си в длъжност. Премахването на заплахата от ядрено оръжие е област, в която интересите на двете страни се сливат. Контролът на оръжията се превърна в основен аспект на отношенията им след Кубинската ракетна криза през 1962 г., като първо се фокусира върху ограничаването на ядрените опити, а след това върху броя на ракетите и бойните глави. На пръв поглед това е единственият проблем на двете суперсили, което дава на Русия желаното право да бъде наравно със САЩ.

Когато Байдън пое поста президент, големите надежди за подобряване на руско-американските отношения бяха намалени. Намесата на Русия в изборите в САЩ, конфликтът в Украйна, отравянето и ареста на лидера на руската опозиция Алексей Навални са само част от проблемите, които пречат на възстановяването на нормалните отношения между САЩ и Русия. Но откакто Путин за първи път стана президент преди повече от 20 години, най-големият проблем бяха разликите между лидерите на САЩ и Русия по света, особено в Европа. Противоречивите възгледи на Москва и Вашингтон станаха напълно очевидни по време на президентството на Байдън.

Подобряването на отношенията с друга държава никога не е било самоцел, а по-скоро инструмент за насърчаване на националните интереси и в момента интересите на САЩ и Русия са изключително различни. Освен проучването на нови споразумения за контрол на оръжията за ограничаване на стратегическите ядрени сили, двустранната програма между САЩ и Русия вероятно ще остане неубедителна в

близко бъдеще.

Европейски съюз – САЩ – Русия: към преодоляване на разногласията

Много аспекти на политиката на Д. Тръмп по отношение на Евросъюза основателно разколебаха трансатлантическото партньорство. Приветствайки смяната на ръководителя на Белия дом, политическият елит на страните от ЕС призна за най-важна задача възстановяването на максимално възможно взаимно разбиране със САЩ. Заедно с това в страните от Евросъюза разбират, че пълното възвръщане към състоянието на отношенията между двата бряга на Атлантика в периода „до Тръмп“ е нереалистично: за последните години се формира нова атмосфера, създадени са нови институции в ЕС, отчасти призвани да противодействат на натиска на Вашингтон (по проблема за Иран, Северен поток-2 и т.н.). Пък и да се изпраща в историята „тръмпизмът“ е още рано. Трансатлантическото партньорство ще се възражда във формат на по-голямо равноправие както на политическо равнище, така и в това, що се отнася до материалния и финансовия принос на участващите в него страни. При това администрацията на Байдън, следва да се очаква, ще изгражда обновено партньорство в контекста на противопоставянето на страните от Евро-Атлантика на Китай и Русия.

На 4-6 февруари 2021 г. в Москва по покана на министъра на външните работи С. Лавров на работна визита пристига Върховният представител на ЕС по общата външна политика и политиката по сигурността Жозеп Борел. Тази среща на равнище външнополитическо ръководство се очаква и готви отдавна и от нейните резултати в значителна степен зависи в какво направление ще се развиват отношенията на Русия и Евросъюза.

Двете страни разбират, че латентната криза и деградацията на политическия диалог пределно изострят проблема за стратегическия избор. Проточилата се стратегическа пауза се разглежда от Русия и ЕС по различен начин. Москва се опитва да убеди Брюксел в необходимостта да се възстановят политико-дипломатическите комуникации, за да се открие възможност за поне избирателно сътрудничество, което се предполага в ръководните принципи на Евросъюза. Русия се старее да не акцентира внимание върху това, че пакетът „принципи“ се явява по същество вътрешен регламент на Евросъюза и не е ориентиран към двустранните отношения и в него по същество няма адресат – руската страна. Брюксел дълго време се придържа последователно към „стратегическата пауза“ – отначало очаквайки ефект от антируските санкции, след това – смяната на властта

във Вашингтон. Но руското „стратегическо предизвикателство“ чувствително усилва вътрешната напрегнатост в ЕС.

В националните столици продължават по различен начин да разглеждат Русия в своите политически координати и не са готови за съгласуване на някакъв колективен стратегически вектор с оглед на твърде разминаващите се приоритети и интереси. Обаче Евросъюзът, заявяващ за себе си като за отговорен геополитически играч, трябва по дефиниция да изработи дългосрочно виждане за своите отношения с водещите световни центрове на сила.

И именно такава задача стои пред Борел – да се опита да очертае перспективна линия на Евросъюза по Русия, за да направи съответните предложения за обсъждане от страните участници. Но продължително подготвяната визита на Ж. Борел в Москва показва, че неговите възможности да се договаря са доста ограничени в условията на асиметрия на интересите вътре в ЕС.

Москва винаги е предупреждавала, че общата европейска политика с най-малък общ знаменател по отношение на Русия не може да бъде ефективна, разчитайки на прагматизма на отделните европейски лидери и техните усилия за укрепване на мултилатерализма в международните отношения. Обаче московската визита на Върховния представител на ЕС се състоя в момент на значително влошаване на политическия климат в Европа. Разгромяващата критика срещу Ж. Борел по време на отчетното изказване в Европарламента за неговата „унизителна“ визита в Москва, включително до предложения да подаде оставка, свидетелстват именно за това. Основните претенции се състоят в това, че той не е могъл ясно да отстои твърдата линия на Евросъюза по отношение на Русия, на нарастващия авторитаризъм на руското ръководство, в това число във връзка с делото Навални. Руската страна обръща внимание на факта, че именно това тя разглежда като неправомерна намеса във вътрешните работи и нежелание за взаимоуважителен диалог. И тъкмо за необходимостта от такъв равнопоставен диалог настоява С. Лавров още през есента на миналата година, когато се разглеждат възможностите в отношенията Русия – ЕС.

Линията за възвръщане на ЕС и Русия към стратегически диалог отстоява президентът на Франция Е. Макрон. На съвещание на посланиците на Франция той казва, че това е необходимо за придвижване към „нова архитектура на доверие и сигурност в Европа“³. След срещата Макрон – Путин в Брегансон на 19 август 2019 г. френският Съвет за отбрана одобрява документ с „пет кошници“ (включително регулиране

³ <https://news.bg/int-politics/kremal-makron-ni-kaza-che-e-gotov-za-dialog-s-putin-za-raketite-v-evropa.html>.

на кризите, военно-техническото сътрудничество и нова архитектура за сигурност), който е представен на руската страна във възобновен формат 4 × 4 на среща на министрите на външните работи и отбраната на двете страни в Москва на 9 септември 2019 г.

Берлин заема по-предпазлива позиция, въздържайки се от открита подкрепа на френската инициатива, твърде разминаваща се с интересите на привържениците на твърдото съдържане на „агресивна Русия“. Обаче Германия продължава курса на изборително сътрудничество с Москва, което като цяло отговаря на задачата за осигуряване на устойчивостта на германско-френския тандем във формулирането на европейската политика и отговорното лидерство в ЕС. Но и тази съдържаност на Германия, особено на фона на острия конфликт за „Северен поток – 2“, се разглежда от нейните опоненти като недопустим завој в посока на Москва. Опитите на А. Меркел, в отговор на твърдия натиск на Д. Тръмп, да деполитизира проекта само усилват обвиненията в оттегляне на Германия от атлантическата солидарност и, от друга страна, ограничават нейната роля във формулирането на руската политика на ЕС. Инициативите на Е. Макрон да актуализира в конструктивен план диалога с Москва също губят опора, още повече на фона на неговите призови към европейска автономия от САЩ и констатация на „мозъчната смърт на НАТО“⁴. Консолидацията на антируското крило в Европа снижава способността и на Германия, и на Франция да компенсират дефицита на политически диалог по линия на Русия – ЕС с възстановяване на междудържавните формати на сътрудничество.

По такъв начин идеите за нормализиране на отношенията с Русия първоначално се торпедират в ЕС – от страна на Полша, страните от Балтика, редица други държави и политически сили, стоящи на позиции на твърдо съдържане на руската „агресивна политика“ в руслото на атлантическата солидарност. С. Лавров характеризира това като „податливост на Евросъюза на русофобски тенденции, които американците се опитват да насадят в Европа“⁵. В резолюцията на Европарламента, приета на 17 септември 2020 г. с преобладаващо болшинство на гласовете (532 за, 84 против, 72 въздържали се) се признава необходимостта от щателна стратегическа преоценка на отношенията между ЕС и Русия⁶. В резолюцията също се констатира и мащабна руска политика на репресивни мерки вътре в страната и агресивни действия по цял свят. Следователно преоценката се разглежда

⁴ <https://www.svobodnaevropa.bg/a/30259527.html>.

⁵ <https://segabg.com/category-foreign-country/lavrov-zapadni-strani-gonyat-ruski-diplomati-zashoto-sasht-gi-pritiskat>.

⁶ <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/press-room/20210119IPR95904/parlamentt-iskaznachitelno-po-stroghi-sanktsii-na-es-sreshchu-rusiiia>.

именно под този ъгъл, подразбирайки по-специално затягане на санкциите заради Алексей Навални и спиране на строителството на газопровода „Северен поток – 2“. Европарламентът адресира към Върховния представител искане да се проведе обзор на политиката на ЕС и петте ръководни принципа по отношение на Русия и да се разработи нова всеобхватна стратегия „в светлината на развитието на ситуацията в областта на демокрацията, върховенството на правото и уважението на правата на човека“ в страната. Тази резолюция формира по такъв начин рамкови ръководни принципи, които е трябвало да отчита Ж. Борел на срещата със С. Лавров през февруари 2021 г.

Русия, разбирайки, от една страна, остротата на политическите разногласия вътре в ЕС и, от друга страна, усиляването на антируското крило и настроения, се стреми все пак да остави отворена перспективата за възстановяване на конструктивния и прагматичен диалог.

Затова тя изостря дилемата за стратегическия избор. В хода на подготовката на визитата на Ж. Борел Москва предварително дава да се разбере, че вижда смисъл за размразяване на политическия диалог във взаимното сближаване, конструктивно обсъждане на проблемите и разногласията и в този контекст обсъждане на конкретни направления за възможно взаимодействие. При това го прави в пределно твърда форма: С. Лавров заявява, че Москва, в случай на отказ на Евросъюза от възобновяване на политическия диалог, ограничен през 2014 г., е готова да разгледа въпроса за целесъобразността на отношенията с колективните органи и ръководството на ЕС. Този сигнал към Брюксел прозвучава в отговор на изказвания на председателя на Еврокомисията Урсула фон дер Лайен, че е важно ЕС да се раздели с илюзията, че Русия при сегашното ръководство ще може да възстанови статуса на геополитически партньор на ЕС.

Ж. Борел, заявявайки своята роля на „омбудсман“ на ОВПС на ЕС, се оказва в ситуация на труден избор между двете „крила“ на Съюза. Сложните междуинституционални отношения вътре в Евросъюза, където се сблъскват интересите и амбициите на Съвета и Комисията, а Европарламентът отстоява своето виждане за ОВПС и нейното руско измерение, също снижават възможностите на Върховния представител да говори от името на ЕС с „единен европейски глас“. Очевидно, че Ж. Борел, отправяйки се в Москва, е трябвало да отчита и възникналата колизия Урсула фон дер Лайен – С. Лавров. Към това той се оказва обвързан от санкционните решения на Евросъюза през октомври 2020 г. във връзка с делото Навални. Обаче Борел се изказва за запазване на открити, независимо от санкциите, канали за връзка с Русия и разширяване на сътрудничеството в представляващите взаимен интерес области.

Москва, от своя страна, не желаейки да води диалог в ролята на обвиняем, повишава политическите залози, разчитайки на „отрезвяващ ефект“ и позитивните импулси от срещата. Твърдата руска позиция: или равноправен диалог – или „няма да общуваме въобще“ е напълно оправдана в ситуация, когато ЕС дълго време не отговаря на позитивните сигнали на Москва, а напротив, усилва санкционния натиск.

Февруарската среща на външнополитическите ръководители на Русия и ЕС в Москва не оправдава очакванията. Напротив, след връщането в Брюксел Ж. Борел, сблъсквайки се с твърди нападки, заявява, че „руските власти не искали да използват тази възможност за по-конструктивен диалог с ЕС“. Което кардинално се разминава с неговите московски оценки: „страните провели открит и честен диалог по всички важни въпроси на двустранните отношения“. Руското МВНР подчертава, че е настроено именно за „обсъждане на целия комплекс проблеми и перспективи на отношенията Русия – ЕС“.

В навечерието на преговорите Лавров – Борел се провеждат предметни консултации на политическия директор на ЕС с четирима заместници на Министъра на външните работи на Русия, което ясно свидетелства за конструктивната настройка на руската страна. И както потвърждава В. Чижов, постоянен представител на РФ при ЕС, „самата идея за визитата била съгласувана с ръководството на Евросъюза, а ръководителят на Еврокомисията Урсула фон дер Лайен изцяло подкрепя това пътуване – с разглеждане на перспективите за по-нататъшно развитие на отношенията с Русия“. Но Ж. Борел, защитавайки „честа на мундира“ в Брюксел, интерпретира това по друг начин: „Целта на тази мисия се състоеше в това, пряко да се изрази решително осъждане от ЕС на тези събития и да се разгледа, чрез принципиална дипломация, процесът на бързо влошаване на нашите отношения с Русия.“

Реакцията на руската страна е ясна – за това не било нужно да се лети до Москва; а на официален език – „пропусната е поредната възможност за преосмисляне от Евросъюза на курса на изкуствени съгласувания, санкции и натиск в отношенията с Русия“.

Обаче дори в тази ситуация Москва, независимо от радикалната постановка на въпроса за целесъобразността на диалога с ЕС, оставя вратата отворена. Както потвърди В. Чижов, „става дума не за разрыв на отношенията на Русия с ЕС“, „ние изхождаме от това, че разговорът, в това число във формата „Лавров – Борел“, ще бъде продължен“, „ако Евросъюзът бъде готов за такава работа“⁷. Но проблемът е именно в това, че Брюксел не само не е готов, но след московските преговори втвърдява своята позиция.

⁷ <https://thesofiatimes.com/world/25656/търпението-на-Кремъл-свърши/>.

Главният резултат от визитата на Ж. Борел съвсем не е в „безрезултатността“, както пишат европейските средства за масова информация (СМИ), а в неговия контрапродуктивен ефект. Той фактически затваря перспективата за излизане към конструктивен диалог. Изводът на Борел „Русия все повече се отдалечава от Европа и разглежда демократичните ценности като заплаха за своето съществуване“⁸ е потвърден от общата оценка на Съвета на министрите на външните работи на ЕС на 22 февруари: „Русия дрейфа в посока авторитарна държава и се отдалечава от Европа“⁹. Дискусията за отношенията с Русия сега изключва разглеждане на възможностите за сближаване, тя е приведена изключително в плоскостта на обсъждане на средства за сдържане и санкции. Основно внимание се отделя на противодействие на нарушенията на международното право и правата на човека, сдържане на дезинформация и кибератаки, а също и участие във въпроси, представляващи интерес за ЕС. Съветът приема решение за въвеждане на нови санкции против Русия във връзка с „делото Навални“, за пръв път прилагайки новия механизъм „Глобален режим за правата на човека“, утвърден в ЕС на 7 декември 2020 г.¹⁰

Импулсите, свързани с опитите да се насочи политико-дипломатическият процес в конструктивно русло, без да се обвързва еднозначно с „украинския въпрос“, са изчерпани. Сега това политическо крило, което насочваше Европейския съюз в посока на балансиране и прагматични отношения с Русия като важен партньор и геополитически играч, е принудено да следва курса на другото крило. Е. Макрон, чиито предишни инициативи наричат „самотна авантюра“, вече призовава да се обозначат ясни червени линии за Москва в отговор на „неприемливо поведение“ във връзка с „чешкия случай“, „делото Навални“ и т.н.

А. Меркел, отстоявайки „Северен поток – 2“, се старее да убеди партньорите в ЕС, че в газа няма руска миризма, но безуспешно.

Напълно резонният въпрос, който възниква, е доколко Москва, предупреждавайки ЕС за възможно прекратяване на общуването, може да компенсира дефицита на диалог с активизиране на двустранните връзки? В сегашния контекст диапазонът за позитивни отговори е значително по-малък. Потенциалът на междудържавните отношения съществено се намалява, тъй като сега те ще се разглеждат не като компенсация за ограниченията на равнище ЕС, а като оттегляне от съвместно определената стратегия за Русия. За европейските грандове

⁸ <https://www.bgonair.bg/a/4-world/216980-borel-evropa-i-rusiya-se-otdalechavat-liderite-da-si-pravyat-izvodite>.

⁹ <https://www.consilium.europa.eu/bg/meetings/fac/2021/02/22/>.

¹⁰ <https://www.consilium.europa.eu/bg/press/press-releases/2020/12/07/eu-adopts-a-global-human-rights-sanctions-regime/>.

възможностите за гъвкавост и активност на руското направление са съществено ограничени от задачите за осигуряване на европейското лидерство в по-широк диапазон на интеграционната политика на ЕС; източното крило на Евросъюза още по-активно ще отстоява своите позиции, стремейки се да закрепят успеха и да усилят своя глас и тегло в европейската политика и трансатлантическите отношения.

Трансатлантическият контекст оказва съществено и в значителна степен определящо влияние върху изработването от Евросъюза на неговия руски вектор. Ключова задача на европейската дипломация след президентските избори в САЩ става коригирането на съществените дисбаланси в европейско-американските отношения, преодоляването на „тръмпизма“, възвръщането на САЩ в руслото на многостранността и стратегическия алианс. Администрацията на Джо Байдън, дошла на вълната на критиката срещу Д. Тръмп, декларира взаимна заинтересованост. Обаче едва ли Джо Байдън е готов изцяло да се откаже от „наследството“ на Тръмп, на когото се удаде съществено да усили лостовете и инструментите за влияние върху европейските съюзници и европейската политика. Европейските възможности за влияние са несравнимо по-малки, а за да постигнат от Вашингтон реални стъпки напред, европейските съюзници трябва да му потвърдят своята способност за партньорство.

Списъкът на Европейските стъпки, които биха могли да мотивират Америка, е доста ограничен, особено ако се извърши калкулиране на баланса на интересите. Макар че най-главният интерес на САЩ би се състоял, очевидно, в подкрепа от страна на европейците на стратегическите ръководни принципи и приоритети на новата администрация. Президентът Байдън потвърждава твърдата позиция за Русия – готовност да въведе нови санкции, и за Европа това става ясен сигнал. Едновременно Джо Байдън потвърждава негативното отношение към „Северен поток – 2“ и неизменната линия в подкрепа на Украйна. Това, от една страна, усилва в ЕС позициите на страните, настояващи за съдържане на Русия, а от друга – издига труднопреодолим праг за тези, които разчитат на постепенна руско-европейска нормализация.

Политико-дипломатическият конфликт, провокиран от масовото експулсиране през април 2021 г. на руски дипломати от Чехия, е следствие и едновременно ясно потвърждение за неблагоприятната динамика на „падането към дъното“ в отношенията Русия – ЕС. Чехия се обявява за екстрадиране на 18-те руски дипломати на 17 април 2021 г., след въвеждане на 14 април на новите санкции на САЩ против Русия заради „злонамерени действия в киберпространството“. Визитата на първия вицепремиер на Чехия Ян Гамачек в Москва на 19 април, където трябва да се обсъждат въпросите за доставките в страната на ваксината

Спутник V, е отменена. За същия ден е планиран Съвет на ЕС, на който да се обсъжда изострянето в Донбас (и в Русия) с министъра на външните работи на Украйна Д. Кулеба; на 21 април Съветът на НАТО разглежда обновяване на концептуалните ръководни указания на Алианса в преддверието на юнската среща на върха, включително противодействие на „агресивните действия на Русия“. И накрая, след ответното експулсиране от Русия на 20 чешки дипломати, Прага се обявява за изключване на „Росатом“ от търга за строителството на АЕЦ „Дуковани“. Във връзка с тези събития Прага повдига в ЕС и НАТО въпроса за „солидарния отговор“ срещу Русия.

„Чешкият случай“ изцяло се вписва в променилата се политико-дипломатическа картина на отношенията в триъгълника Русия – ЕС – САЩ: консолидиране в Евросъюза на линията на сдържане на Русия като алтернатива на конструктивния диалог; усилване на американското влияние върху стратегическите решения на Съюза и като следствие не само новия праг (или червените линии) между ЕС и Русия, но и свързаните с това значими ограничения в развитието на двустранните отношения на Русия с европейските страни. Ръководителят на представителството на ЕС в Русия Маркус Едерер твърди, че отношенията с Русия още „може би не са достигнали дъното“, и трябва да се запазят малкото от останалите ниши за сътрудничество, макар че на „дискусиите попречило експулсирането на европейски дипломати от Русия“. Но призивът към сътрудничество поне в оставащите сфери във влошилия се политически климат звучи неубедително.

Отчитайки това, на Русия предстои да приеме принципно решение за бъдещия формат на политико-дипломатическите отношения с ЕС (с оглед на фактически затворената перспектива за възстановяване на системния диалог); да изгражда отношения със САЩ без разчитане на „отрезвяващото“ влияние на „европейската автономия“; да приведе двустранните отношения с европейските партньори (страни и институции) в максимално прагматична плоскост, снижавайки натиска на геополитическите аспекти. Иранската сделка, климатичният и енергийният дневен ред, Арктика или възстановяването на каналите за взаимодействие в сферата на контрола над въоръженията вече не могат да се разглеждат като политически алгоритъм за „оттласкване от дъното“ на отношенията. Предложенията на ЕС за избирателно сътрудничество в сферата на „европейския интерес“ също изискват по-твърд одит от гледна точка на тяхното съответствие на конкретните руски позиции, включително оценка на добавената стойност на такова взаимодействие за Москва.

Русия и Китай – сближаване във военната сфера

В рамките на преподписването на Договора за дружба и добросъседство, който в скоро време изтича, Пекин предлага новият договор да се изпълни с епохално съдържание, отразяващо не само стремежа на двете страни да защитят собствената сигурност, сигурността една на друга, но и сигурността на съседните държави. Фактически може да се говори за това, че Пекин предлага на Москва сключване на официален военен съюз.

Важно е да се отбележи, че случващото се не е внезапна инициатива на Пекин. Съдейки по многобройните уговорки и заявления, в това число и на първите лица, този въпрос се обсъжда в закрит режим едва ли не от 2016 година, а към 2020 настъпва сериозно сближаване на взаимните възгледи.

Така че глобалното геополитическо сближаване между Русия и Китай е процес закономерен и неизбежен. Особено отчитайки този факт, че в двете страни са много сходни целите и дългосрочните стратегии, които при това дори в много обзримо бъдеще не се пресичат помежду си. И за целия този период в Русия присъства общ достатъчно сериозен противник и еднаква геополитическа цел.

На 22 декември 2020 г. самолети на стратегическата авиация на Русия и Китай провеждат второто в историята съвместно въздушно патрулиране над акваториите на Японско и Източно-Китайско море, което продължава повече от десет часа. За първи път такова патрулиране се провежда през юли 2019 година и предизвиква тревога в японските и в южнокорейските военни щабове, които обвиняват Москва и Пекин в някакво нарушение на въздушното си пространство и нахлуване в специалната „опознавателна зона“ на ПВО на Южна Корея (KADIZ). В официалното заявление на министерствата на отбраната на Русия и Китай фигурира терминът „авиогрупа“, което показва косвено признание от военните ведомства на двете страни за техен фактически военен съюз. При това руската и китайската страна строго подчертават, че при патрулирането не са допускали нарушения на въздушното пространство на никакви чужди държави.

Скоро след съвместното патрулиране се състои продължителен телефонен разговор на ръководителите на дипломатическите ведомства на Русия и Китай Сергей Лавров и Ван И. Обсъжда се широк спектър въпроси. В центъра е поставено предстоящото празнуване в двете страни на двадесетгодишния юбилей от двустранния Договор за добросъседство, дружба и сътрудничество, подписан през 2001 година от лидерите на двете страни Владимир Путин и Дзян Дзъмин. Министрите констатират, че за две десетилетия страните излизат на

съвършено ново, безпрецедентно високо равнище на взаимно политическо доверие и стратегическо партньорство. Намеци за това събитие се съдържат в прозвучалите за пореден път формулировки за изключителната важност на руско-китайските отношения за регионалната и глобалната стабилност и за това, че тези отношения осигуряват световната сигурност в условия, когато в политиката на Вашингтон надделяха опасни тенденции за възраждане на едностранното доминиране, разширяване на санкционната война, насочвана против Русия и Китай, натиск срещу двете страни, в това число военно-политически. В официалните документи на САЩ, приети в последните години, от които се ръководи тази страна при формиране на външната си политика, подобен курс намира оправдание в обвиненията срещу двете страни в „ревизионизъм“ по отношение на световния ред, осигуряващ така нареченото „американско лидерство“. С. Лавров, по-специално, призовава „решително да се противостои на опитите на САЩ да подкопаят многополюсността на света, да се оказва съпротивление на натиска срещу Русия и Китай, да се защитават международното право и общите интереси на двете държави, а също да се поддържат международната стабилност и сътрудничество“. Ван И, съгласявайки се с руския си колега, подчертава, че „колкото по-хаотичен ще бъде светът, толкова по-стабилни трябва да бъдат китайско-руските отношения, толкова по-ценно ще става значението на всеобхватното стратегическо взаимодействие на двете страни за самите тях, а също за целия свят“. Китайският министър също открито заявява, че Русия и Китай служат един за друг като „стратегическа опора“ и представляват един за друг възможности за развитие. И това е много показателна и много важна препратка към ексклузивния характер на сътрудничеството между Москва и Пекин, в това число във военната сфера. С една дума, съвършено очевидно е, че телефонният разговор на двамата министри съвсем неслучайно е бил насрочен към съвместното въздушно патрулиране и това става както нов етап в развитието на двустранните отношения, все повече приличащ не само на политически, но и на военен съюз, така и нов сигнал за обкръжаващия свят, преди всичко за САЩ и за техните регионални съюзници.

В какво се състои същността на това патрулиране? Първо, трябва ясно да се разбира, че всякакви съвместни действия на двете армии, ако те се осъществяват за национални, а не за международни интереси, т.е. не са част от миротворческа акция под егидата на ООН или на едни или други регионални организации, са публична демонстрация на съюзнически отношения. Още повече, тъй като става дума за ядрена сфера, макар патрулирането да се осъществява без ядрено оръжие на борда, съобщението е напълно прозрачно и разбираемо. За да се оценят

тенденциите по този въпрос, следва да се изчака трето патрулиране, а по сроковете, в които то ще бъде осъществено, а също и по задействаните в него от двете страни сили, ще може да се съди за много, включително за равнището на координация на шабовете и за реда за отработка на бойното взаимодействие.

Второ, Далечният Изток е много чувствителен регион от гледна точка на националните интереси и на Русия, и на Китай. Двете страни се сблъскват с териториални претенции от страна на Япония, а също имат съвместни интереси в корейското ядрено регулиране, тъй като Москва и Пекин са съавтори на съответната „пътна карта“. Ясният и точен сигнал по такъв начин се изпраща на новата администрация на САЩ начело с Джоозеф Байдън: опитите да се форсира принудата срещу Корейската народно-демократична република (КНДР), подлагайки „замразения“ конфликт на ескалация, няма да останат без отговор от страна на Русия и Китай. Не само дипломатически, но и военен. Много важен въпрос за Китай са опитите, предприемани от тайванския сепаратистки режим, за укрепване на военния съюз със САЩ. Не по-малко съществен е и хонконгският въпрос.

Трето, подчертана е готовността на Русия и Китай със съвместни усилия да се отстоява новата архитектура в източна Евразия, отчитайки създаването на зона за свободна търговия (ЗСТ) с участието на Китай и други страни, включително съюзници на САЩ. Американците отдавна оперират в региона с крупни военноморски групировки, а също имат военновъздушни бази. Тези сили, както е известно, заплашват морските търговски пътища на Китай и демонстрацията на способност за обединяване на стратегическите потенциали на Москва и Пекин е способна съществено да усмири подобни амбиции на американската страна, установявайки надежден регионален баланс. Допълнителна увереност в стабилността на регионалния ред за сметка на съвместни руско-китайски действия получават и страните от АСЕАН, за които понататъшната ескалация на антикитайските действия на Вашингтон е равностепенна на превръщането на региона в театър на военни действия. За Япония и Южна Корея с помощта на ЗСТ ВРИП (Всестранно регионално икономическо партньорство) се разширява пространството за взаимодействие в региона и се отслабва зависимостта от САЩ.

Четвърто, съвместните действия на стратегическата авиация на двете страни демонстрират съществено разширяване на нейната география и бойни възможности, в това число чрез съкращаване на времето за долитане към зоните за решаване на потенциални бойни задачи, като при такъв характер на взаимодействието се създават условия за използване на летища от двете страни в случай на необходимост за базиране един на друг. И пето, с оглед на разширяването на китайското

участие в съвместното патрулиране може да се говори за по-мощен формат за предаване от руската страна на изключително важен за военните летци от Китай опит, натрупан от Русия за годините на Студената война, както и за сегашния рунд на руско-американското стратегическо противопоставяне.

Обобщавайки всичко това, фактът на съвместното патрулиране на стратегическата авиация на двете страни е важен аргумент на везните на запазването на мира и стабилността в региона, елемент на регионалния и глобалния баланс и напомня също на американските съюзници, че най-важните политически решения се приемат не само в столицата на САЩ, но и в Москва, и в Пекин. Военното сближаване на Русия и Китай, демонстрирано от проведените едномесечни учения, освен това получи политическа подкрепа във вид на подробния разговор на ръководителите на МВНР на двете страни. Състоял се в контекста на юбилея на двустранния договор, той нагледно показва дългосрочния характер на руско-китайското сближаване, формиращо в света нова реалност и нова разстановка на глобалните сили.

Заклучение

Политическите процеси имат определена инертност и затова тяхното прогнозиране е възможно с използване на метода на екстраполацията на съществуващите тенденции за най-близкия интервал от време. Политиката престава да бъде „черна кутия“, където тайни технологии за преработка на ресурсите на изхода дават непрогнозируем продукт. Съществуващото икономическо устройство привежда политиката в състояние на перманентен конфликт, където фунията на конфликта се разширява, зоната на възможните споразумения се стеснява, а технологиите за съгласуване не работят.

Всичко това прави политиката поле за предимно силови въздействия. Преговорните технологии са в криза. Страните са заети с нарастване на силовото рамо. Политиката от позиция на силата се трансформира в открито силово противоборство. Процесът на хиперболизиране на силовия фактор в международната политика започва да набира сила в началото на нулевите години от текущото столетие.

Много страни, получили награда в резултат на краха на СССР и световната социалистическа система, се оказват неподготвени за тези промени. Тяхната реакция се явява израз на страха на техните политически елити пред изплъзващите се от ръцете лостове за управление на глобалните процеси, където те доминирали.

Процесът на нарастване на конфликтния потенциал след победата

на Запада в Студената война със СССР върви видимо и поетапно:

- 2000 година – начало на борбата на В. Путин за отмяна на Споразумението за разделяне на продукцията (СРП), прието през 1995 година, когато редица руски суровинни компании попадат под действието на международна юрисдикция;

- 2004 година – отмяна от В. Путин на Споразумението за разделяне на продукцията (СРП) и в отговор на първия Майдан в Украйна;

- 2007 година – Мюнхенска реч на В. Путин;

- 2008 година – първа вълна на кризата и принуждаването на Грузия към мир с отделянето на Абхазия и Южна Осетия;

- 2010 година – втора вълна на кризата;

- 2014 година – втори Майдан в Украйна и присъединяване на Крим към Русия с отделянето на Донбас;

- 2015 година – начало на операциите на руската армия в Сирия;

- 2018 година – втори президентски срок на В. Путин след периода на президентството на Д. Медведев. Идване на власт в САЩ на Д. Тръмп и начало на ескалацията на конфликта на САЩ и Китай;

- 2020 година – конституционна реформа в Русия и излизане към период на трансфер на властта с оживяване на всички опозиционни сили, както системни, така и несистемни;

- 2021 година – демократичен реванш в САЩ (победа на Д. Байдън над Д. Тръмп) и избори в Държавната дума в Руската федерация. Увеличаване на натиска на САЩ, санкции и залагане на сваляне на В. Путин (изказването на Байдън за Путин и отзоваване на руския посланик от САЩ). Залагане на САЩ на сваляне на Си Дзинпин в Китай. Процес на подготовка за създаване на военнополитически блок на Русия и Китай с антиамериканска насоченост.

Както се вижда, тенденцията за увеличаване на конфликтния потенциал расте, има дълбочинни причини и достатъчна инерция, което дава основания да се състави екстраполационна прогноза за основните събития за настъпващото лято на 2021 година. В политически план това ще бъде „Студено лято 2021 година“, където ще получат развитие предишни процеси и противопоставянето по много позиции ще премине в следваща фаза.

Днес конкуренцията в международната политика е до голяма степен борба между конкурентни политически, икономически и военни системи, контролирани от държавата. Може би най-важната стъпка за администрацията на Байдън ще бъде преосмисляне на външната политика на САЩ и създаване на нова, основана на ключови американски принципи, съществуващи от основаването на САЩ.

Съединените щати носят отговорност да насърчат свободната

търговия, демокрацията, правата на човека и други основни ценности, но обикновено не чрез военна сила. Студената война завърши, не защото страните от НАТО нахлуха в Полша, в Източна Германия и в други страни от Варшавския договор, а защото населението им се разбунтува срещу тиранията.

Американските принципи на демокрация, свобода на религията и свободния пазар са допринесли за формирането на Съединените щати като държава. Те също изиграха решаваща роля за спечелването на Студената война срещу Съветския съюз. И те са също толкова важни, за да надминат авторитарните противници на САЩ – днес и утре.

Библиография:

1. *Арбатов А.* Уравнение безопасности. М.: РОДП „Яблоко“, 2010;
2. *Архитектура евроатлантической безопасности / Под ред. И. Ю. Юргенса, А. А. Дынкина, В. Г. Барановского.* М.: Экон-Информ, 2009;
3. *Бжежински З., Скоукрофт Б.* Америка и мир, М.: Астрел, 2012;
4. *Бжежинский З.* Стратегический взгляд: Америка и кризис глобальной силы, М.: АСТ, Астрель; 2013;
5. *Богданов К. В.* Факторът на ПРО в Европа: противоречия и криза на режимите за контрол на оръжията/Европейска сигурност: събития, оценки, прогнози. 2018. № 50 (66);
6. *Европа между трѐх океанов.* Под общей редакцией Ал. А. Громько и В. П. Фѐдорова, М.: ИЕ РАН: Нестор-История, 2019;
7. *Кисинджър Х.* Дипломацията, Труд, 1997;
8. *Кисинджер Г.* Нужна ли Америке внешняя политика? К дипломатии для XXI века. М.: Ладомир, 2002;
9. *Кисинджер Г.* Поняť Путина. Политика здравого смысла, М.: Алгоритъм, 2014;
10. *Маккиндер Х.* Географическая ось истории // Полис. 1995. № 4;
11. *Маккиндер Х.* Демократические идеалы и реальность (фрагменты) // Полис. 2011. № 4;
12. *Маккиндер Х.* Круглая Земля и обретение мира / Космополис. 2016. № 2;
13. *Русия и Източна Централна Европа след Студената война: коренно трансформирана връзка.* Изд. от А. Загорски. Прага: Издатели за правата на човека, 2015;

14. Русия 2020 през погледа на съседите си в Централна и Източна Европа, Балтийските държави и ОНД. В. Г. Барановски. Москва, ИММО РАН, 2011;
15. Шмитт К. Новый номос Земли // Элементы. 1993. № 3;
16. Шумилин А.И. Европейски съюз – САЩ: по пътя към „нова нормалност“ / Съвременна Европа, № 5, 2020;
17. Шумилин А.И. Европейска политика за съседство: Време на изпитания / Научно-аналитичен бюлетин на Института по европейски изследвания на Руската академия на науките, № 4, 2020, <http://dx.doi.org/10.15211/vestnikieran420208693>;
18. Шумилин А.И. Европейски избор: от падането на Берлинската стена до Брекзит / Научно-аналитичен бюлетин на Института по икономика на Руската академия на науките, № 5, 2019;
19. <https://infacto.bg/priklyucheniya-na-emanyuel-v-stranata-na-rusnacite/>;
20. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0232_BG.html;
21. <http://www.focus-news.net/news/0000/00/00/2843446/>;
22. <https://www.europarl.europa.eu/news/bg/press-room/20210204IPR97118/evrodeputati-kritikuvat-poseshchenieto-na-zhozep-borel-v-rusiia>;
23. <https://thesofiatimes.com/world/25656/търпението-на-кремъл-свърши/>;
24. <https://geopolitica.eu/2020/181-broy-1-2020/3134-voennite-izmereniya-na-osta-pekina-moskva>;
25. <https://pogled.info/svetoven/rusko-kitaiskoto-partnorstvo-klyuch-za-balans-sreshtu-hegemoniyata-na-sasht.127516>;
26. <https://money.bg/politics/mechka-i-drakon-ako-armiite-na-rusiya-i-kitay-se-obedinyat.html>;
27. <https://duma.bg/amerika-sayuzyava-rusiya-i-kitay-n197289?go=terms&p=gdpr>;
28. <https://segabg.com/node/83211>;
29. <https://pogled.info/svetoven/patrulite-na-rusiya-i-kitai-razbivat-dominiraneto-na-sasht-v-aziya.124223>;
30. <https://dnes.dir.bg/svyat/yuzhna-koreya-vdigna-iztrebiteli-sreshtu-19-ruski-i-kitayski-boyni-samoleti-navlezli-v-neynata-zona-za-vazdushna-otbrana>.

СРАВНИТЕЛНОПРАВЕН АНАЛИЗ НА АДМИНИСТРАТИВНАТА ОТГОВОРНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ПО ЗАНИ И ЗАКОНА ЗА АДМИНИСТРАТИВНИТЕ НАКАЗАНИЯ В ГЕРМАНИЯ

*Докторант Пламен Русев, Правно-исторически факултет, ЮЗУ
„Неофит Рилски“*

Резюме:

Наказателната и административнонаказателната отговорност на юридическите лица е новост за много от европейските страни. Все още се търсят добрите решения в тази област, които да осигурят едновременно справедливост и голяма степен на защита на регулираните обществени отношения. Често уредбата на тази специфична отговорност се различава съществено в отделните държави. Сравнителноправният анализ между българското и германското законодателство в областта на административната отговорност на юридическите лица показва съществени различия по отношение на отговорните субекти, основанията за носене на отговорност, вида на налаганата санкция и др .

Ключови думи: *юридически лица, административна отговорност, административно нарушение, престъпление.*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE LIABILITY UNDER AVSA AND THE ACT OF THE REGULATORY OFFENCES IN GERMANY

*Plamen Rusev, PhD Student, Faculty of Law and History, South-Western
University “Neofit Rilski”*

Abstract:

Criminal and administrative liability of legal persons is a novelty for many European countries. Good solutions are still being sought in this area. They have to ensure both justice and a high degree of protection of regulated public relations. The regulation of this specific responsibility often differs significantly from country to country. The comparative legal analysis between the Bulgarian and German legislation in the field of administrative liability of legal entities shows significant differences in terms of responsible entities, the grounds for liability and the type of sanction imposed.

Key words: *Legal entities, Administrative liability, regulatory offence, crime*

1. Увод

Въпросът за отговорността на юридическите лица и неперсонифицираните организации е предмет на теоретични спорове в почти всички съвременни правни системи. От една страна стои принципът, според който колективните образувания не могат да носят наказателен вид отговорност – *societas delinquere non potest*, а от друга страна – необходимостта от въвеждане на механизми, които да доведат до сигурност за законосъобразното развитие на правоотношенията и превенцията на правонарушенията, извършвани от юридическите лица. Необходимостта от противодействие на правонарушенията, извършвани от страна на корпоративните образувания, нараства едновременно с нарастването на тяхното влияние в обществото¹. Именно поради това все повече страни изоставят принципа *societas delinquere non potest* и въвеждат отговорност на юридическите лица, а и на неперсонифицирани организации, за административни нарушения и престъпления.

Този процес обаче не е еднакъв в различните страни. Докато държавите от англосаксонската правна система отдавна признават възможността за юридическите лица и неперсонифицираните организации да носят наказателна отговорност, то процесът на въвеждането на такава в държавите в континентална Европа е бавен, труден и придружен с множество теоретични спорове. Често, включително и в България², тази стъпка в законодателството се приема не поради осъзнатата от законодателя необходимост за въвеждането ѝ, а поради причини, идващи отвън – поемане на задължения за осигуряване във връзка с международни актове.

В съответствие с горното обаче следва да се отбележи, че в повечето европейски страни административната отговорност на юридическите лица за осъществени по повод тяхната дейност нарушения, характеризиращи се с малка обществена опасност, е отдавна позната. Поради тази „познатост“ много държави въвеждат административна отговорност на юридическите лица и за престъпления. Две от държавите, избрали този подход, са България и Германия.

С настоящото се цели да се направи кратък сравнителноправен анализ на някои основни положения в уредбата на административната отговорност на организациите в България и тази в Германия.

¹ Необходимостта от въвеждане на наказателна отговорност на юридическите лица е подкрепена с множество аргументи от Гергинов Ан. Наказателноотговорни лица. С.: УИ „Климент Охридски“, 1995, с. 169-172.

² Димитрова Р. Относно необходимостта от доразвиване на корпоративната отговорност за престъпление в България. В: Съвременно право, №4, 2017, с. 60.

2. Административната отговорност на организациите в България

В България общата уредба на административната отговорност на организациите е предвидена в Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН, обн. ДВ. бр. 92 от 28.11.1969 г.). Систематичното тя е уредена в глава 4, озаглавена „Административнонаказателни санкции спрямо юридически лица и еднолични търговци“.

Административна отговорност в България по правило може да се налага само на физическите лица, а на юридическите – по изключение, доколкото е предвидено в специален закон или при извършване на някое от изрично посочените в ЗАНН престъпления. Няма значение видът на юридическото лице – на санкция подлежат както юридическите лица с комерсиална цел, така и тези с нестопанска цел, могат да бъдат санкционирани юридическите лица на частното право и тези на публичното право. В същото време налагането на административна санкция на организации, които не притежават призната от правото юридическа личност, не могат да бъдат административно отговорни. В последните години е налице отстъпление от това правило, като в чл. 412а, т. 2 от Кодекса на труда (КТ) е предвидена възможност да бъде санкционирано и дружество, създадено по реда на Закона за задълженията и договорите. В случая КТ се явява специален по отношение на ЗАНН, поради което, в случай че бъде извършено наказуемо правонарушение, предвидено в трудовото законодателство, то ще бъдат приложими правилата, предвидени в кодекса.

На следващо място следва да се отбележи, че за възникването на отговорността на юридическите лица по ЗАНН са предвидени два вида основания, различаващи се по своя характер.

Първото основание, което води до възникване на административна отговорност на юридическото лице, е неизпълнението на публичноправно задължение, когато това е изрично предвидено в закон. То е предвидено в чл. 83, ал. 1 ЗАНН, която гласи: „в предвидените в съответния закон, указ, постановление на Министерския съвет или наредба на общинския съвет случаи на юридически лица и еднолични търговци може да се налага имуществена санкция за неизпълнение на задължения към държавата или общината при осъществяване на тяхната дейност“.

Неизпълнението на задължение към държавата и общините е специфично основание за възникване на административна отговорност. Всъщност отговорността на юридическото лице по ЗАНН е аргумент в полза на разбирането за правонарушението, за съществуването на което

е достатъчно нарушение на закона³. То не представлява административно нарушение, въпреки че обективна страна обикновено покрива състава на такава. Определението за административно нарушение е законово въведено с чл. 6 ЗАНН, гласящ: „Административно нарушение е това деяние (действие или бездействие), което нарушава установения ред на държавното управление, извършено е виновно и е обявено за наказуемо с административно наказание, налагано по административен ред.“

Основната разлика между основаниято за налагане на административна отговорност по чл. 83 и административното нарушение е, че неизпълнението на задължението невинаги представлява деяние – външно проявен, предизвикан от определена потребност, волеви, съзнателен и целенасочен, осъществен при определени условия на време, място и време акт на физическо лице⁴. Неизпълнението на задължение по чл. 83 се осъществява чрез действия или бездействия на физически лица, отговарящи за осъществяване на дейността на юридическото лице, но не е необходимо тези действия или бездействия да представляват деяния. Така е, защото никъде в чл. 83 ЗАНН не е поставено изискване за наличие на вина, а деянието, водещо до възникване на отговорност за правен субект, по правило винаги е виновно извършено.

От горното следва, че за санкционирането на юридическото лице във връзка с чл. 83 ЗАНН не е необходимо наличие на вина у който и да е било субект – не само на юридическото лице, което според нашата правна теория всъщност е невъзможно⁵, но и на физически лица, намиращи се в каквато и да е било връзка с организацията на работата на юридическото лице⁶. Това прави отговорността за неизпълнение на публичноправни задължения по чл. 83 ЗАНН не просто обективна, а абсолютна – за налагане на санкцията е необходимо само констатиране на едно обективно обстоятелство.

³ В този смисъл Лазаров, К. Принудителни административни мерки, В: Актуални трудове. С.: Сиела, 2017, с. 51-63 и цит. там Строгович, М.С., Основные вопросы советской социалистической законности. с. 193-195.

⁴ Вж. Йотов. Б. Наказателно право. Обща част. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002, с. 124-125.

⁵ Това становище е отдавна утвърдено в нашата правна теория. Вж. Долапчиев, Н. Наказателно право. Фототипно издание, С.: Издателство на Българската академия на науките, 1994, с. 138-139.

⁶ Така напр. в мотивите на Решение № 47 от 01.02.2008 г. по к.н.а.х.д. № 686/2007 г., на Административен съд Пазарджик, XII с-в се отбелязва, че „е обективна – безвиновна, поради което е достатъчно да е осъществен съставът на административното нарушение, без оглед на това дали е налице виновно поведение на някое физическо лице.“

Второто основание, което води до възникване на административна отговорност на юридическите лица по ЗАНН, е извършеното престъпление. Отговорността на юридическите лица за престъпления е уредена в чл. 83а и сл. ЗАНН. Нашият законодател е ограничил престъпленията, при извършването на които ще възникне отговорност за юридическото лице. В чл. 83а, ал. 1 е предвиден каталог на престъпленията, за чието извършване може да се санкционира юридическо лице. Това са „престъпление по чл. 108а, 109, 110 (приготовление към тероризъм), 142-143а, чл. 152, ал. 3, т. 4, чл. 153, 154а, 155, 155а, 156, 158а, 159 - 159г, чл. 162, ал. 1 и 2, чл. 164, ал. 1, чл. 171, ал. 3, чл. 172а - 174, 201 - 203, 209 - 212а, 213а, 214, 215, чл. 216, ал. 3, 225в, 227, ал. 1 - 5, 242, 243, 244, 244а, 246, ал. 3, 248а, 250, 252, 253, 254б, 255, 255а, 255б, 256, 260а - 260в, 278в - 278д, 280, 281, 282, 283, 301-307, чл. 307б, 307в, 307г, чл. 308, ал. 3, чл. 319а-319е, 320-321а, 327, 352, 352а, 353б-353е, 354а-354в, 356к и 419а от Наказателния кодекс, както и от всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група“.

Основанието за възникване на отговорността по чл. 83а и сл. ЗАНН е извършено престъпление. Юридическите лица не могат да формират вина, поради което не могат да извършват и престъпления. Поради това тяхната отговорност възниква като отговорност за чуждо деяние – такова на физическо лице, представляващо престъпление. От тази гледна точка административната отговорност по чл. 83а и сл. ЗАНН е обективна, но не е абсолютна, подобно на тази, възникваща на основание чл. 83 ЗАНН.

Освен, че престъплението – основание за санкциониране на юридическото лице, трябва да бъде някое от посочените в чл. 83а, ал. 1, налице са и допълнителни условия, за да бъде санкционирано юридическото лице. Извършеното престъпление следва да е довело до обогатяване или до възможност за обогатяване на юридическото лице. Това изискване е обективно по своя характер и освен разбрано в неговия пряк смисъл, обозначава и връзка между извършеното престъпление и дейността и / или патримониума на юридическото лице.

Трето изискване на чл. 83а е престъплението да е извършено от някое от лицата, посочени в ал. 1, които се намират в определено правоотношение с юридическото лице, по отношение на което възниква административната отговорност. Лицата, чиито деяния могат да доведат до санкциониране на юридическото лице, са изрично изброени в чл. 83а, ал. 1 т. 1-4 ЗАНН. Законът установява широк кръг субекти, чиито действия обвързват юридическото лице, като в него освен лица членове на или действащи като волеобразуващи, волеизявяващи и контролни органи на организацията, са включени и нейни работници и служители.

В ЗАНН, освен специфични основания за налагане на административна отговорност, е предвидена и специфична мярка за административната отговорност на юридическите лица – имуществената санкция. Тя изключително много наподобява глобата, предвидена като административно наказание, налагано на физическите лица. Имуществената санкция у нас се възприема като нещо различно от административните наказания, поради това, че се налага на юридическите лица във връзка с реализирането на една обективна административна отговорност⁷.

Приликата между имуществената санкция и глобата се състои в това, че те имат имуществен характер⁸ и представляват публични вземания по смисъла на ДОПК. И двата вида санкции се налагат за правонарушения в областта на административното право. Имуществената санкция може да се налага на юридически лица и за престъпления по чл. 83а ЗАНН, но Наказателният кодекс също предвижда наказание глоба в каталога си от наказания. Глобата в областта на наказателното право не се различава съществено от тази, предвидена в ЗАНН.

Една от разликите между глобата и имуществената санкция може да се търси в характера на имуществената санкция и на глобата. Според повечето автори имуществената санкция има паричен характер. Но според други тя може да бъде наложена и под формата на „*лишаване от оборотни средства, от имуществени привилегии (сенокос, паша, ползване на държавни имоти и др.)*“⁹. Глобата от своя страна винаги има имуществен характер.

Редът за налагане на имуществената санкция е различен в зависимост от основанието, на което възниква административната отговорност. Тя се налага по административен ред тогава, когато е на основание чл. 83 – за неизпълнение на задължение към държавата или общините. Редът за налагането на имуществена санкция за престъпление е различен, тя се налага от съд, в производство, уредено в чл. 83б-83ж ЗАНН.

⁷Тълкувателно решение № 3 от 03.07.2014 г. по тълк. д. № 5/2013 г. на Върховен административен съд. Съгласно мотивите на решението имуществената санкция е ясно разграничена от глобата като правен термин и като правен институт. Тя е предвидена в специална разпоредба на ЗАНН, която се намира в обособена глава на закона. Основната разлика между двете е субектът, на който се налага. Имуществената санкция се налага на юридически лица и еднолични търговци. Глобата от своя страна се налага на физически лица за виновно извършени деяния, предвидени в закона като административни нарушения.

⁸ Дерменджиев, Ив., Костов, Д., Хрусанов, Д., Административно право на Република България. Обща част. Пето преработено и допълнено издание. С.: Сиби, 2012, с. 325.

⁹ Пак там.

На края следва да се отбележи, че административната отговорност на юридическите лица както по чл. 83, така и по чл. 83а ЗАНН е самостоятелна по своя характер и имуществената санкция може да бъде налагана независимо от налагането на наказанието на физическото лице – пряк извършител на правонарушението. Това се отнася в по-голяма степен за отговорността, уредена в чл. 83 ЗАНН, доколкото там въобще не се изисква наличие на извършено административно нарушение от страна на някое физическо лице. Отговорността по чл. 83а също е самостоятелна, но доколкото става въпрос за извършено престъпление от виновно физическо лице, то е налице известна свързаност при производствата, които иначе са отделни. Производството за налагане на имуществена санкция на юридическото лице за престъпление може да бъде направено след внасяне на обвинителния акт, на предложение за освобождаване на дееца от наказателна отговорност с налагане на административно наказание или на споразумение за решаване на делото в съда, но и в някои случаи, когато наказателното производство не може да се образува или образуваното е прекратено на основание или спряно.

3. Административната отговорност на организациите в Германия

В Германия отдавна се водят дебати относно отговорността на юридическите лица в областта на наказателното право¹⁰. Въпреки това принципът *societas delinquere non potest* продължава да бъде водещ. В съответствие с този принцип германското право не предвижда углавна отговорност за юридическите лица. В същото време в Германия се предвижда административна отговорност на юридическите лица. Основание за налагане на тази отговорност може да бъде както извършено административно нарушение, така и извършено престъпление. Едно от обясненията за възможността да съществува подобна отговорност е, че административната отговорност според германската правна теория е възможна и за морално неукоримо поведение¹¹.

В Германия административната отговорност на юридическите лица е установена в Закона за административните нарушения (*Ordnungswidrigkeitengesetz (OWiG)*), по-конкретно в неговия § 30. В германската правна теория, подобно на италианската, е прието, че както

¹⁰ Повече за историята и същността на тези дебати в Weigend, T. *Societas delinquere non potest? A German Perspective*, *Journal of International Criminal Justice*, № 6, 2008: 927-945.

¹¹ Пак там, с. 939.

неперсонифицираните организации, така и юридическите лица не могат да носят наказателна отговорност. За разлика обаче от положението в Италия, в Германия юридическите лица и другите организации носят отговорност както за извършени при тяхната дейност престъпления, така и за административни нарушения. Административната отговорност на организациите от материално-правна страна в германския закон е уредена идентично, в едни и същи текстове, които се прилагат, независимо от вида на извършеното правонарушение – основание за възникване и налагане на отговорността.

Както беше отбелязано, в германското право административноотговорни могат да бъдат всички организации, независимо от това, дали те имат признато от правото юридическо лице, или нямат такова. От тази гледна точка наличието на юридическа личност на наказвания субект не е задължителна предпоставка за налагане на юридическата санкция.

В закона обаче са предвидени други задължителни предпоставки за възникване на административна отговорност на юридическото лице: да е извършено престъпление или административно нарушение; то да е осъществено от някое от изрично изброените в § 30 OWiG лица; извършеното деяние да води до нарушаване на някое задължение на организацията или организацията да се е обогатила от това нарушение. Само и единствено при кумулативното наличие на тези три условия на юридическото лице и неперсонифицираната организация може да бъде наложена административна санкция – парична глоба (Geldbuße).

Тези предпоставки са посочени в § 30, ал. 1 OWiG. Съгласно закона, за да се реализира отговорността на организацията, следва да е извършено престъпление или административно нарушение. Ако няма извършено такова, налагането на санкцията на организацията ще бъде невъзможно. От тази гледна точка уредената отговорност на юридическите лица и организациите в германския административнонаказателен закон е вторична и възниква във връзка с виновно извършено деяние от страна на физическо лице¹². От заключението за вторичния характер на отговорността по чл. 30 OWiG обаче не следва, че отговорността на корпоративните образувания не е самостоятелна. Обратното – такава може да се реализира и тогава, когато срещу физическото лице и надзорния орган, позволил осъществяването на престъплението или административното нарушение, не може да се

12 Göhler, Er. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen. Deutsche strafrechtliche Landesreferate zum X. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung Budapest 1978, edited by Heinz-Heinrich Jescheck, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019, S. 100-117.

образува производство¹³ (по арг. от § 30, ал. 4 OWiG). Следва да се посочи обаче, че в повечето случаи санкцията за юридическото и тази за физическото лице се налагат в едно и също производство, което има своето обяснение в това, че отговорността на всички субекти възниква от едно и също деяние.

На следващо място, законът изисква физическото лице, от чието деяние възниква отговорността на юридическото лице или неперсонифицираната организация, да се намира в определена връзка със санкционираното корпоративно образувание. Т.е. отговорността на организацията не може да бъде предизвикана от действие или бездействие на всяко физическо лице, а само от такова, което притежава определено качество във връзка с дейността му в рамките на организационното единство. Физическите лица, чието деяния може да доведат до реализиране на административната отговорност на организацията, са изброени в т. 1-5 на § 30, ал. 1 OWiG. Общо казано това са лица, осъществяващи функциите на управителни или контролни органи на организацията, участващи в такива органи, или други лица, заемащи отговорни длъжности, свързани с управлението и предприятието на организацията, включваща упражняване на ръководни или контролни функции.

По отношение на тази предпоставка, предвидена в германския закон, може да се направи аналогия с отговорността на корпоративните образувания в страните от англосаксонската правна система и най-вече с отговорността, свързана с „идентификационната теория“, развита в Англия. И германския, и английския модел на отговорност изискват физическото лице – извършител на основанието за налагане на отговорността – да заема ръководна роля в организацията. В германското право обаче изрично е посочено мястото, което физическото лице извършител следва да заема в корпоративната йерархия. При модела, установен в Англия, следва за всеки конкретен случай да се преценява дали виновното физическо лице представлява „ума“ на организацията.

Третата предпоставка за налагане на административна отговорност на организациите в Германия е извършеното правонарушение да води до нарушение на задължения на същата или тя да се е обогатила, или да е имала възможност да се обогати от нарушението.

Така са обособени три възможни хипотези, в които организацията може да бъде санкционирана. При първата от тях извършеното правонарушение води обективно до неизпълнение на задължение на юридическото лице или организацията. Втората хипотеза е

¹³ Пак там, с. 100-117.

организацията да се е обогатила от нарушението. Третата хипотеза е налице, когато организацията не се е обогатила, но е било възможно да се обогати. Тези три обстоятелства са предвидени като алтернативни, а не като кумулативни, т.е., за да се реализира отговорността, е достатъчно наличието, на която и да е от посочените хипотези.

Съгласно ал. 2 на § 30 OWiG на юридическите лица може да се налага административна санкция глоба (Geldbuße), която се определя като определена сума парични средства. Законът определя и максималния размер на глобата, която може да бъде наложена на организацията. Максималният размер на глобата е разграничена в зависимост от основанието, от което възниква отговорността на корпорацията. В случай че е извършено престъпление (Straftat), максималният размер на глобата е предвиден в коментирания закон. Той обаче отново е различен в зависимост от вида на вината, която е проявило физическото лице при осъществяване на престъплението. В случай че то е извършено умишлено, таванът на глобата е 10 милиона евро. Съответно при извършено непредпазливо престъпление е предвиден по-нисък таван на глобата – 5 милиона евро.

Максималният размер на глобите при извършено административно нарушение (Ordnungswidrigkeit) не е дефинитивно определен. Предвижда се, че той е в размер, указан от специалния закон, установяващ административното нарушение. С това се подчертава характерът на общия закон OWiG, като законово предвиждане е подчинено на принципа, че общият закон бива дерогиран от специалния. Отделно се предвижда, че ако по отношението на санкцията специалният закон препраща към регламентацията в OWiG, максималният размер за глобата, налагана на организацията, е десетократният размер на санкцията, предвидена за нарушението в специалния закон.

Предвижда се и случай, при който е осъществено деяние, представляващо едновременно административно нарушение и престъпление, и предвиденият максимален размер на глобата за административното нарушение надвишава предвидения за престъплението максимален размер, тогава се прилага нормата относно максималния размер на санкцията за административното нарушение.

В случаите обаче, когато юридическото лице или организацията са се обогатили от извършеното нарушение, така предвидените максимални размери на глобата могат да бъдат надвишавани. Така е, защото по отношение на глобата, налагана на корпорациите, важи и правилото на § 17, ал. 4 OWiG, който определя една от целите на административното наказване, според германското право. Целта на глобата е да се надхвърли икономическата полза, която нарушителят е можел да получи от извършеното административно нарушение. Поради

това в случай че дори и с налагането на предвидения в закона максимален размер на санкцията не може да постигне тази цел, то той може да бъде надвишен. Във връзка с това интересно е, че германският закон дава предимство на административната санкция пред други видове мерки, предназначени за недопускане на обогатяване на организацията от извършени престъпления или административни нарушения. Съгласно § 30, ал. 5 налагането на глобата на юридическото лице или организацията изключва приложението на § 73 или § 73в от германския Наказателен кодекс (Strafgesetzbuch), както и разпоредбите на § 29а от OWiG. Първите две разпоредби се отнасят до възстановяването /конфискацията/ (Einziehung) на придобитото от престъплението или на неговата равностойност. § 29а от OWiG също регламентира възстановяването /конфискацията/ (Einziehung) на стойността на полученото, но от извършено административно нарушение.

Във връзка с правонарушенията, извършвани във връзка с отговорността на корпоративни образувания, с OWiG германският законодател се стреми да постигне максимален превантивен и възстановителен ефект на административната отговорност. Поради това той насочва отговорността към три групи лица. От една страна, може да бъде санкционирано самото юридическо лице или организация. От друга страна, могат да бъдат санкционирани пряко действащите лица и лицата, които не действат пряко, но отговарят за управлението и контрола върху дейността на юридическото лице или организацията¹⁴. С това германският законодател успява да отрази значението на корпоративната структура и важността на надзора върху дейностите в организацията за постигане на превантивен ефект на правонарушенията¹⁵. Така § 130 OWiG установява отговорността на собственика на предприятието (Betrieb) или дружеството (Unternehmen) да бъде санкциониран, когато умишлено или по непредпазливост не е предприел необходимите за предотвратяване на правонарушението мерки. Отговорността в този случай е за административно нарушение, дори и когато осъщественото деяние представлява престъпление¹⁶. С § 9 OWiG пък се дава възможност да бъдат наказани и физически лица, които не притежават определено качество, изисквано от административнонаказателната норма. Съгласно разпоредбата физическо лице, действащо като орган, член на орган или съдружник в юридическо лице или

¹⁴ Laue, C. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Verbänden, Jura, vol. 32, no. 5, 2010, S. 339-346, S. 341.

¹⁵ Tiedemann K. (2014) Corporate Criminal Liability as a Third Track. In: Brodowski D., Espinoza de los Monteros de la Parra M., Tiedemann K., Vogel J. (eds) Regulating Corporate Criminal Liability. Springer, pp. 16.

¹⁶ Laue C. Цит. съч., с. 342.

неперсонифицирана организация, може да бъде санкционирано, дори и да няма изискваното от закона специално качество, стига представляваният субект да го е притежавал. Същото се отнася и до лице, което е упълномощено да управлява цялото предприятие или отделни негови части или на което е възложено на собствена отговорност да изпълнява задачи от собственика на предприятието. Почти идентични са разрешенията в §14 StGB по отношение на престъпленията.

4. Заключение

Така могат да бъдат очертани приликите и разликите в уредбата на административната отговорност на юридическите лица и организациите, регламентира в българския ЗАНН и германския OWiG. В основни линии те могат да бъдат отразени в следния табличен вид:

	Административна отговорност на юридическите лица в България		Административна отговорност на юридическите лица в Германия
Правно основание	Чл. 83 ЗАНН	чл. 83а и сл. ЗАНН	§ 30 OWiG
Фактическо основание	Неизпълнение на задължение към държавата и общините, предвидено в специален закон.	Престъпление, посочено в чл. 83а, ал1 ЗАНН.	Всяко административно нарушение или престъпление.
Субект на отговорността	Всички юридически лица.	Всички юридически лица с изключение на държавата, държавните органи, органите на местно самоуправление и международните организации.	Всички юридически лица.

Физически лица, чиито действия водят до възникване на отговорността	Всички физически лица. Липсва изискване за наличие на деяние.	Лица с ръководни, представителни и контролни функции в организацията, както и работниците и служителите на същата, посочени в чл. 83а, ал. 1, т. 1-4.	Лица с ръководни, представителни и контролни функции в организацията, посочени в § 30 OWiG.
Допълнителни предпоставки за възникване на отговорността	Няма.	Юридическото лице да се е обогатило и да е могло да се обогати от престъплението.	Организацията да се е обогатила или да е могла да се обогати от административното нарушение или престъплението.
Характер на административната отговорност	Самостоятелна и абсолютна.	Самостоятелна и обективна.	Самостоятелна и обективна.
Санкция	Имуществена санкция.	Имуществена санкция.	Глоба (Geldbuße).

Видно е, че разрешенията на въпросите за административната отговорност на юридическите лица в двете страни съвпадат в някои насоки. Отговорността е самостоятелна, обективна, налага се санкция с имуществен характер. Налице са и съществени различия. Разграничението на разпоредбите относно отговорността на юридическите лица за правонарушения в областта на административно право и разпоредбите за налагане на отговорност за извършено престъпление дават по-добра възможност за по-пълно съобразяване на уредбата със спецификите на основанията за възникване на отговорността. От друга страна, германското законодателство, разширявайки кръга на субектите на отговорността с непersonифицираните организации, спомага за постигане на по-пълен превантивен ефект на административните нарушения и престъпления. В същото време, като определя именно административното нарушение като основание за реализиране на административната санкция срещу организацията, осигурява едно по-справедливо правораздаване. Разбира

се, това става на цената на по-трудно доказване в производството, доколкото е необходимо да се установяват както факти и обстоятелства от обективен характер, така и такива от субективен.

Отделно от това е налице разлика между законодателството на двете страни във връзка с реда за налагане на административната санкция на юридическите лица. В съответствие със ЗАНН за налагане на имуществената санкция на юридическото лице се води отделно производство. Производството за налагане на санкцията във връзка с чл. 83 ЗАНН е напълно самостоятелно и за да бъде проведено, не е необходимо такова срещу физическо лице, извършител на административно нарушение. Производството срещу юридическото лице за налагане на санкцията за извършено престъпление е обвързано с внасянето на обвинителен акт срещу физическото лице, пряк извършител на престъплението. Тази връзка липсва, когато срещу извършителя не може да се повдигне обвинение поради наличие на някое от посочените в ЗАНН основания. В Германия възможността за започване на отделно производство само гарантира санкционирането на организацията, когато е невъзможно започване на производство срещу виновното физическо лице. Правилото е, че санкциите на физическото и на юридическото лице се налагат в едно производство. Мнението ми е, че подходът, възприет в германския закон, е правилен. Отговорността и на организацията, и на физическото лице, пряк извършител, възниква от едни и същи действия или бездействия, релевантните факти за отговорността и на двата субекта обикновено съвпадат. По този начин се осигурява определеност, непротиворечивост в актовете за налагане на мярката за държавна принуда, процесуална ефективност и бързина.

Библиография:

1. Гергинов, Ан. Наказателноотговорни лица. С.: УИ „Климент Охридски“, 1995.
2. Дерменджиев, Ив., Костов, Д., Хрусанов, Д., Административно право на Република България. Обща част. Пето преработено и допълнено издание. С.: Сиби, 2012.
3. Димитрова Р. Относно необходимостта от доразвиване на корпоративната отговорност за престъпление в България. В: Съвременно право, №4, 2017.
4. Долапчиев, Н. Наказателно право. Фототипно издание, С.: Издателство на Българската академия на науките, 1994.
5. Йотов. Б. Наказателно право. Обща част. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002.

6. Лазаров, К. Принудителни административни мерки, В: Актуални трудове. С.: Сиела, 2017.

7. Göhler, Er. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen. Deutsche strafrechtliche Landesreferate zum X. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung Budapest 1978, edited by Heinz-Heinrich Jescheck, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019.

8. Laue, C. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Verbänden. Jura, vol. 32, № 5, 2010.

9. Tiedemann K. Corporate Criminal Liability as a Third Track. In: Brodowski D., Espinoza de los Monteros de la Parra M., Tiedemann K., Vogel J. (eds) Regulating Corporate Criminal Liability. Springer, 2014.

10. Weigend, T. Societas delinquere non potest? A German Perspective, Journal of International Criminal Justice, №6, 2008.

СРАВНИТЕЛНОПРАВЕН АНАЛИЗ НА АДМИНИСТРАТИВНАТА ОТГОВОРНОСТ НА ОРГАНИЗАЦИИТЕ ПО ЗАНИ И ЗАКОНА ЗА АДМИНИСТРАТИВНИТЕ НАКАЗАНИЯ В ГЕРМАНИЯ

*Докторант Пламен Русев, Правно-исторически факултет, ЮЗУ
„Неофит Рилски“*

Резюме:

Наказателната и административнонаказателната отговорност на юридическите лица е новост за много от европейските страни. Все още се търсят добрите решения в тази област, които да осигурят едновременно справедливост и голяма степен на защита на регулираните обществени отношения. Често уредбата на тази специфична отговорност се различава съществено в отделните държави. Сравнителноправният анализ между българското и германското законодателство в областта на административната отговорност на юридическите лица показва съществени различия по отношение на отговорните субекти, основанията за носене на отговорност, вида на налаганата санкция и др .

Ключови думи: *юридически лица, административна отговорност, административно нарушение, престъпление.*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ADMINISTRATIVE LIABILITY UNDER AVSA AND THE ACT OF THE REGULATORY OFFENCES IN GERMANY

*Plamen Rusev, PhD Student, Faculty of Law and History, South-Western
University “Neofit Rilski”*

Abstract:

Criminal and administrative liability of legal persons is a novelty for many European countries. Good solutions are still being sought in this area. They have to ensure both justice and a high degree of protection of regulated public relations. The regulation of this specific responsibility often differs significantly from country to country. The comparative legal analysis between the Bulgarian and German legislation in the field of administrative liability of legal entities shows significant differences in terms of responsible entities, the grounds for liability and the type of sanction imposed.

Key words: *Legal entities, Administrative liability, regulatory offence, crime*

1. Увод

Въпросът за отговорността на юридическите лица и неперсонифицираните организации е предмет на теоретични спорове в почти всички съвременни правни системи. От една страна стои принципът, според който колективните образувания не могат да носят наказателен вид отговорност – *societas delinquere non potest*, а от друга страна – необходимостта от въвеждане на механизми, които да доведат до сигурност за законосъобразното развитие на правоотношенията и превенцията на правонарушенията, извършвани от юридическите лица. Необходимостта от противодействие на правонарушенията, извършвани от страна на корпоративните образувания, нараства едновременно с нарастването на тяхното влияние в обществото¹. Именно поради това все повече страни изоставят принципа *societas delinquere non potest* и въвеждат отговорност на юридическите лица, а и на неперсонифицирани организации, за административни нарушения и престъпления.

Този процес обаче не е еднакъв в различните страни. Докато държавите от англосаксонската правна система отдавна признават възможността за юридическите лица и неперсонифицираните организации да носят наказателна отговорност, то процесът на въвеждането на такава в държавите в континентална Европа е бавен, труден и придружен с множество теоретични спорове. Често, включително и в България², тази стъпка в законодателството се приема не поради осъзнатата от законодателя необходимост за въвеждането ѝ, а поради причини, идващи отвън – поемане на задължения за осигуряване във връзка с международни актове.

В съответствие с горното обаче следва да се отбележи, че в повечето европейски страни административната отговорност на юридическите лица за осъществени по повод тяхната дейност нарушения, характеризиращи се с малка обществена опасност, е отдавна позната. Поради тази „познатост“ много държави въвеждат административна отговорност на юридическите лица и за престъпления. Две от държавите, избрали този подход, са България и Германия.

С настоящото се цели да се направи кратък сравнителноправен анализ на някои основни положения в уредбата на административната отговорност на организациите в България и тази в Германия.

¹ Необходимостта от въвеждане на наказателна отговорност на юридическите лица е подкрепена с множество аргументи от Гергинов Ан. Наказателноотговорни лица. С.: УИ „Климент Охридски“, 1995, с. 169-172.

² Димитрова Р. Относно необходимостта от доразвиване на корпоративната отговорност за престъпление в България. В: Съвременно право, №4, 2017, с. 60.

2. Административната отговорност на организациите в България

В България общата уредба на административната отговорност на организациите е предвидена в Закона за административните нарушения и наказания (ЗАНН, обн. ДВ. бр. 92 от 28.11.1969 г.). Систематичното тя е уредена в глава 4, озаглавена „Административнонаказателни санкции спрямо юридически лица и еднолични търговци“.

Административна отговорност в България по правило може да се налага само на физическите лица, а на юридическите – по изключение, доколкото е предвидено в специален закон или при извършване на някое от изрично посочените в ЗАНН престъпления. Няма значение видът на юридическото лице – на санкция подлежат както юридическите лица с комерсиална цел, така и тези с нестопанска цел, могат да бъдат санкционирани юридическите лица на частното право и тези на публичното право. В същото време налагането на административна санкция на организации, които не притежават призната от правото юридическа личност, не могат да бъдат административно отговорни. В последните години е налице отстъпление от това правило, като в чл. 412а, т. 2 от Кодекса на труда (КТ) е предвидена възможност да бъде санкционирано и дружество, създадено по реда на Закона за задълженията и договорите. В случая КТ се явява специален по отношение на ЗАНН, поради което, в случай че бъде извършено наказуемо правонарушение, предвидено в трудовото законодателство, то ще бъдат приложими правилата, предвидени в кодекса.

На следващо място следва да се отбележи, че за възникването на отговорността на юридическите лица по ЗАНН са предвидени два вида основания, различаващи се по своя характер.

Първото основание, което води до възникване на административна отговорност на юридическото лице, е неизпълнението на публичноправно задължение, когато това е изрично предвидено в закон. То е предвидено в чл. 83, ал. 1 ЗАНН, която гласи: „в предвидените в съответния закон, указ, постановление на Министерския съвет или наредба на общинския съвет случаи на юридически лица и еднолични търговци може да се налага имуществена санкция за неизпълнение на задължения към държавата или общината при осъществяване на тяхната дейност“.

Неизпълнението на задължение към държавата и общините е специфично основание за възникване на административна отговорност. Всъщност отговорността на юридическото лице по ЗАНН е аргумент в полза на разбирането за правонарушението, за съществуването на което

е достатъчно нарушение на закона³. То не представлява административно нарушение, въпреки че обективна страна обикновено покрива състава на такава. Определението за административно нарушение е законово въведено с чл. 6 ЗАНН, гласящ: „Административно нарушение е това деяние (действие или бездействие), което нарушава установения ред на държавното управление, извършено е виновно и е обявено за наказуемо с административно наказание, налагано по административен ред.“

Основната разлика между основанията за налагане на административна отговорност по чл. 83 и административното нарушение е, че неизпълнението на задължението невинаги представлява деяние – външно проявен, предизвикан от определена потребност, волеви, съзнателен и целенасочен, осъществен при определени условия на време, място и време акт на физическо лице⁴. Неизпълнението на задължение по чл. 83 се осъществява чрез действия или бездействия на физически лица, отговарящи за осъществяване на дейността на юридическото лице, но не е необходимо тези действия или бездействия да представляват деяния. Така е, защото никъде в чл. 83 ЗАНН не е поставено изискване за наличие на вина, а деянието, водещо до възникване на отговорност за правен субект, по правило винаги е виновно извършено.

От горното следва, че за санкционирането на юридическото лице във връзка с чл. 83 ЗАНН не е необходимо наличие на вина у който и да е било субект – не само на юридическото лице, което според нашата правна теория всъщност е невъзможно⁵, но и на физически лица, намиращи се в каквато и да е било връзка с организацията на работата на юридическото лице⁶. Това прави отговорността за неизпълнение на публичноправни задължения по чл. 83 ЗАНН не просто обективна, а абсолютна – за налагане на санкцията е необходимо само констатиране на едно обективно обстоятелство.

³ В този смисъл Лазаров, К. Принудителни административни мерки, В: Актуални трудове. С.: Сиела, 2017, с. 51-63 и цит. там Строгович, М.С., Основные вопросы советской социалистической законности. с. 193-195.

⁴ Вж. Йотов, Б. Наказателно право. Обща част. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002, с. 124-125.

⁵ Това становище е отдавна утвърдено в нашата правна теория. Вж. Долапчиев, Н. Наказателно право. Фототипно издание, С.: Издателство на Българската академия на науките, 1994, с. 138-139.

⁶ Така напр. в мотивите на Решение № 47 от 01.02.2008 г. по к.н.а.х.д. № 686/2007 г., на Административен съд Пазарджик, XII с-в се отбелязва, че „е обективна – безвиновна, поради което е достатъчно да е осъществен съставът на административното нарушение, без оглед на това дали е налице виновно поведение на някое физическо лице.“

Второто основание, което води до възникване на административна отговорност на юридическите лица по ЗАНН, е извършеното престъпление. Отговорността на юридическите лица за престъпления е уредена в чл. 83а и сл. ЗАНН. Нашият законодател е ограничил престъпленията, при извършването на които ще възникне отговорност за юридическото лице. В чл. 83а, ал. 1 е предвиден каталог на престъпленията, за чието извършване може да се санкционира юридическо лице. Това са „престъпление по чл. 108а, 109, 110 (приготовление към тероризъм), 142-143а, чл. 152, ал. 3, т. 4, чл. 153, 154а, 155, 155а, 156, 158а, 159 - 159г, чл. 162, ал. 1 и 2, чл. 164, ал. 1, чл. 171, ал. 3, чл. 172а - 174, 201 - 203, 209 - 212а, 213а, 214, 215, чл. 216, ал. 3, 225в, 227, ал. 1 - 5, 242, 243, 244, 244а, 246, ал. 3, 248а, 250, 252, 253, 254б, 255, 255а, 255б, 256, 260а - 260в, 278в - 278д, 280, 281, 282, 283, 301-307, чл. 307б, 307в, 307г, чл. 308, ал. 3, чл. 319а-319е, 320-321а, 327, 352, 352а, 353б-353е, 354а-354в, 356к и 419а от Наказателния кодекс, както и от всички престъпления, извършени по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група“.

Основанието за възникване на отговорността по чл. 83а и сл. ЗАНН е извършено престъпление. Юридическите лица не могат да формират вина, поради което не могат да извършват и престъпления. Поради това тяхната отговорност възниква като отговорност за чуждо деяние – такова на физическо лице, представляващо престъпление. От тази гледна точка административната отговорност по чл. 83а и сл. ЗАНН е обективна, но не е абсолютна, подобно на тази, възникваща на основание чл. 83 ЗАНН.

Освен, че престъплението – основание за санкциониране на юридическото лице, трябва да бъде някое от посочените в чл. 83а, ал. 1, налице са и допълнителни условия, за да бъде санкционирано юридическото лице. Извършеното престъпление следва да е довело до обогатяване или до възможност за обогатяване на юридическото лице. Това изискване е обективно по своя характер и освен разбирано в неговия пряк смисъл, обозначава и връзка между извършеното престъпление и дейността и / или патримониума на юридическото лице.

Трето изискване на чл. 83а е престъплението да е извършено от някое от лицата, посочени в ал. 1, които се намират в определено правоотношение с юридическото лице, по отношение на което възниква административната отговорност. Лицата, чиито деяния могат да доведат до санкциониране на юридическото лице, са изрично изброени в чл. 83а, ал. 1 т. 1-4 ЗАНН. Законът установява широк кръг субекти, чиито действия обвързват юридическото лице, като в него освен лица членове на или действащи като волеобразуващи, волеизявяващи и контролни органи на организацията, са включени и нейни работници и служители.

В ЗАНН, освен специфични основания за налагане на административна отговорност, е предвидена и специфична мярка за административната отговорност на юридическите лица – имуществената санкция. Тя изключително много наподобява глобата, предвидена като административно наказание, налагано на физическите лица. Имуществената санкция у нас се възприема като нещо различно от административните наказания, поради това, че се налага на юридическите лица във връзка с реализирането на една обективна административна отговорност⁷.

Приликата между имуществената санкция и глобата се състои в това, че те имат имуществен характер⁸ и представляват публични вземания по смисъла на ДОПК. И двата вида санкции се налагат за правонарушения в областта на административното право. Имуществената санкция може да се налага на юридически лица и за престъпления по чл. 83а ЗАНН, но Наказателният кодекс също предвижда наказание глоба в каталога си от наказания. Глобата в областта на наказателното право не се различава съществено от тази, предвидена в ЗАНН.

Една от разликите между глобата и имуществената санкция може да се търси в характера на имуществената санкция и на глобата. Според повечето автори имуществената санкция има паричен характер. Но според други тя може да бъде наложена и под формата на „*лишаване от оборотни средства, от имуществени привилегии (сенокос, паша, ползване на държавни имоти и др.)*“⁹. Глобата от своя страна винаги има имуществен характер.

Редът за налагане на имуществената санкция е различен в зависимост от основанието, на което възниква административната отговорност. Тя се налага по административен ред тогава, когато е на основание чл. 83 – за неизпълнение на задължение към държавата или общините. Редът за налагането на имуществена санкция за престъпление е различен, тя се налага от съд, в производство, уредено в чл. 83б-83ж ЗАНН.

⁷Тълкувателно решение № 3 от 03.07.2014 г. по тълк. д. № 5/2013 г. на Върховен административен съд. Съгласно мотивите на решението имуществената санкция е ясно разграничена от глобата като правен термин и като правен институт. Тя е предвидена в специална разпоредба на ЗАНН, която се намира в обособена глава на закона. Основната разлика между двете е субектът, на който се налага. Имуществената санкция се налага на юридически лица и еднолични търговци. Глобата от своя страна се налага на физически лица за виновно извършени деяния, предвидени в закона като административни нарушения.

⁸ Дерменджиев, Ив., Костов, Д., Хрусанов, Д., Административно право на Република България. Обща част. Пето преработено и допълнено издание. С.: Сиби, 2012, с. 325.

⁹ Пак там.

На края следва да се отбележи, че административната отговорност на юридическите лица както по чл. 83, така и по чл. 83а ЗАНН е самостоятелна по своя характер и имуществената санкция може да бъде налагана независимо от налагането на наказанието на физическото лице – пряк извършител на правонарушението. Това се отнася в по-голяма степен за отговорността, уредена в чл. 83 ЗАНН, доколкото там въобще не се изисква наличие на извършено административно нарушение от страна на някое физическо лице. Отговорността по чл. 83а също е самостоятелна, но доколкото става въпрос за извършено престъпление от виновно физическо лице, то е налице известна свързаност при производствата, които иначе са отделни. Производството за налагане на имуществена санкция на юридическото лице за престъпление може да бъде направено след внасяне на обвинителния акт, на предложение за освобождаване на дееца от наказателна отговорност с налагане на административно наказание или на споразумение за решаване на делото в съда, но и в някои случаи, когато наказателното производство не може да се образува или образуваното е прекратено на основание или спряно.

3. Административната отговорност на организациите в Германия

В Германия отдавна се водят дебати относно отговорността на юридическите лица в областта на наказателното право¹⁰. Въпреки това принципът *societas delinquere non potest* продължава да бъде водещ. В съответствие с този принцип германското право не предвижда углавна отговорност за юридическите лица. В същото време в Германия се предвижда административна отговорност на юридическите лица. Основание за налагане на тази отговорност може да бъде както извършено административно нарушение, така и извършено престъпление. Едно от обясненията за възможността да съществува подобна отговорност е, че административната отговорност според германската правна теория е възможна и за морално неукоримо поведение¹¹.

В Германия административната отговорност на юридическите лица е установена в Закона за административните нарушения (*Ordnungswidrigkeitengesetz (OWiG)*), по-конкретно в неговия § 30. В германската правна теория, подобно на италианската, е прието, че както

¹⁰ Повече за историята и същността на тези дебати в Weigend, T. *Societas delinquere non potest? A German Perspective*, *Journal of International Criminal Justice*, № 6, 2008: 927-945.

¹¹ Пак там, с. 939.

неперсонифицираните организации, така и юридическите лица не могат да носят наказателна отговорност. За разлика обаче от положението в Италия, в Германия юридическите лица и другите организации носят отговорност както за извършени при тяхната дейност престъпления, така и за административни нарушения. Административната отговорност на организациите от материално-правна страна в германския закон е уредена идентично, в едни и същи текстове, които се прилагат, независимо от вида на извършеното правонарушение – основание за възникване и налагане на отговорността.

Както беше отбелязано, в германското право административноотговорни могат да бъдат всички организации, независимо от това, дали те имат признато от правото юридическо лице, или нямат такова. От тази гледна точка наличието на юридическа личност на наказвания субект не е задължителна предпоставка за налагане на юридическата санкция.

В закона обаче са предвидени други задължителни предпоставки за възникване на административна отговорност на юридическото лице: да е извършено престъпление или административно нарушение; то да е осъществено от някое от изрично изброените в § 30 OWiG лица; извършеното деяние да води до нарушаване на някое задължение на организацията или организацията да се е обогатила от това нарушение. Само и единствено при кумулативното наличие на тези три условия на юридическото лице и неперсонифицираната организация може да бъде наложена административна санкция – парична глоба (Geldbuße).

Тези предпоставки са посочени в § 30, ал. 1 OWiG. Съгласно закона, за да се реализира отговорността на организацията, следва да е извършено престъпление или административно нарушение. Ако няма извършено такова, налагането на санкцията на организацията ще бъде невъзможно. От тази гледна точка уредената отговорност на юридическите лица и организациите в германския административнонаказателен закон е вторична и възниква във връзка с виновно извършено деяние от страна на физическо лице¹². От заключението за вторичния характер на отговорността по чл. 30 OWiG обаче не следва, че отговорността на корпоративните образувания не е самостоятелна. Обратното – такава може да се реализира и тогава, когато срещу физическото лице и надзорния орган, позволил осъществяването на престъплението или административното нарушение, не може да се

12 Göhler, Er. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen. Deutsche strafrechtliche Landesreferate zum X. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung Budapest 1978, edited by Heinz-Heinrich Jescheck, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019, S. 100-117.

образува производство¹³ (по арг. от § 30, ал. 4 OWiG). Следва да се посочи обаче, че в повечето случаи санкцията за юридическото и тази за физическото лице се налагат в едно и също производство, което има своето обяснение в това, че отговорността на всички субекти възниква от едно и също деяние.

На следващо място, законът изисква физическото лице, от чието деяние възниква отговорността на юридическото лице или неперсонифицираната организация, да се намира в определена връзка със санкционираното корпоративно образувание. Т.е. отговорността на организацията не може да бъде предизвикана от действие или бездействие на всяко физическо лице, а само от такова, което притежава определено качество във връзка с дейността му в рамките на организационното единство. Физическите лица, чието деяния може да доведат до реализиране на административната отговорност на организацията, са изброени в т. 1-5 на § 30, ал. 1 OWiG. Общо казано това са лица, осъществяващи функциите на управителни или контролни органи на организацията, участващи в такива органи, или други лица, заемащи отговорни длъжности, свързани с управлението и предприятието на организацията, включваща упражняване на ръководни или контролни функции.

По отношение на тази предпоставка, предвидена в германския закон, може да се направи аналогия с отговорността на корпоративните образувания в страните от англосаксонската правна система и най-вече с отговорността, свързана с „идентификационната теория“, развита в Англия. И германския, и английския модел на отговорност изискват физическото лице – извършител на основанието за налагане на отговорността – да заема ръководна роля в организацията. В германското право обаче изрично е посочено мястото, което физическото лице извършител следва да заема в корпоративната йерархия. При модела, установен в Англия, следва за всеки конкретен случай да се преценява дали виновното физическо лице представлява „ума“ на организацията.

Третата предпоставка за налагане на административна отговорност на организациите в Германия е извършеното правонарушение да води до нарушение на задължения на същата или тя да се е обогатила, или да е имала възможност да се обогати от нарушението.

Така са обособени три възможни хипотези, в които организацията може да бъде санкционирана. При първата от тях извършеното правонарушение води обективно до неизпълнение на задължение на юридическото лице или организацията. Втората хипотеза е

¹³ Пак там, с. 100-117.

организацията да се е обогатила от нарушението. Третата хипотеза е налице, когато организацията не се е обогатила, но е било възможно да се обогати. Тези три обстоятелства са предвидени като алтернативни, а не като кумулативни, т.е., за да се реализира отговорността, е достатъчно наличието, на която и да е от посочените хипотези.

Съгласно ал. 2 на § 30 OWiG на юридическите лица може да се налага административна санкция глоба (Geldbuße), която се определя като определена сума парични средства. Законът определя и максималния размер на глобата, която може да бъде наложена на организацията. Максималният размер на глобата е разграничена в зависимост от основанието, от което възниква отговорността на корпорацията. В случай че е извършено престъпление (Straftat), максималният размер на глобата е предвиден в коментирания закон. Той обаче отново е различен в зависимост от вида на вината, която е проявило физическото лице при осъществяване на престъплението. В случай че то е извършено умишлено, таванът на глобата е 10 милиона евро. Съответно при извършено непредпазливо престъпление е предвиден по-нисък таван на глобата – 5 милиона евро.

Максималният размер на глобите при извършено административно нарушение (Ordnungswidrigkeit) не е дефинитивно определен. Предвижда се, че той е в размер, указан от специалния закон, установяващ административното нарушение. С това се подчертава характерът на общия закон OWiG, като законово предвиждане е подчинено на принципа, че общият закон бива дерогиран от специалния. Отделно се предвижда, че ако по отношението на санкцията специалният закон препраща към регламентацията в OWiG, максималният размер за глобата, налагана на организацията, е десетократният размер на санкцията, предвидена за нарушението в специалния закон.

Предвижда се и случай, при който е осъществено деяние, представляващо едновременно административно нарушение и престъпление, и предвиденият максимален размер на глобата за административното нарушение надвишава предвидения за престъплението максимален размер, тогава се прилага нормата относно максималния размер на санкцията за административното нарушение.

В случаите обаче, когато юридическото лице или организацията са се обогатили от извършеното нарушение, така предвидените максимални размери на глобата могат да бъдат надвишавани. Така е, защото по отношение на глобата, налагана на корпорациите, важи и правилото на § 17, ал. 4 OWiG, който определя една от целите на административното наказване, според германското право. Целта на глобата е да се надхвърли икономическата полза, която нарушителят е можел да получи от извършеното административно нарушение. Поради

това в случай че дори и с налагането на предвидения в закона максимален размер на санкцията не може да постигне тази цел, то той може да бъде надвишен. Във връзка с това интересно е, че германският закон дава предимство на административната санкция пред други видове мерки, предназначени за недопускане на обогатяване на организацията от извършени престъпления или административни нарушения. Съгласно § 30, ал. 5 налагането на глобата на юридическото лице или организацията изключва приложението на § 73 или § 73в от германския Наказателен кодекс (Strafgesetzbuch), както и разпоредбите на § 29а от OWiG. Първите две разпоредби се отнасят до възстановяването /конфискацията/ (Einziehung) на придобитото от престъплението или на неговата равностойност. § 29а от OWiG също регламентира възстановяването /конфискацията/ (Einziehung) на стойността на полученото, но от извършено административно нарушение.

Във връзка с правонарушенията, извършвани във връзка с отговорността на корпоративни образувания, с OWiG германският законодател се стреми да постигне максимален превантивен и възстановителен ефект на административната отговорност. Поради това той насочва отговорността към три групи лица. От една страна, може да бъде санкционирано самото юридическо лице или организация. От друга страна, могат да бъдат санкционирани пряко действащите лица и лицата, които не действат пряко, но отговарят за управлението и контрола върху дейността на юридическото лице или организацията¹⁴. С това германският законодател успява да отрази значението на корпоративната структура и важността на надзора върху дейностите в организацията за постигане на превантивен ефект на правонарушенията¹⁵. Така § 130 OWiG установява отговорността на собственика на предприятието (Betrieb) или дружеството (Unternehmen) да бъде санкциониран, когато умишлено или по непредпазливост не е предприел необходимите за предотвратяване на правонарушението мерки. Отговорността в този случай е за административно нарушение, дори и когато осъщественото деяние представлява престъпление¹⁶. С § 9 OWiG пък се дава възможност да бъдат наказани и физически лица, които не притежават определено качество, изисквано от административнонаказателната норма. Съгласно разпоредбата физическо лице, действащо като орган, член на орган или съдружник в юридическо лице или

¹⁴ Laue, C. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Verbänden, Jura, vol. 32, no. 5, 2010, S. 339-346, S. 341.

¹⁵ Tiedemann K. (2014) Corporate Criminal Liability as a Third Track. In: Brodowski D., Espinoza de los Monteros de la Parra M., Tiedemann K., Vogel J. (eds) Regulating Corporate Criminal Liability. Springer, pp. 16.

¹⁶ Laue C. Цит. съч., с. 342.

неперсонифицирана организация, може да бъде санкционирано, дори и да няма изискваното от закона специално качество, стига представляваният субект да го е притежавал. Същото се отнася и до лице, което е упълномощено да управлява цялото предприятие или отделни негови части или на което е възложено на собствена отговорност да изпълнява задачи от собственика на предприятието. Почти идентични са разрешенията в §14 StGB по отношение на престъпленията.

4. Заключение

Така могат да бъдат очертани приликите и разликите в уредбата на административната отговорност на юридическите лица и организациите, регламентира в българския ЗАНН и германския OWiG. В основни линии те могат да бъдат отразени в следния табличен вид:

	Административна отговорност на юридическите лица в България		Административна отговорност на юридическите лица в Германия
Правно основание	Чл. 83 ЗАНН	чл. 83а и сл. ЗАНН	§ 30 OWiG
Фактическо основание	Неизпълнение на задължение към държавата и общините, предвидено в специален закон.	Престъпление, посочено в чл. 83а, ал1 ЗАНН.	Всяко административно нарушение или престъпление.
Субект на отговорността	Всички юридически лица.	Всички юридически лица с изключение на държавата, държавните органи, органите на местно самоуправление и международните организации.	Всички юридически лица.

Физически лица, чиито действия водят до възникване на отговорността	Всички физически лица. Липсва изискване за наличие на деяние.	Лица с ръководни, представителни и контролни функции в организацията, както и работниците и служителите на същата, посочени в чл. 83а, ал. 1, т. 1-4.	Лица с ръководни, представителни и контролни функции в организацията, посочени в § 30 OWiG.
Допълнителни предпоставки за възникване на отговорността	Няма.	Юридическото лице да се е обогатило и да е могло да се обогати от престъплението.	Организацията да се е обогатила или да е могла да се обогати от административното нарушение или престъплението.
Характер на административната отговорност	Самостоятелна и абсолютна.	Самостоятелна и обективна.	Самостоятелна и обективна.
Санкция	Имуществена санкция.	Имуществена санкция.	Глоба (Geldbuße).

Видно е, че разрешенията на въпросите за административната отговорност на юридическите лица в двете страни съвпадат в някои насоки. Отговорността е самостоятелна, обективна, налага се санкция с имуществен характер. Налице са и съществени различия. Разграничението на разпоредбите относно отговорността на юридическите лица за правонарушения в областта на административно право и разпоредбите за налагане на отговорност за извършено престъпление дават по-добра възможност за по-пълно съобразяване на уредбата със спецификите на основанията за възникване на отговорността. От друга страна, германското законодателство, разширявайки кръга на субектите на отговорността с непersonифицираните организации, спомага за постигане на по-пълнен превантивен ефект на административните нарушения и престъпления. В същото време, като определя именно административното нарушение като основание за реализиране на административната санкция срещу организацията, осигурява едно по-справедливо правораздаване. Разбира

се, това става на цената на по-трудно доказване в производството, доколкото е необходимо да се установяват както факти и обстоятелства от обективен характер, така и такива от субективен.

Отделно от това е налице разлика между законодателството на двете страни във връзка с реда за налагане на административната санкция на юридическите лица. В съответствие със ЗАНН за налагане на имуществената санкция на юридическото лице се води отделно производство. Производството за налагане на санкцията във връзка с чл. 83 ЗАНН е напълно самостоятелно и за да бъде проведено, не е необходимо такова срещу физическо лице, извършител на административно нарушение. Производството срещу юридическото лице за налагане на санкцията за извършено престъпление е обвързано с внасянето на обвинителен акт срещу физическото лице, пряк извършител на престъплението. Тази връзка липсва, когато срещу извършителя не може да се повдигне обвинение поради наличие на някое от посочените в ЗАНН основания. В Германия възможността за започване на отделно производство само гарантира санкционирането на организацията, когато е невъзможно започване на производство срещу виновното физическо лице. Правилото е, че санкциите на физическото и на юридическото лице се налагат в едно производство. Мнението ми е, че подходът, възприет в германския закон, е правилен. Отговорността и на организацията, и на физическото лице, пряк извършител, възниква от едни и същи действия или бездействия, релевантните факти за отговорността и на двата субекта обикновено съвпадат. По този начин се осигурява определеност, непротиворечивост в актовете за налагане на мярката за държавна принуда, процесуална ефективност и бързина.

Библиография:

1. Гергинов, Ан. Наказателноотговорни лица. С.: УИ „Климент Охридски“, 1995.
2. Дерменджиев, Ив., Костов, Д., Хрусанов, Д., Административно право на Република България. Обща част. Пето преработено и допълнено издание. С.: Сиби, 2012.
3. Димитрова Р. Относно необходимостта от доразвиване на корпоративната отговорност за престъпление в България. В: Съвременно право, №4, 2017.
4. Долапчиев, Н. Наказателно право. Фототипно издание, С.: Издателство на Българската академия на науките, 1994.
5. Йотов. Б. Наказателно право. Обща част. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2002.

6. Лазаров, К. Принудителни административни мерки, В: Актуални трудове. С.: Сиела, 2017.

7. Göhler, Er. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit juristischer Personen. Deutsche strafrechtliche Landesreferate zum X. Internationalen Kongreß für Rechtsvergleichung Budapest 1978, edited by Heinz-Heinrich Jescheck, Berlin, Boston: De Gruyter, 2019.

8. Laue, C. Die strafrechtliche Verantwortlichkeit von Verbänden. Jura, vol. 32, № 5, 2010.

9. Tiedemann K. Corporate Criminal Liability as a Third Track. In: Brodowski D., Espinoza de los Monteros de la Parra M., Tiedemann K., Vogel J. (eds) Regulating Corporate Criminal Liability. Springer, 2014.

10. Weigend, T. Societas delinquere non potest? A German Perspective, Journal of International Criminal Justice, №6, 2008.

In Memoriam

С дълбоко прискърбие съобщаваме, че на 6 септември 2021 г. почина **проф. д-р ЕНЬО ВАСИЛЕВ САВОВ**.

ЕНЬО САВОВ е преподавател по международно право, международни отношения и право на Европейския съюз. Чел е лекции по теория и практика на международните преговори, дипломатическо и консулско право в УНСС, в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград и в Нов български университет – София. Член е на академичния състав на Университета в гр. Аахен – Германия.

Проф. д-р Еньо Савов е сред основателите на катедра „Международни отношения“ в УНСС – София, както и сред първите преподаватели в Правно-историческия факултет на Югозападния университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Взел е участие в редица научни процедури и научни журита за придобиване на образователна и научна степен „доктор“ и за заемане на академични длъжности.

Проф. д-р Еньо Савов е дипломат от кариерата, заместник-министър на външните работи на България в периода 1990-1991 г. Посланик на Република България в Индия през периода 1991-1994 г. Постоянен представител на Република България към ООН и други международни организации във Виена – Австрия, ръководител на българската делегация на Виенските преговори за взаимно съкращаване на въоръжените сили и въоръженията и свързаните с това мерки в Централна Европа. Участник в редица международни преговори.

Член на Българското дипломатическо дружество и на Българската асоциация за европейско право.

Проф. д-р Еньо Савов остави трайна следа в дипломатическата практика и в българската международноправна наука. Автор е на многобройни научни трудове и публикации.

Преподавателите и служителите от Правно-историческия факултет се покланят пред светлата му памет.

Нашите автори

Веселин Целков е завършил Факултет по математика и механика на Софийски университет „Св. Климент Охридски“, сектор „Математическа логика“. Защитил е докторантура на тема „Управление на информацията в мрежи от ЕИМ“. Старши научен сътрудник II степен с научна специалност „Информатика“ (Информационна сигурност). През ноември 2008 г. защитава дисертация за научната степен „доктор на техническите науки“. През август 2010 г. му е присъдено научно звание „професор“. Специализирал е в George Marshal European Centre for Security Studies и Комуникационни и информационни технологии (Cisco Academy) в Технически университет, Букурещ, Румъния. Преподавател е по информационна сигурност в СУ „Св. Климент Охридски“ и Университета по библиотекознание и информационни технологии. Научен ръководител е на студенти и аспиранти в областта на информационната сигурност. Член е на Атлантическия клуб. От 2002 до 2007 г. е член на Държавната комисия по сигурността на информацията. Бил е национален представител в множество форуми и работни групи на НАТО и ЕС в областта на защитата на информацията. От 2007 г. е член на Комисията за защита на личните данни. През 2014 г. е преизбран за втори мандат.

Камен Алексиев е докторант към катедра „Национална сигурност“ във Факултет „Информационни науки“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии. Научните му интереси са в областта на електронните медии, потребителските профили и защитата на личните данни.

Владко Иванов е роден през 1958 г. в гр. Трън, Пернишка област. През 1980 г. е завършва Военното училище „Васил Левски“ в гр. Велико Търново, през 1991 г. – Военната академия „Г. С. Раковски“, а през 1996 г. – специалност „Психология“ в СУ „Св. Кл. Охридски“. От 1999 г. е преподавател в Академията на МВР. Защитава дисертационен труд през 2003 г. Преподава дисциплините „Контрол на европейските граници“ и „Геополитика и геостратегия“. Автор е на множество научни публикации, свързани с националната сигурност, противодействието на престъпността и опазването на обществения ред.

Анита Йорданова Щерева е студент в трети курс по специалност „Национална сигурност“ в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Научните ѝ интереси са в областта на контрола на европейските граници и миграционната политика.

Весела Иванова Токова е студент в трети курс по специалност „Национална сигурност“ в Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград. Научните ѝ интереси са в областта на европейската и националната сигурност.

Габриела Белова е завършила специалност „Право“ в ЮФ на СУ „Св. Кл. Охридски“, LL.M в Университета в гр. Бъкингам, Великобритания. През 2004 г. защитава дисертационен труд на тема: „Процесът на европейска интеграция и националният суверенитет“ по научната специалност „Международно право и международни отношения“. Доцент и професор по международно право и международни отношения в Югозападния университет „Неофит Рилски“, понастоящем ръководител на катедра „Международно право и международни отношения“. През периода 2010 г. – 2019 г. е декан на Правно-историческия факултет. Член е на Българската асоциация по международно право и на Българската асоциация по европейско право. Автор на многобройни публикации в областта на международното право, европейската интеграция, правата на човека.

Анна Христова е завършила специалност „Право“ в Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“. През 2014 г. защитава дисертационен труд на тема: „Политиката на Европейския съюз в областта на околната среда (Международноправни аспекти)“ по научната специалност „Международно право и международни отношения“. От 2006 г. работи като асистент и главен асистент в катедра „Международно право и международни отношения“ на Правно-историческия факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски“. Преподавател е по учебните дисциплини „Екологична политика на Европейския съюз“, „Екологично право“, „Право на ЕС“ и др. Член на Общото събрание и на Академическия съвет на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

Владислав Лазаров защитава докторска дисертация през 2009 г. на тема „Стратегически ресурси за поддържане на националната сигурност“. Придобива научна степен „Доктор на науките“ на тема „Контролът над стратегическите ресурси и сигурността на малките държави“ през 2016 г. От 2021 е доцент в катедра „Национална сигурност“, факултет „Информационни науки“ на УниБИТ. Авторът има трайни интереси и реализирани научни трудове, посветени на съвременните измерения на връзката „ресурси – сигурност“. Доцент д.н. Владислав Лазаров е автор на три монографии, една студия, учебник, двадесет статии и двадесет доклада на национални и международни научни конференции, съавтор е в колективна монография. Владислав Лазаров има управленски опит и

експертиза в реализирането на политиката за национална сигурност. Бил е Парламентарен секретар на МВР, сътрудник е в комисии на Народното събрание.

Пламен Богданов завършва ВНВВУ „Георги Бенковски“, а през 2009 г. – и Военната академия „Г. С. Раковски“ със специалност „Стратегическо ръководство на отбраната и въоръжените сили“, след което заема длъжности като началник на щаба на военновъздушните сили (2010 – 2011 г.) и Ректор на Националния военен университет „Васил Левски“ (2014 – 2019 г.). Работи активно по подготовката за членството на България в НАТО, за промяна на нормативната база, свързана с охрана на въздушното пространство на страната ни. Национален представител в Комитета на НАТО по противовъздушна и противоракетна отбрана (2010 – 2015 г.). От 2017 г. е доктор по Организация и управление на въоръжените сили. Понастоящем е преподавател в катедра „Национална сигурност“ на Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Радослав Тодоров е роден на 16.01.1974 г. в град Червен бряг. През 1993 г. завършва ССВВУ „Георги Бенковски“, гр. Долна Митрополия. В периода 1999 – 2006 г. преминава редица курсове на обучение в областта на сигурност на информацията и криптографска защита. През 2021 г. защитава докторска степен с дисертационен труд на тема „Геополитически аспект на европейската политика за сигурност и отбрана“ към катедра „Национална сигурност“ на УниБИТ, с научни ръководители проф. д-р Тереза Тренчева и проф. д. н. Мария Кънева. Научните му интереси са в областта на сигурността и отбраната. Автор е на 10 публикации в областта на сигурността.

Пламен Цанков Русев е роден в гр. Попово през 1992 г. Завършва магистратура по специалност „Право“ във Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“ през 2016 г. От 2018 г. докторант в Югозападния университет „Неофит Рилски“, гр. Благоевград, по докторска програма „Административно право и административен процес“. Научния му интерес е насочен към административнонаказателната отговорност на юридическите лица. От 2018 г. работи като юрисконсулт в община Попово.